ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకటితము—సంఖ్య. ౨౫

శ్రీరస్తు.

రసాభరణము,

ఇది

అనంతామాత్యకృతము.



(పరిషత్పత్రికనుండి పునర్ముద్రితము)

కాకినాడ :

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

కాకినాడముద్రాక్షరశాల.

1931

వెల రు [illegible].

శ్రీః.

భూమిక.

౧

తిక్కన కొమరుఁ డగు ననంతామాత్యుఁ డీరసాభరణమును రచించె నని యిందుఁ గల గద్యమునఁ గలదు. ఈ గ్రంథమునకుఁ బుదఁ గల "జానొందఁ శకవర్షముల్" అను పద్యమును బట్టి లెక్కించుచో నితఁడు రసాభరణమును క్రీ. శ. ౧౪౩౫ జనవరిలో దేవాంకిత మొనర్చినటుల నిర్ధారింప నగును. ఈవిషయమును బట్టి యీతనికాలమును నెల్లరును నిర్ణయించుకొనఁగలరు

ఇతని తండ్రి తిక్కన భారతమును జెప్పిన కొట్టరువు తిక్కయజ్వ కాఁడు. ఈసంగతి నీతఁడు రచించిన భోజరాజీయమునఁ దనకు ముత్తాత యైన బయ్యానమంత్రిని వర్ణించిన పద్యము వలన స్పష్టపడును. ఆపద్య మిది:—

క్షితిఁ గ్రతుకర్తృతామహిమఁ జేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించి నట్టియు
న్నతచరితుండు తిక్కకవినాయకుఁ డాదట మెచ్చ భవ్య భా
రతి యనఁ బేరుఁ గన్న కవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుఁడే.

ఈ గ్రంథకర్త కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఇతని ముత్తాత కవిబ్రహ్మ యగు తిక్కన వలన భవ్యభారతి యనిపించుకొనియెను. ఈ బయ్యనకుఁ బినతండ్రి యగు త్రిపురాంతకుని కుమారులలో నొకఁడగు తిక్కన "ప్రశస్తసాహిత్యుఁడ"ని భోజరాజీయముననే తెలుపఁబడినది. తన యన్నదమ్ములను గూర్చి తెలుపు నీ పద్యమునఁ దన తమ్ముఁడు చిట్టనసత్కవి యని తెలిపినాఁడు గ్రంథకర్త.

భూనుత కీర్తి ముమ్మడివిభుండు మదగ్రజుఁ డేను వైష్ణవ
ధ్యానసమాహితాత్ముఁడ ననంతసమాఖ్యుఁడ నాదు తమ్ము ల
జ్ఞానవిదూరు లక్కనయు, సత్కవి చిట్టనయున్, వివేకవి
ద్యానిధి రామచంద్రుఁడు, నుదారుఁడు లక్ష్మణ నామధేయుఁడున్.

వీనిని బట్టి చూడఁగా వీరి వంశము కవితావంశ మనఁ దగి యున్నది. ఇట్టివంశమున జనించినవాఁ డగుటనే యితఁడు పద్యరచనకుఁ బ్రథమ సోపాన

మగు నొక ఛందోగ్రంథమును, గవితకుఁ బ్రాణ మనఁ దగు రసము స్వరూప మును వెల్లడించుటకై రసాభరణమును గూడ రచించినాఁడు.

ఇతఁడు తా నాఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణవంశమువాఁడ నని సగర్వ ముగా నీక్రిందివిధమునఁ జెప్పికొనినాఁడు.

"ఈ యార్వ్వతు నొక్కొక్కఁడు, వేయిండ్లకు మొదలుగాఁగ వెలయుదు రని కాదే యాఱువేల పేరిడి, రీ యన్వయమునకు నేమ్య మెఱిఁగిన పెద్దల్"

ఇతఁడు కృష్ణాతీరమువాఁడు. తండ్రి "శ్రీకాకుళంబున కొడయఁ డైన యంధ్రవల్లభ హరిసేవనలరుచుండు" వాఁ డని వర్ణింపఁ బడినది. రసా భరణము ధ్రువపురీశున కంకితము చేయఁబడిన దని కవి తెల్పుచున్నాఁడు. ఈధ్రువపురి ప్రస్తుతము గుంటూరుమండలమునఁ గృష్ణాతీరప్రాంతమునఁ గల ధూళిపూడి యను గ్రామమా యని యూహ పొడముచున్నది.

భారతకవియగు తిక్కయజ్వకు శిష్యుఁడును దిక్కనయను వాని పుత్రుఁ డు నగు మారనయు నితనివంశ్యుఁ డేమో యని సందేహము పొడముట కవ కాశము గన్పట్టుచున్నది. తిక్కయజ్వచే భవ్యభారతి యను బిరుదము నందిన బయ్యనమంత్రికిఁ బినతండ్రియగు త్రిపురాంతకుని యారుగురు కొమరులలోఁ జివరవాఁడు ప్రశస్తసాహిత్యుఁడు తిక్కన కలఁడు వానికి సమకాలికుఁడే తిక్క యజ్వ. ఆతిక్కనకుమారుఁడు విద్యాభ్యాసము చేయువాఁడై కవితాసామ్రాజ్య పట్టభద్రుఁడైన తిక్కనను సుప్రసన్నుఁ జేసినాఁడన నూహకు లోపముండదు. కాని, యిందలి యథార్థమును బెద్దలు నిర్ణయింతురుగాత మని యీప్రస్తుతముగాని విచారణ నింతతో వదలుచున్నాను.

ఇప్పటికిఁ గవిని గూర్చి మనకుఁ దెలిసిన చరిత్రాంశములు:—ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడగు నియోగి; కృష్ణాతీరవాసి; విద్వత్కవివంశమువాఁడు; భోజ రాజీయ మను ప్రబంధమును, ఛందోదర్పణ మను లక్షణగ్రంథమును, రసా భరణ మను కావ్యలక్షణగ్రంథమును జెప్పినాఁడు; క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంత మున నున్నవాఁడు.

౨

తెనుఁగు బాసను గావ్యము లక్షణము లాదిగాఁ గల వానిని విచారిం చు సాహిత్యశాస్త్రము లతిస్వల్పముగా నున్నవి. ఇప్పటికి వెల్లడి యైన వానిలో రసాభరణమే ప్రాచీన మనఁదగి యున్నది. ఈ కవి తన భోజరాజీయ

మునఁ "కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే సద్యఃపరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే" యను మమ్మటాచార్యుఁడు నుడివిన కావ్యప్రయోజనమునే,

"సకల విద్యలయందుఁ జర్చింపఁగవిత యుత్కృష్టమం దది నిత్యకీర్తి కొఱకు, నర్థాప్తికొఱకు, నా వ్యవహారలక్షణం బెఱుంగుకొఱకు, ననేకవిధములగు నమంగళముల హరియించుకొఱకు, నుచిత నిత్యసౌఖ్య సంసిద్ధికొఱకు, నొనరఁ గాంతాసమ్మితోపదేశస్థానఁ బ్రీతిమై హితమాచరించుకొఱకు, నయ్యెఁ గాన......"

అని నుడివినాఁడు. సాహిత్య శాస్త్రగ్రంథములను బరికింపఁ గావ్యమున కాత్మ రసమని మొదట నొడివినవాఁడు క్రీ.శ. ౧౩౬౦గి ప్రాంతమున భారతభూమి నలంకరించిన సాహిత్యదర్పణకారుఁడైన విశ్వనాథకవిరాజే. వారి మతమున కనుగుణ రసాభరణమును దెనుఁగున వ్రాసిన యనంతామాత్యుఁడు విశ్వనాథుని దర్పణమును మమ్మటుని కావ్యప్రకాశమును గూడ మేళవించి యెందే విషయము ప్రశస్తమైనదో దాని నెల్ల గ్రహించినాఁ డనవచ్చును.

ఇది యటు కాదు. ఇంకొక యూహము పొడమ వచ్చును. ఇతఁడు కేవలము రసమును గూర్చియే యీ గ్రంథమును వ్రాయుట వలనను, శక్తిన గుణ, దోష, ధ్వన్యలంకారాదులను వివరింపక పోవుటచేతను దృశ్యకావ్య ప్రశంసయే మనమునం దిడికొనినాఁ డేమో యనవచ్చును. రసము నాట్యమునకు ముఖ్యముగా సంబంధించినది గాని శ్రవ్యకావ్యములకు ముఖ్యము కాదని పలువుర పూర్వాలంకారికుల మత మగునది యే యీ కవికిని నచ్చినదేమో. కావ్యకౌతుకమునఁ 'ప్రయోగత్వ మనాపన్నే కావ్యే నాస్వాద సంభవః' అని యున్నదని యభినవగుప్తుఁడు చెప్పి "కావ్యం తావన్ముఖ్యతో దశరూపాత్మకమేవ... నాట్యే ఏవ రసాః నలోకే। కావ్యం చ నాట్యమేవ।" యని తన యభిప్రాయము నుడివి "నానాభావాభివ్యంజితాన్ వాగఙ్గసత్త్వోపేతాన్ స్థాయిభావా నాస్వాదయన్తి సుమనసః ప్రేక్షకాః హర్షాదీంశ్చాధిగచ్ఛన్తి, తస్మాన్నాట్యరసా ఇత్యభివ్యాఖ్యాస్యామః" యను భరతాచార్యుని వాక్యమును బ్రమాణీకరించెను. ఈభరతవాక్యమే యనంతామాత్యునకుఁ బ్రమాణమై యీగ్రంథమును రచించుటకుఁ బురికొల్పిన దేమో. ఈ యూహ కాదనుట కొక సందేహము కలుగవచ్చును:—ఇతఁడు నాట్యరసముల నెనిమిదింటినే తెలుపక

శాంతమును గూడ తెలిపినాఁడు గదా యని. ఈ విషయమున నాట్యాచార్యుఁడు పూర్వుల మతమును స్వమతానుకూలమనియే "ఏవం నవరసా దృష్టా నాట్యజ్ఞైర్లక్షణాన్వితాః" అని చెప్పినను గావున శాంతముతో నాట్యరసములు తొమ్మిదియని యనంతుని మతమునై యుండునన విప్రతిపత్తి యేమియుఁ గన్పింపదు. ఇతఁడు భరతమును మనమున నిడికొని స్వగ్రంథమును వ్రాసెనా యను ప్రశ్న ముత్పన్నమగుట కేయవకాశము లేదు; కాని, రసాధిదేవతలను జెప్పినపుడు బ్రహ్మ యద్భుతరసమున కధిదైవ మని 'అద్భుతో బ్రహ్మదైవతః' అను భరతు వాక్యమునే గ్రహించెను గాని "అద్భుతో విస్మయస్థాయిభావో గంధర్వదైవతః" అను దర్పణకారాది వాక్యములను గ్రహింపమిచే నితఁడు భరతాచార్యు ననుసరించె ననవచ్చును. ఈ యూహను ద్రోసిపుచ్చుయుక్తి తెనుఁగున రూపకములు లేమియే యనవచ్చును. కాని, యిచట మా మనవి యొకటి కలదు. సంస్కృతము నందు వలెఁ దెనుఁగున లక్ష్యములనుగాఁ జూపుటకు దశరూపకములు, నుపరూపకములును బ్రస్తుత మలభ్యము లనుట నిజమే. ఐనను యక్షగానాదులను బరికించినచో రూపకోపరూపకము లొక కొన్ని మన తెనుంగు బాసను గూడఁ గల వని నిర్ధారింపనగును. అదృశ్యములను బండితులైన కవులు వ్రాసిరా యనఁ గూడదు. నారికేళపాకమున నజచరిత్రమును వ్రాసి రాజాస్థానములఁ బండితులతో వ్యాకరణాది శాస్త్రముల శాస్త్రార్థము లొనర్చి పెక్కు జయములు గొన్న మతుకుమల్లి నృసింహావిద్వత్కవి సుమారు వందయేండ్లలోఁగా నివసించినవాఁడు శ్రీకృష్ణజలక్రీడ లను నొక నాటకము నతిమృదుశైలిని రచించినాఁడు. కావున రూపకముల ధోరణుల కనువగు మార్గమున రసస్వరూపము నితఁడు తెలిపి యుండవచ్చును.

ఇఁక నొక్క యూహ. అనాది నుండియు నాట్యశాస్త్రము వేఱుగాను, శ్రవ్యకావ్యములకు సంబంధించి యలంకారశాస్త్ర మని వాడఁబడు సాహిత్యశాస్త్రము వేఱుగాను దక్షిణ కారుని వఱకుఁ బరిగణింపఁబడినయవి. రూపకములకుఁ బ్రధాన మైనది రస మనియు, శ్రవ్యములకుఁ బ్రధాన మైనది ధ్వని యనియుఁ బలువురు చెప్పిరి. ఆధ్వనియందు భేద మగు నసంలక్ష్యక్రమ మను దానియందు రసాదులు చెప్పఁబడినవి. అందుచేతనే కావ్యప్రకాశము ధ్వన్యాలోకము మున్నగు గ్రంథములయందు రూపక ప్రకరణమే లేదు. రూపకములను దెలుపుటకు దశరూపకాదిగ్రంథములును, నాయికాది భేదములను

దెలుపుటకు రసమంజరి ప్రభృతిగ్రంథములును వెలువడినవి. దర్పణకారుఁడు రసాత్మకమగు వాక్యము కావ్య మని తెలిపి రూపకములను గూర్చిన విషయమును గూడఁ దన గ్రంథమున వ్రాసినాఁడు. నాఁటి నుండియుఁ గూడ గంగానందాదులు రసమును గూర్చియే ప్రత్యేక గ్రంథములను వ్రాసినారు. మఱియు శారదాతనయాదులు భావప్రకాశాదులను కేవల రసవిషయ బోధకములను నిర్మించిరి. కనుక మన సాహిత్యశాస్త్రమున నాట్యమును గూర్చియు, నాయికాదులను గూర్చియు శ్రవ్యకావ్యములను గూర్చియు, రసభావాదులను గూర్చియుఁ బ్రత్యేక గ్రంథములు పెక్కులు వెలువడినవి. ఈ సమస్తవిషయ సంగ్రహమును గలవి యు దర్పణ, ప్రతాపరుద్రయశోభూషణాదులు, బయలు వెడలినవి. అట్టులనే తెనుఁగునఁగూడఁ గేవల రసమును గూర్చి యీ రసాభరణము వెలువడి యుండనగు.

ఈ పై విషయ మప్రస్తుత మని పలువురకుఁ దోఁపవచ్చును, ఒక దృష్టిని నిది ప్రస్తుతమే యని నా మనవి. ఇట్టి గ్రంథము లనేకములు తెనుఁగున నొకప్పు డుండి కాలవశమున మన కప్రాప్తములై మరల నన్వేషణమున లభ్యములు కావచ్చు ననియు నీదృష్టితో వెదకుట యత్యవసర మనియు సహృదయులకుఁ దెలుపుటకే యింత వ్రాసితిమి.

3

ఈ గ్రంథము స్వతంత్ర మైనదో లేక యేసంస్కృతగ్రంథమునకైనఁ బరివర్తనమో తెలియదు. మాతృక కన్పించువఱకు స్వతంత్రగ్రంథమే యిది యని యనుకొనవలెను.

దీనికి 'రసాలంకార'మను నొక పర్యాయనామము కూడఁ గలదని ప్రథమాశ్వాసాంతగద్యమునఁ దెలియఁ గలదు. ఆయాయి వ్యాఖ్యలందుఁ జేర్కొనఁబడు రసాలంకార మను సంస్కృతగ్రంథమున కిది తెనుఁగుసేఁత యేమో యని భ్రమను గొలుపుచున్నది. ఉదాహరణముగా నీవిషయమును దెలుపుచున్నాను. హారవిలాసము శ్రీనాథుని స్వతంత్రగ్రంథమని గదా లోక మనుకొనుచున్నది. హేమచంద్ర కృత కావ్యానుశాసన వ్యాఖ్యానమున 'సుజన దుర్జనస్వరూపం యథాహారవిలాసే' అని కన్పించుచున్నది. ఆవ్యాఖ్యానోదాహృత మగు హారవిలాసము మృగ్యమగుటచే నిపుడు మన మేమనుటకు నవకాశము లేదు. కనుక స్పష్టనిదర్శనము కన్పించువఱకు నీ రసాభరణమును స్వతంత్ర గ్రంథమే యనవలయును.

౪

రసాభరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున స్థాయిభావములకు లక్ష్యలక్షణములను, విభావానుభావ సాత్త్విక భావలక్షణములను శృంగారాది నవరసములకు నుదాహరణముల నొసఁగి కవి రసము సామాజికానుభావ్య మని నిర్ధారించెను.

రెండవ యాశ్వాసమున నాలంబనోద్దీపన విభావములకు లక్షణమును దెలిపి, భావహావాదులను శృంగార చేష్టలు నుద్దీపనాంతర్గతము లని లక్ష్యలక్షణములతో వాని నొసఁగి, యుద్దీపనాలంకృతులను, నుద్దీపన స్థలంబులఁ జెప్పి యనుభావమును దెలిపి, యష్టవిధ సాత్త్విక భావములకు, ముప్పది మూఁడు సంచారిభావములకు సోదాహరణముగా లక్షణములను జెప్పెను. ఇందు సంచార్యాది భావలక్షణముల నొండు రెండు చోటుల మతభేదము కన్పించును గాని యది పాటింపఁ దగినది కాదు. ఈ ప్రకరణమున నేర్చుకొనఁదగిన విషయ మొకటి కలదు. సంస్కృతమున నాలంకారికులు పలువురు తెలుపని శృంగార, భక్తి, వాత్సల్యములకు నైకరస్యమును గవి సాధించినాఁడు:—

"రతి దా నాయకనాయికావిషయతన్ రంజిల్లు శృంగారమై
క్షితిలో దేవగురుద్విజాదివిషయం జెన్నొందు సద్భక్తియై
సుతమిత్రాశ్రిత సోదరాది పరతన్ సొంపారు వాత్సల్యమై"

తృతీయాశ్వాసమున సంభోగ విప్రలంభ శృంగారములను జూపి యాలంకారికులు సంస్కృతమున సాధారణముగాఁ జెప్పనిని, నాట్యవేదమున మాత్రమే తెలుపఁబడిన, పంచవిధ మగు వాగ్విలసన, నైపథ్యాంగ క్రియా, సంకీర్ణ, మిశ్ర, శృంగారములను గూడ విస్పష్టముగాఁ గవి దెలిపినాఁడు; పిదప భావోదయాదులను రససాంకర్యములను దెలిపెను. నాలవ యాశ్వాసమున నాయికానాయకులఁ గూర్చి దిఙ్మాత్రముగా వ్రాసినాఁడు.

౫

స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ బాఠభేదముల నొకింతఁ జూపుదును. రసాభరణము రెండవపుటలో నుత్సాహలక్షణముఁ దెలుపునపుడు "లోకోత్తర కృత్యంబులు గైకొని యవి యెడపకుండ" నను పాఠము నాదరించి "యవి యడఁపకుండ" నను పాఠమును సూచించినారు ప్రకాశకులు. రెండు పాఠములకు సామాన్య తాత్పర్యమున భేద మంతగాఁ బొడకట్టక పోయినను సూక్ష్మముగ

సాలోచించినచో భేదము విస్తారముగా నున్న దని 'కార్యారంభేషు సంరంభః స్థైర్యా నుత్సాహ ఉచ్యతే" మొదలుగాఁ గల వాక్యములను జూచినపుడు తోఁపక పోదు. మఱియు మూఁడవ పుటలో విస్మయ లక్షణమునఁ 'జేతోవిస్మృతి విస్మయ..." అను పాఠమునే ప్రకాశకు లేల యంగీకరించిరో తెలియదు. "విస్మయశ్చిత్త విస్తారః పూర్వాదృష్ట విలోకనాత్" మొదలగు నాలంకారిక వాక్యములను జూచినచో "విస్తృతి"యనుపాఠమే సరియగు నర్థబోధమునకుఁ దోఁడగు ననియు 'విస్మృతి' యనర్థబోధక మనియుఁ దెలియక పోదు. నాలవపుటలో, "సీసమూహంబు రసముల కెల్ల నిల్లు" అనియే యుండ నగును గాని యాదృతమైన పాఠ మనర్థబోధక మని తెలియనగు. పదునొకండవపుటలోఁ జకితలక్షణమును జెప్పు పద్యమునఁ "జూపులు చలింపఁగాఁ గదు" ననుపాఠమునే సహృదయులు గ్రహింపనగు. పందొమ్మిదవ పుటలో వ్యాధికుదాహరణమైన పద్యమునఁ "దరుణి హరి బాళి" యను పాఠమే సొగసైనది. బాళి యనఁగాఁ గాంక్ష. ఇరువదిరెండవ పుటలో మొదటిపద్యమునఁ "దగు నాతని కీకపట ప్రయోగముల్" అనుదాన వ్యంజిత మగు నర్థమే యాదృతపాఠము నర్థము కంటె బాగుగనున్నదని సహృదయులు తెలియకపోరు.

ఈ గ్రంథప్రకాశకులు తా మొసఁగిన పాఠములు చెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తక భాండాగార ప్రతినుండి గ్రహింపఁబడిన వని తెలుపుచున్నారు. అట్టి పాఠములను గ్రహించుట యవసరమే కాని యపపాఠములను బద్యమున నచ్చొత్తించి సరియగు పాఠములను గ్రింద సూచించుటకై వదలుట న్యాయముగా లేదని నా తలంపు. బీభత్సరసోదాహరణ పద్యమునఁ బ్రకాశకు లాదరించిన పాఠమున కెట్లర్థము చెప్పవలయునో నాకు బోధపడుట లేదు. క్రింద వారుదాహరించిన పాఠభేదము నంగీకరించిన నేరైనఁ బద్యమర్థము కాలే దనఁగలరా యని నాకు సందేహము. బహుపాఠముల నిచ్చుట యవసరమే, కాని గ్రంథమున నాదరణీయ పాఠము నచ్చొత్తించుటయు నవసరమే యని నా విన్నపము.

ఇంక స్ఖాలిత్యమాట. ఇందును లేఖకప్రమాదములు నచ్చుతప్పులును సరిళవించియున్నవి. చూ. "భూదవినసీలవేణియనుబున్నమచందురు నాదరించు నవ్వదనము" ఇత్యాదులు.

౪

రసాభరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున స్థాయిభావములకు లక్ష్యలక్షణములను, విభావానుభావ సాత్త్విక భావలక్షణములను శృంగారాది నవరసములకు నుదాహరణముల నొసఁగి కవి రసము సామాజికానుభావ్య మని నిర్ధారించెను.

రెండవ యాశ్వాసమున నాలంబనోద్దీపన విభావములకు లక్షణమును దెలిపి, భావహావాదులగు శృంగార చేష్ట లుద్దీపనాంతర్గతము లని లక్ష్య లక్షణములతో వాని నొడివి, యుద్దీపనాలంకృతులను, నుద్దీపన స్థలంబులఁ బేర్కొని యనుభావమును దెలిపి, యష్ట విధ సాత్త్విక భావములకు, ముప్పది మూఁడు సంచారిభావములకు సోదాహరణముగా లక్షణములను జెప్పెను. ఇందుసంచార్యాది భావలక్షణముల నొండురెండు చోటుల మతభేదము కన్పించును గాని యది పాటింపఁ దగినది కాదు. ఈ ప్రకరణమున నేర్చుకొనఁదగిన విషయ మొకటి కలదు. సంస్కృతమున నాలంకారికులు పలువురు తెలుపని శృంగార, భక్తి, వాత్సల్యములకు నైకకంఠ్యమును గవి సాధించినాఁడు:—

"రతి దా నాయకనాయికాదిపరతన్ రంజిల్లు శృంగారమై
క్షితిలో దేవగురుద్విజాదిపరతం జెన్నొందు సద్భక్తియై
సుతమిత్రాశ్రిత సోదరాది పరతన్ సొంపారు వాత్సల్యమై"

తృతీయాశ్వాసమున సంభోగ విప్రలంభ శృంగారములను జూపి యాలంకారికులు సంస్కృతమున సాధారణముగాఁ జెప్పనని, నాట్య వేదమున మాత్రమే తెలుపఁబడిన, పంచవిధ మగు వాగ్విలసన, నైపథ్యాంగక్రియా, సంకీర్ణ, మిశ్ర, శృంగారమును గూడ విస్పష్టముగాఁ గవి దెలిపినాఁడు; పిదప భావోదయాదులను రససాంకర్యములను దెలిపెను. నాలవ యాశ్వాసమున నాయికానాయకులఁ గూర్చి దిఙ్మాత్రముగా వ్రాసినాఁడు.

౫

స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ బాఠ భేదముల నొకింతఁ జూపుదును. రసాభరణము రెండవపుటలో నుత్సాహలక్షణముఁ దెలుపునపుడు "లోకోత్తర కృత్యంబులు గైకొని యవి యొడపకుండ" నను పాఠము నాదరించి "యవి యడఁపకుండ" ననుపాఠమును సూచించినారు ప్రకాశకులు. రెండుపాఠములకు సామాన్య తాత్పర్యమున భేద మంతగాఁ బొడకట్టక పోయినను సూక్ష్మముగ

నాలోచించినచో భేదము విస్తారముగా నున్న దని 'కార్యారంభేషు సంరంభః స్థేయా నుత్సాహ ఉచ్యతే" మొదలుగాఁ గల వాక్యములను జూచినపుడు తోఁపక పోదు. మఱియు మూఁడవ పుటలో విస్మయ లక్షణమునఁ 'జేతో విస్తృతి విస్మయ..." అను పాఠమునే ప్రకాశకు లేల యంగీకరించిరో తెలియదు. "విస్మయశ్చిత్త విస్తారః పూర్వాదృష్ట విలోకనాత్" మొదలగు నాలంకారిక వాక్యములను జూచినచో "విస్తృతి"యనుపాఠమే సరియగు నర్థబోధమునకుఁ దోఁడగు ననియు 'విస్మృతి' యనర్థబోధక మనియుఁ దెలియక పోదు. నాలవపుటలో, "సీసమూహంబు రసముల కెల్ల నిట్లు" అనియే యుండ నగును గాని యాదృతమైన పాఠ మనర్థబోధక మని తెలియనగు. పదునొకండవపుటలోఁ జకితలక్షణమును జెప్పు పద్యమునఁ "జూపులు చలింపఁగాఁ గడు" ననుపాఠమునే సహృదయులు గ్రహింపనగు. పందొమ్మిదవ పుటలో వ్యాధి కుదాహరణమైన పద్యమునఁ "దరుణి హారి బాళి" యను పాఠమే సొగసైనది. బాళి యనఁగాఁ గాంక్ష. ఇరువదిరెండవ పుటలో మొదటిపద్యమునఁ "దగు నాతని కీకపట ప్రయోగముల్" అనుదాన వ్యంజిత మగు నర్థమే యాదృతపాఠము నర్థము కంటె బాగుగనున్నదని సహృదయులు తెలియకపోరు.

ఈ గ్రంథప్రకాశకులు తా మొసఁగిన పాఠములు చెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తక భాండాగార ప్రతినుండి గ్రహింపఁబడిన వని తెలుపుచున్నారు. అట్టి పాఠములను గ్రహించుట యవసరమే కాని యప పాఠములను బద్యమున నచ్చొత్తించి సరియగు పాఠములను గ్రింద గుర్తించుటకై వదలుట న్యాయముగా లేదని నా తలంపు. బీభత్సరసోదాహరణ పద్యమునఁ బ్రకాశకు లాదరించిన పాఠమున కెట్లర్థము చెప్పవలయునో నాకు బోధపడుటలేదు. క్రింద వారుదాహరించిన పాఠభేదము నంగీకరించిన నేరైనఁ బద్యమర్థము కాలే దనఁగలరా యని నాకు సందేహము. బహుపాఠముల నిచ్చుట యవసరమే, కాని గ్రంథమున నాదరణీయ పాఠము నచ్చొత్తించుటయు నవసరమే యని నా విన్నపము.

ఇంక నొక్కమాట. ఇందును లేఖకప్రమాదములు నచ్చుతప్పులును సంభవించియున్నవి. చూ. "బోదవిసనీలవేణియునుబున్నమచందురు నాదరించు నవ్వ్యదనము" ఇత్యాదులు.

రసాభరణమునఁ గైతను గూర్చి విస్తారము చెప్పఁ దగిన దేదియు లేదు. పద్యములు శ్రుతిమాత్రతోఽర్థబోధకములగు శబ్దముల కూర్పును గలిగి ప్రసాదగుణ విలసితములై యలరారుచున్నవి. ఇట్టి గ్రంథముల ప్రయోజన మనల్పముగా నిప్పుడు మనభాషకుఁ గలదు. దీనిని బైకిఁ దెచ్చినందులకుఁ బ్రకాశకులు సర్వవిధముల గేయులు. మఱియు నిట్టిగ్రంథములను లోకమునకు నాంధ్రసాహిత్యపారిషదులు ప్రసాదింతు రని నమ్ముచున్నాను. ఇచ్చటికే భూమిక మితినిమీఱినది. ఇతోఽధిక మనపేక్షణీయము. సెలవు.

కాకినాడ,
౨౩—౨—౧౯౩౧.

విద్వాన్ కోపల్లె శివకామేశ్వరరావు,
F. A. R. U. & P. O. L.

రసాభరణము.

ఈగ్రంథము పరిషత్తునకుఁ జాలకాలముక్రిందట నే కాకినాడసమీపమునం దున్న కుయ్యేరుగ్రామనివాసులు బ్ర॥ హరిసోమయాజుల సుబ్బరావుగారు పంపినది. క్రోధన సం॥ ఆషాఢ బ ౮ శుక్రవారమున శృంగారకవి వెంకయ్యగారు వ్రాసినది. పరిషత్పుస్తకభాండాగారములో సంఖ్య 1781 గలదిగా నున్నది. తాళపత్రప్రతి. దీనిని, చెన్నపురిలో దొరతనమువారి పుస్తకభాండాగారములోని రెండుప్రతులతో సరిచూపించితిమి. ఆరెంటిలో నొకటి కాగితపుప్రతి. రెండవది తాళపత్రప్రతి. అందు నిందునుగూడ కృత్యాదిని పద్యములు లేవు. కవి యట్లే ప్రారంభించెనా యనఁజాలము. కొన్నిసందేహములును లేఖకప్రమాదములును నెందును దీఱలేదు. ఒకవిధముగా నీప్రతిని లోకములో విడిచినారము. ఎవ్వరియొద్దనైనఁ బూర్ణగ్రంథ మున్నవారు తప్పులు సవరణలుఁ దెలిపినచో ద్వితీయముద్రణ మింతకంటెఁ బరిశుభ్రముగాఁ జేయింపఁదలఁచుచున్నారము. సంపూర్ణప్రతి నిర్దుష్టమైనది ముందు దొరకునను నూహతో నిపుడు స్వల్పప్రతులే ముద్రింపించినారము.

ఈపుస్తకమునకు భూమిక వ్రాసియిచ్చి మాకు సాయపడిన విద్వాన్ కోపల్లె శివకామేశ్వరరావుగారియెడల మే మెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

ఆం. సా. ప.

విషయసూచిక.

— ప్రథమాశ్వాసము —

నవరసములు ... ౧
రతికినుదాహరణము ...
హాసమునకు ,,
శోకమునకుదాహరణము ... ౨
క్రోధమునకు ,,
ఉత్సాహమునకు ,,
భయమునకు ,,
జుగుప్సకు ,, ... ౩
విస్మయమునకు ,,
శమమునకు ,,
విభావము ... ౪
ఉద్దీపనవిభావము
అనుభావము
సంచారము
శృంగారాదులవర్ణనములు
శృంగారరసాధిదేవతలు ... ౫
హాస్యరసాధిదేవతలు
కరుణరౌద్రవీరరసాధిదేవతలు
భయానకబీభత్సాద్భుతశాంతరసాధిదేవతలు ౬

— ద్వితీయాశ్వాసము —

శృంగారభక్తివాత్సల్యంబులు ౮
విభావాదులు
ఆలంబనము ౯
ఆలంబనగుణంబు
భావహావములు
హేల
మాధుర్య,లీలా, విలాసములు ౧౦
విభ్రమము
కిలికించితము ౧౧
భావసూచకము
కుట్టమితము
బిబ్బోకము
లలితము
కుతూహలము ... ౧౧
చకితము ... ౧౨
విహృతము
హాసము
ఉద్దీపనాలంకృతి
ఉద్దీపనస్థలంబులు
ఋతువులు ... ౧౩
స్తంభాదిసాత్త్వికలక్షణములు
ప్రళయము
రోమాంచస్వేదములు ... ౧౪
వైవర్ణ్యవేపథువులు
అశ్రువైస్వర్యంబులు
సంచారికలక్షణములు

నిర్వేదము ... ౧౫
గ్లాని
అసూయ
మదము
శ్రమము
ఆలస్యము
దైన్యము ... ౧౬
చింత
మోహము
స్మృతి
ధృతి
వ్రీడ
చపలత ... ౧౭
హర్షము
ఆవేగజడతలు
గర్వవిషాదములు
ఔత్సుక్యనిద్రలు ... ౧౮
అపస్మారసుప్తులు
ప్రబోధామర్షములు
అవహిత్థోగ్రతలు ... ౧౯
మతివ్యాధులు
ఉన్మాదచరమములు
త్రాసవితర్కంబులు ... ౨౦

—తృతీయాశ్వాసము—

అభిలాషాదులు ... ౨౧
అభిలాష హేతుకవిప్రలంభము
విరహ హేతుక ,, ... ౨౨
ప్రవాస హేతుక ,,
కరుణాత్మకవియోగశృంగారము
ద్వాదశావస్థలు ... ౨౩
చక్షుఃప్రీతి
మనస్సంగతి
సంకల్పంబు
ప్రలాపితము ... ౨౪
జాగరము
కార్శ్యము
అరతి
లజ్జాత్యాగము
సంజ్వరము ... ౨౫
ఉన్మాదము
మూర్ఛ
చరమము
ధన్యత ౨౫
పంచవిధశృంగారము ... ౨౬
వాగ్వృత్తి
అంగక్రియ
అనులేపనశృంగారము
ఆభరణశృంగారము
వస్త్రశృంగారము
మాల్యశృంగారము ... ౨౭
చతుర్విధశృంగారము
సంకీర్ణశృంగారము
నైపథ్యక్రియాత్మకమిశ్రము
వాగ్వృత్తిక్రియాత్మకమిశ్రము
భావోదయాదిచతుష్టయము
భావోదయము
భావశాంతి ... ౨౮
భావసంధి ... ౨౮
భావశబలత
రససంకరంబులు

శృంగారహాస్యసంకరము
శృంగారరౌద్రసంకరము
శృంగారకరుణసంకరము
శృంగారవీరసంకరము ... ౨౮
శృంగారభయానకసంకరము
శృంగారాద్భుతసంకరము ౨౯
శృంగారశాంతసంకరము
రౌద్రబీభత్ససంకరము

—చతుర్థాశ్వాసము—

సాధారణనాయకులు ... ౩౦
ధీరోదాత్తుఁడు
ధీరోద్ధతుఁడు
ధీరలలితుఁడు
ధీరశాంతుఁడు ... ౩౧
నాయకనాయికాప్రకరణము
అనుకూలనాయకుఁడు
దక్షిణనాయకుఁడు
ధృష్టనాయకుఁడు
శఠనాయకుఁడు ... ౩౨
నాయికాలక్షణము
స్వకీయ
పరకీయ ... ౩౩
పణ్య
ముగ్ధ
మధ్య
ప్రగల్భ ... ౩౪
ప్రౌఢ
లోల
వశ్యావిధానములు
శృంగారనాయికలు ... ౩౫
స్వాధీనపతిక
వాసకసజ్జిక ... ౩౬
విరహోత్కంఠిత
విప్రలబ్ధ
ఖండిత
కలహాంతరిత
ప్రోషితభర్తృక ... ౩౬
అభిసారిక
స్వాధీనపతికకుదాహరణము ౩౭
వాసకసజ్జికకుదాహరణము
విరహోత్కంఠితకుదాహరణము
విప్రలబ్ధకుదాహరణము
ఖండితకుదాహరణము
కలహాంతరితకుదాహరణము
ప్రోషితభర్తృకకుదాహరణము ౩౮
అభిసారికకుదాహరణము
సఖీజనగుణవిశేషంబులు
ధీరాధీరనాయికలు
పరుష
ఉత్తమమధ్యమాధమనాయికలు ౩౯
ఉత్తమనాయిక వచనము
ఆనాయిక కోపము
ఆనాయిక ప్రసన్నత
మధ్యమనాయిక
,, వచనము ... ౪౦
,, కోపము
,, ప్రసన్నత
అధమనాయిక
,, వచనము
,, కోపము
,, ప్రసన్నత
చాతుర్వర్ణ్యగృహిణులు. ౪౧
మన్మథమహత్త్వము.

శ్రీరస్తు.

రసాభరణము.

ప్రథమాశ్వాసము. *

శ్లో. శృంగారహాస్యకరుణా రౌద్రవీరభయానకాః
బీభత్సాద్భుతశాంతాఖ్యా రసాః పూర్వైరుదాహృతాః.

సీ. చారుశృంగారరసస్థాయి రతి యగు హాస్యరసస్థాయి హాస మరయఁ
గరుణరసస్థాయి పరఁగ శోకంబు రౌద్రస్థాయి క్రోధమై తనరుచుండు
వీరరసస్థాయి వెలయు నుత్సాహంబు తలఁప భయానకస్థాయి భయము
ప్రకట జుగుప్స బీభత్సరసస్థాయి విపులాద్భుతస్థాయి విస్మయంబు
విమలశాంతరసస్థాయి శమ మనంగ, నిట్లు నవరసములకు నూహింపఁగలిగి
యుచితస్థాయిభావంబు లతిశయిల్లుఁ, బ్రసవఫలరాసులకుఁ బాదపంబులట్లు.

క. రత్యాది నవకమునకుం, బ్రత్యేకము లక్షణములు పన్నుగ నార్య
స్తుత్యములై హృద్యము లగు,నత్యుత్తమలక్షణముఁ బ్రియంబునఁ దేర్తున్ †

క. తరుణులుఁ బురుషులు నితరే, తరసంభోగేచ్ఛ బలిమి దలకొనఁగాఁ ద
త్పరమతిఁ దివురుట శృంగా, రరసజ్ఞులమతమునందు రతి యన నెగడున్.

— రతికి నుదాహరణము —

ఉ. మారుఁడు రూపవంతుఁడు, హిమద్యుతి చల్లనివాఁడు, రమ్యసం
చారవినోదశీలుఁడు వసంతుఁడు, వెండియు సద్గుణాఢ్యు లు
న్నారు మహీశు లెవ్వరును నాహృదయంబున కింపు గారు నా
కోరిక సర్వసేవ్యుఁ డగు గోకులనాయకుఁడే తలోదరీ.

క. క్రూరత లేని వికారా, కారాద్యము లెచటనైనఁ ‡ గలిగిన వేళన్
బోరనఁ దోఁతెంచు మనో, హారివికాసంబు పేరు హాసం బయ్యెన్.

— హాసమున కుదాహరణము —

ఉ. శౌరి రఘుప్రభుండు రవిజాత పయోనిధి యంచు గోపికల్
తోరపుఁదీఁగెతోఁకలును దోఃపదయానముఁ బూని వానరా
కారమెలర్పఁ దాఁటుచును గంతులు వేయుచుఁ బొలుతెంచి త
త్తీరనగంబునన్ § శిలలు దెచ్చి గుభుల్లున వేతు రార్చుచున్.

---

*కృత్యాదిపద్యములు లభింపలేదు. †దేల్తున్ ‡లెచటనైనన్ §త్తీరనగంబులున్ (ఇందలి పాఠభేదములు చెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తకభాండాగారప్రతినుండి గ్రహింపఁబడినవి.)

క. విధివశమునఁ దన ప్రజకగు, నిధనాదులు వినిసఁ దనదు నెమ్మనమున న
త్యధిక మగు నెగులు వొడమిన, నధీరమతిఁ బొగుల శోక మపగతశోకా!

— శోకమున కుదాహరణము —

ఉ. అన్న! సభాస్థలంబున దురాత్మకులై తలవట్టి యీడ్చి రం
దున్న ప్రభుల్ గనుంగొనఁగ నొల్వఁ దొణంగిరి చీర శూరులు
న్నన్ను నుపేక్ష చేసిరి యనాథఁ జుమీ కరుణింపు దిక్కు నీ
వన్న వధూటిమాట విని యక్షయ మంటివి నెత్తమాడుచున్.

క. ఏపున నితరుల ద్రోహా, లాపాదులు తనదు వీనులన్ సోఁకినచో
నేపురుషునిమదిఁ బొడలుఁ బ్ర, కోపజ్వలన మది నెగడఁ గ్రోధ మనంగన్.

— క్రోధమున కుదాహరణము —

ఉ. తిట్టులు పెక్కు సైఁచితి మతి న్మనుజాధముఁ డేల క్రొవ్వెనో
యిట్టులు ధర్మరాజుసభ నెగ్గులు వల్కిన దైత్యకోటి ము
ప్పెట్టులఁ దూలఁదోలు మదభీప్సితదర్శన మీసుదర్శనం
బెట్టులు సేయునో యిచట నిందఱుఁ జూతురుగాక చైద్యునిన్.

క. లోకోత్తరకృత్యంబులు, గైకొని యవి *యెడపకుండఁ గావించు దృఢా
స్తోక ప్రయత్న మది సుగు, ణాకర యుత్సాహ మనఁగ నభినుతి నొందున్.

— ఉత్సాహమున కుదాహరణము —

ఉ. బాణునిఁ గాతునంచుఁ బటుబాహుబలంబున నడ్డగించి యా
స్థాణుఁడు దానునుం బ్రమథసంఘముఁ బన్నినఁ బన్నినీ రణ
క్షోణిఁ బరాక్రమస్ఫురణ సూపెదొ శత్రుని యేపు మాపెదన్
శోణితపట్టణంబు వెసఁ జొచ్చెదఁ ద్రుంచెద దైత్యహస్తముల్.

క. ఘోరము లగునత్యుగ్రా, కారాదులవలన మనసు కళవళపడఁగా
సైరింపరాక తూలుట, యారయ భయ మనఁగ నెగడు నభయవిధాయీ.

— భయమున కుదాహరణము —

ఉ. మించుగఁ బాంచజన్య మెలమిం గరపద్మయుగంబునందుఁ గీ
లించి నిజాధరోష్ఠమున లెస్సగఁ గూర్చి మురారి లీలఁ బూ
రించిన గుండియల్ వగిలి ద్రెక్కొను భీతి నశేషదైత్యులుఁ
జంచలచిత్తులై నలుదెసం జెడి పాఱిరి తద్ఘనధ్వనిన్.

---

*యెడపకుండ.

క. మేదోమాంసాసృక్క, ల్యాదివివిధదుష్టదర్శనాదులవలనం
బ్రాదుర్భవించు హేయం, బేది యది జుగుప్స యనఁగ నెన్నిక కెక్కున్.

— జుగుప్స కుదాహరణము —

ఉ. చిక్కిరి నేఁడు రక్కసులు సీ బలభద్రునిముష్టిఘట్టనం
బుక్కిటిమద్యమున్ రుధిరపూరము నొక్కటిగా బుగుల్కొనం
గ్రక్కుచు నీరధారఁ దెగి కండలు గుండెలుఁ గీకసంబులుం
దక్కక చిక్కు జీరువడి దగ్గఱ రాలిపెఁ బూతిగంధమున్.

క. క్షితిఁ గారణంబుకంటెను, వ్యతిరిక్తం బైనయట్టి యభినవకార్య
స్థితిదర్శనచేతోవి, స్మృతి* విస్మయ మనఁగ నుల్లసిల్లు ముకుందా.

— విస్మయమున కుదాహరణము —

చ. కొడుకేఁడ వైనసీకు నిదె కొమ్మనుచున్ నెలవిం గరాంగుళిం
బిడి భువనప్రపంచము లనేకము లంగిటఁ గాంచె నందులోఁ
గొడుకున కుగ్గువెట్టు తనకోమలరూపము నొప్పఁ గాంచి య
ప్పడఁతి యశోద నివ్వెఱఁగుపాటు వహించె మనోగతంబునన్.

క. ఎరవగు† సంసారం బ, స్థిరముగఁ గని నిర్వికారచేతనుఁ డగు న
ప్పురుషుని సుఖదుఃఖాద్య, స్మరణము లోకంబునందు శమ మైచెల్లున్.

— శమమున కుదాహరణము —

చ. కటకట! రాజ్య మంత్యనరకం బటె దేవపదంబు లన్నియుం
గుటిలనిశాటభర్జనలకు న్పదనం బటె యింక సౌఖ్య మే
మిటఁ గల దంచు సర్వమును మిథ్యగఁ జూచు బుధాళి లోనిసం
కటములు బాహ్యదుర్దశలుఁ గ్రాఁగు గదాధరరక్షణంబునన్.

క. స్థాయిత్వం బీభావని, కాయంబున కేమిట న్విఘాతము లేకు
చ్ఛ్రేయ మగు వెండి యేమిటఁ, బాయక తలకొను రసానుభవ మని రేనిన్.

వ. స్థాయిభావములు సజాతీయ విజాతీయంబులం జెడక దృఢవిభావ సదమ
లానుభావ సాత్త్వికభావసంచారికభావముల రసములై వర్తించు నందు సజా
తీయ విజాతీయభావము లెట్టి వనిన.

క. అరయ సజాతీయములై, జరగు నిజస్థాయిభావజనితాంతరముల్
సొరిది విజాతీయములై, జరగుఁ బరస్థాయిభావజనితాంతరముల్.

*విస్మృతి †ఇరవగు

వ. మఱి విభావం బెట్టి దనిన.

క. చను నాలంబన ముద్దీ, పన మనఁగా ద్వివిధమై విభావము మఱి యం
దున నాలంబన మన్నది, యనుపమసమవాయికారణము రసమునకున్.

వ. మఱియు నిమిత్తకారణం బగు నుద్దీపనవిభావం బెట్టి దనిన.

క. ఇల నుద్దీపన మొకటియు, నలి నాలంబనగుణం బనంగాఁ దచ్చే
ష్టలు నా దదలంకృతి యన, నలరుఁ దటస్థములు నాఁగ నగునలు దెఱఁగుల్.

క. తొలఁగదు కార్యము మొదలం, గలసియుఁ జేయు సమవాయికారణమది తాఁ
గలయక కార్యమొనర్చును, నలిఁ దొలఁగు నిమిత్తకారణం బనునది తాన్.

క. అనుభావంబు కటాక్షం, బును భుజవిక్షేపణంబు మొదలయి కార్య
త్వనిరూఢి నుల్లసిల్లును, వినుస్తంభాదు లష్టవిధసాత్త్వికముల్.

క. తగు సంచారము లనఁగా, మొగి నిర్వేదాదిభావములు ముప్పదిమూఁ
డగు రసికులమతమున నవి, జగమున సహకారు లగుచు సన్నుతి కెక్కున్.

గీ. కారణముఁ గార్యము సహకారిచయము, నైవిభావాదు లిబ్భంగి నతిశయిల్లు
నీసమూహంబు రసములం దెట్లియట్లు*, నడచుఁ దత్తద్రసానుగుణంబుగాఁగ.

ఉ. ఆదట వర్ధమానవిభవాతిశయంబున వార్ధులట్లు ర
త్యాదులు వీచుల ట్లుదయమై నడఁగుం బెరభావపంక్తి ని
ర్వేదముఖోపభోగరుచివృద్ధిరసం బది నాట్యసంగతిన్
మోదమెలర్ప సభ్యులమనోగతులం†దగు కార్యమై చనున్.

క. రసములవలన రసంబులు, పొసఁగఁగ నుదయించుననియుఁ బూర్వోక్తమగున్
వసుమతి నొకరసమున కొక, రసము విరసమనియుఁ జనుపురాకృతకృతులన్.

సీ. శృంగారమునఁ బుట్టెఁ జెచ్చెర హాస్యంబు గలుగు రౌద్రంబునఁ గరుణ మఱియు‡
వీరంబువలన భావింప నద్భుతమగుఁ బటుభయానకము బీభత్సఁ బొడముఁ
బరఁగు శృంగారబీభత్స లొండొంటికి హాస్యంబుఁ గృపయు నన్యోన్యరిపులు
రౌద్రాద్భుతములు పరస్పరద్వేషులు మిథ్యాహితు ల్వీరభయానకములు
త్రివిధలక్షణముల్గ్రీ దీపించు నన్నియు, రూపమునఁ దలిర్ప రూపరసము
వాక్ప్రవృత్తిఁ దోఁప వాగ్రసంబగుఁ గ్రియ, లందుఁ గానఁబడుఁ గ్రియారసంబు.

సీ. శృంగారముత్పలాంచితము విష్ణుఁడు రాజు1 తెలుపు హాస్యము గణాధిపుఁడు భర్త2
కరుణ కపాయంబు కాలుఁ డేలిక రౌద్ర మవ్యక్తరాగంబు హరుఁడు వరుఁడు

---

*కెల్లనిట్లు †మనోగతులం ‡రౌద్రమునఁ బ్రఖ్యాతకరుణ గ్రీలక్షణములు 1. భర్త 2. ఱేఁడు.

వీరంబు గౌరంబు విభుఁడు వజ్రి భయానకము ధూమ్రరుచి మహాకాళుఁడీశుఁ
డసితంబు బీభత్స మధిపతి నంది యద్భుతము పీతము దయితుండు బ్రహ్మ
వర్ణముల నెల్ల మీఱఁజేయు స్వామిపరత, వెలయు నిర్వేదధృతిభావముల శాంత
మిట్లు రసవర్ణముల రసాధీశ్వరులను, గోరి యెఱుఁగుట రసికత గోపకృష్ణ.

క. ఎసఁగం దొమ్మిది విలస, ద్రసములు తత్తదధిదేవతాసహితముగా
రసశాస్త్రకోవిదులమా, నసములకు సుధాహారెంతు నవపథ్యములన్.

శృంగారరసము—

ఉ. శ్రీకుచకుంభకుంకుమరుచి న్మణిరోచులు వైజయంతికా
స్తోకమరీచులుం గనకశోభితవస్త్రములు న్నిజోజ్వల
శ్రీకి నవీనవిస్ఫురణఁ జేయఁగ గోపవధూసమేతుఁడై
గోకులవీథుల న్మెఱయు గోపకుమారుఁ డుదారలీలతోన్.

హాస్యరసము—

ఉ. నిక్కి జటాపుటస్థతటినిం దనతొండము సాఁచి పేర్చి యా
చక్కటి గౌరి సూడ నిలఁ జల్లినఁ బెక్కుముఖంబులై చనన్
గ్రక్కున శూలిహస్తదశకంబున నాఁపినభంగి* సూచి మై
గ్రక్కదలంగ నవ్వుచును గంతులు వేసె గజాస్యుఁ డుబ్బుచున్†.

కరుణరసము—

చ. హరి నొకనాఁడునుం గొలువరా బహుబాధలఁ గొంద నుస్సులై
తిరి నరులార దిక్కుగలదే భవదుష్కటశోకబాష్పముల్
ఘోరిఁ బారి నేఱులై మిగులఁ బొంగి సముద్రసమంబులయ్యెఁ దె
ప్పరముగ నంచు నారకులఁ బట్టెఁ గృతాంతుఁడు గర్వరంబునన్.

రౌద్రరసము—

చ. కుపితకపర్ది దుర్దమతఁ గూలుఁ బురత్రయ మొండెఁ గాక యా
త్రిపురనిశాటకోపమునఁ దీఱుజగత్త్రితయంబు నొండె నా
విపులపరాక్రమం బొకని వీక్షణ నేర్చునె నాఁగ భూరథం
బపుడు త్రినేత్రుఁ డెక్కె నిశితాస్త్రసువర్ణశరాసనాఢ్యుఁడై.

వీరరసము—

ఉ. స్రుక్కక చక్కనై నిలుపు శూరుఁడ వైనను మార్కొనంగ నీ
ఖక్కడఁ బోయెదంచుఁ గడు నేపున వృత్రుని బెట్టు దాఁకె ను

---

*నాఁగినభంగి †డుబ్బెన్.

క్కౌక్కిన వజ్రధారల నహీనమయూఖము లంతరిక్షముఖ్
దిక్కులు బిక్కటిల్లఁ నదితిప్రియపుత్త్రుఁ డుదగ్రలీలతోన్.

భయానకరసము—

ఉ. ఆలమునందు ఘోరదనుజావళిఁ గూల్చి నిజాస్యరేఖనా
భీలత దోఁప వాలు జళిపించుచు హుంకృతు లుల్లసిల్లఁగా
శూలికిఁ దత్పరాక్రమముఁ జూపెడు వేడుక నేగుసమ్మహో
త్కాళి విజృంభణంబుఁ గనఁ గాలునికైనను భీతిపుట్టదే.

బీభత్సరసము—

చ. దురమున నందికేశ్వరుఁడు దుర్దముఁడై నుఱుపంగ రాక్షసో
త్కరవరగాత్త్రముల్ మెదిగి కాళ్లను జేతులు నుత్తమాంగముల్
బరులును వీఁపులుం బిఱుఁదుఁ బ్రక్కలు రూపర స్రగ్గి రొంటి* మైఁ
బురపుర బ్రింగుచుం† గదురు భుగ్గున నామట నున్న వారికిన్.

అద్భుతరసము—

చ. చెలువుగఁ బచ్చిమంటఁ దగఁ జేసిన కుండను దేహ మందులో
జల మనలంబు నాయ్యనలసంఘము మీఁదట నోలిఁ బాయు వి
‡ట్టలముగ నొక్క బట్టబయటం బదిలంబుగ నిల్పి పెక్కురూ
పుల సృజియించె బ్రహ్మ తలపోయఁగఁ జిత్రచరిత్రుఁ డెయ్యెడన్.

శాంతరసము—

ఉ. మ్రొక్కిన వెక్కిరించినను మోదిన గందము దెచ్చి పూసినం
ద్రొక్కిన నెత్తుకొన్నఁ గృపతోఁ గుడిపించినఁ బస్తువెట్టిన
న్నిక్కను స్రుక్కు లేక తరుణీజనులందును న్రాఁకులందుఁ దా
నొక్కవిధంబ కా మెలఁగుచుండ్రు మహాత్ములఁ జెప్ప నొప్పగున్.

క. నవరసములయందును గా, రవమున శృంగారవీరరౌద్రాద్భుతముల్
భువి లోకోత్తరనాయకు, నవిరళభూమిన నాశ్రయించు నది యెల్లనిన్.

సీ. రసము నాయకసమాశ్రయమునఁ బ్రావీణ్యుఁ డగునటు చేష్టల నైనఁ దత్క
థాకర్ణనంబున నైన సామాజిక సకరానుభావ్యమై పరఁగుచుండుఁ
బరగతంబయ్యు సద్భావనచే రసోదయవిశేషము విరుద్ధంబు గాదు
మఱియు సీతాలతాద్యాదిమహిళా ప్రసంగంబు వినుచు సభ్యులు§ నిజవనితలందుఁ

---

*రొంటిమై †బొంగుచున్ ‡ట్టలము నొక్క బయటం బదిలంబు నిల్పియు వాని పెక్కురూ.
§సభ్యుల.

దలంపు నిలుప* రసాశ్రయత్వంబు గలుగు† (2)
ననుకరణమాత్రమై యుండు, నాశ్రయంబు
గాదు భావకత్వాదులు గలిగెనేని
వాఁడు సామాజికులయట్టివాఁడ యపుడు.

క. ప్రకటనటుఁ డరయ సామా, జికసముఁ డగునేని, వానిచే ననుభావా
దిక మెట్లొదవు ననిన వా, నికి నిది యభ్యాసజనితనిపుణత యయ్యెన్.

ఉ. వాసన నొప్పు ప్రేమ మిరువంకల లే కొకవంకఁ జెప్పిరే
సేసతియైనఁ బల్వురకు నిచ్చయొనర్చుటఁ జెప్పిరేని త
ద్భాసురలీల మ్లేచ్ఛమృగపక్షిగతంబుగఁ జెప్పిరే రసా
భాసముగా నెఱుంగుదురు భావకు లీత్రివిధప్రయోగమున్.

వ. అందును.

క. ఆరయ సంజ్ఞాప్రకరణ, మీరీతిఁ దనర్చి వెలయు నిట రత్యాది
స్ఫారప్రకరణమును శృం, గారప్రకరణము నాయకప్రకరణమున్.

క. నవరసనాథ శ్రీనిధి, నవఖండమహీతలంబునకు నొడయఁ డొగిన్
నవనలినాసనజనకుఁడు, నవనిధిసదృశుండు సజ్జనవ్రజమునకున్.

గద్యము.

ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్వైభవ తిక్కనామాత్యసంభవ సుకవిజన
విధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాలంకారంబునందు‡
నవరసస్థాయిభావంబులును సజాతీయవిజాతీయంబులును
విభావానుభావసాత్త్వికభావసంచారికాభావంబులును
రసజన్మరసవిరోధాదులును సంజ్ఞాప్రకర
ణంబు నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

---

*నిలుపు †గలదు ‡రసాభరణ మని వ్రాఁతలోను గ్రంథాదిని గలదు.

శ్రీరస్తు.

రసాభరణము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. శ్రీయుతుఁడు భక్తలోకము, నాయుతుఁ డాధ్రువవిభీషణుల నాకల్ప
స్థాయిగ రక్షించిన కరు, ణాయుతుఁడగు ధ్రువపురీశుఁ డధిపతి మాకున్.

క. మును సాధారణరూపం, బునఁ బ్రథమస్థాయిభావముగఁ గ్రమగతిఁ జె
ప్పిన రతికిని సాధారణ, వినుతవిశేషంబు లిచట వివరింపనగున్.

మ. రతి దానాయకనాయికాదిపరతన్ రంజిల్లు శృంగార మై
క్షితిలో దేవగురుద్విజాదిపరతం జెన్నొందు సద్భక్తి యై
సుతమిత్రాశ్రితసోదరాదిపరతన్ సొంపారు వాత్సల్య మై
మితి చెప్పంగలదే రసస్థితికి బేర్మిం జూడఁగా నెయ్యెడన్.

వ. ఇట్టి శృంగారభక్తివాత్సల్యంబుల కుదాహరణము—

శా. ప్రేమం జూచిరి ప్రాణనాథుఁ డనుచున్ బింబాధరీరత్నముల్
స్వామిత్వప్రణిపత్తి మైఁ గొలిచి రోజం బౌరలోకంబు చే
తోమోదంబునఁ బుత్రభావనఁ గడుం దోతేర నంతన్ ఘన
శ్రీమీఱ న్వసుదేవదేవకు లొగిన్ సేవించి రావెన్నునిన్.

వ. మఱి తత్సజాతీయ విజాతీయంబు లెట్టి వనిన.

క. మొదల సజాతీయం బను, నది విభునకు నాయికాంతరాలోకనమై
పొదలు విజాతీయం బను, నది క్రోధాఖ్యంబు రెండు నహితము రతికిన్.

ఉదాహరణము—

ఉ. ఎన్నఁడు చూచె నన్ను నతఁ డింపుదలిర్పఁగ నాఁటనుండియు
న్నన్నన వెల్తిగాఁడు, పరయౌవనవతీసతిపొంతఁ బోఁడు, ప్ర
చ్ఛన్నవిరోధి మజ్జనని చాయలువాఱఁగ నేమి పల్కిన
న్నిన్నక పోవుఁగాని తరుణీ మదిఁ గ్రోధము లేదు శౌరికిన్.

వ. మఱి విభావాదు లెట్టివనిన.

సీ. పరఁగ శృంగారవిభావంబులందు నాలంబనోద్దీపనలక్షణములు
నాలంబనంబు నాయకనాయికాకృతి రససమవాయికారణము దాన
ఘటకల్పనకు మృత్తికయుఁబోలె వెండి యుద్దీపనమ్మును నాల్గు తెఱఁగులందు
గురుల తదాలంబనగుణము దా రూపయౌవనముఖ్యమై చేష్ట లనుపమాన

యౌవనోత్థభావహావాద్య లయ్యలం, కృతుల నూపురాది వితతభూష
లౌఁ దటస్థములు పికాదులు దండచ, క్రములగతి నిమిత్తకారణములు.

వ. అం దాలంబన కుదాహరణము—

చ. మెఱుఁగులపుంజ మీతరుణిమేను సుధాకరుకాంతిచేఁగ యీ
తెఱవశరీర మీయబలదేహము క్రొవ్విరితావిక్రోవి నా
నొఱపగు రుక్మిణీరమణి యుజ్జ్వలవాసవరత్నరాజమై
మెఱసినగోపకృష్ణుఁడు సుమీ యొసఁగుఁ హృదయేశ్వరుండుఁగాఁ.

వ. మఱి యుద్దీపనభావకంబులందు నాలంబనగుణంబున కుదాహరణము—

చ. ఉదరకృశత్వముం బిఱుఁదునున్నతి*యుం జనుదోయిక్షేర్మియుం
బొదలిన నీలవేణియును బున్నమచందురుని నాదరించు న
వ్వదనముఁ గన్నుదోయిగరువంబును రుక్మిణి కింతయొప్పునే
మదనునితల్లి దా ననుట మానిని యౌవనమందె† తెల్పెడిఁ.

వ. ఉద్దీపనంబునందు శృంగారచేష్ట లన్నవి భావ, హావ, హేలా, మాధుర్య, ధైర్య, లీలా, విలాస, విచ్ఛిత్తి, విభ్రమ, కిలికించిత, భావసూచక, కుట్టమిత, బిబ్బోక, లపిత, కుతూహల, చకిత, విహృత, హాసంబు లనం బదునెనిమిది యయ్యెం దత్స్వరూపోదాహరణంబు లెట్టి వనిన.

క. మానితమైనరసాభి, జ్ఞానమునకు యోగ్యమగుట‡ ననుభావంబై
దాన నొకించుక గానఁగ, నైనవికాసంబుపేరు హావం బయ్యెఁ.

భావహావములకు రెంటికి నుదాహరణము—

ఉ. ఆలతి చేసి వల్లకి నఖాగ్రమునఁ శ్రుతిఁగూడ మీటుచుఁ
బాలకి నిర్విశంకగతిఁ బాడెదుస్§ బాల్యమునందు నీకథల్
మే లనవచ్చు నవ్వనిత మిందతయయ్యును బాడుచుండె సి
గ్గేల తనూలతం బులక లించుక యేల వహించెఁ గేశవా.

క. భావంబున సువ్యక్తం, బైవిక్రియ దోఁప హేలయగు నాభరణా
భావమునందును నంచిత+, భావము మాధుర్య మనఁగఁ బ్రస్తుతికెక్కుఁ

హేల కుదాహరణము—

చ. ఇతరు లెఱుంగకుండఁ గమలేక్షణ నీహృదయంబులోన దాఁ
చితి మురవైరి నించుకయుఁ జెప్పవు చెప్పకయున్నమాను నీ

* బిఱుఁదియున్నతిః † యౌవనమందుఁ ‡ కయోగ్యమనుట. § బాడఁడుః + నఁదంచిత,

యతులతనూలతం బులక లంతట నిండఁగఁ బర్వ నీమనో
గతమున నున్నగోప్యము ప్రకాశముగా నిదె చాటిచెప్పెడిన్.

మాధుర్యంబున కుదాహరణము—

క. గెలిచిరి ముజ్జగములు నీ, లలనలు కృష్ణస్వభావలావణ్యత నో
చెలిమఱియును గైసేయుట, పొలుపుగఁదదభ్యాభషణములు*భూషించుఁజుమీ

క శీలసువదలమి† ధైర్యం, బాలోకింపంగఁ బ్రియుని యట్లం బ్రియయుం
బోలఁగ నాగితిచేష్టలు, చాలఁగ నొసరించెనేనిఁ జను లీలయనన్.

క. కులసతులు మాట దప్పటఁ, దలవంపుల నెల్లచో గదాధరుని గుణం
బులు న న్నెలయింపెడినో, చెలియా నేనింక నేమిసేయుదుఁ జెపుమా.

లీల కుదాహరణము—

క. హరి యెం దరిగిన నరుగును, హరియెయ్యెడనున్ననుండుహరిచేయుపనుల్
బరువడిఁ దానుంజేయును, హరికి నతివ తోషణీశ యైనది చెలియా.

క. ప్రియశుభదర్శన మగు ప్ర, క్రియపేరు విలాసనుగు ధరిత్రిని విఖ్యా
త్రియనంగాఁ బొల్పగు నా,రయసర్వాభరణములకు రమ్యంబైనన్.

విలాసమున కుదాహరణము—

ఉ. భామ ముకుందుఁ జూచె విలసద్భ్రుకుటీలలు మేళవింపఁగాఁ
బ్రేమరసోదయస్ఫురణపెల్లున నొక్కట సాత్త్వికంబు లు
ద్దామత నంకురించె విదితంబుగ నిట్టివిలాససంపదం
గాముని శిల్పచాతురి జగంబున సన్నుతికెక్కె నెంతయున్.

క. పలుదొడవులు నాకేటికిఁ, బలుదొడవులు కృష్ణరచితభావజచిహ్నం
బు లనుతెఱంగునఁ గోమలి,పొలుపారెడుఁగం టెకొంచెపుందొడవులతోన్.

క. కడురయమునఁ దొడవులు పీ
ఢ్వడఁ దొడుగుట విభ్రమంబు భయమును బ్రియమున్
వెడగినుకయు మొదలుగఁ జో
ప్పడునే గిలికించితంబు పతిఁ గవయునెడన్.

విభ్రమమున కుదాహరణము—

క. తరుణి తను శౌరి రమ్మని, కరుణించుటఁ బ్రియసఖీముఖంబున వినీ ని
ర్భరసంభ్రమమునఁ దొడిగెం,గరములనందియలుఁగాళ్లఁగరవలయములున్

---

* సమభూషణములు. † వదలిన.

కిలికించితమున కుదాహరణము—

క. వనజముఖికమరె బృందా,వనమున నేకతమ వల్లవప్రభుఁడు ప్రియం
బునఁ గొంగుపట్టఁ* గంపిత, తనువునబొమముడియుగద్గదస్వరమునొగిన్.

క. పతి దడవఁగ నుదయంబగు, సుతనూరుహాసమితి భావసూచకమయ్యెన్
రతిసన్మర్దమున నపరి,మితసౌఖ్యము కలిమి కుట్టమిత మనఁ బరఁగెన్.

భావసూచకమున కుదాహరణము—

క. శౌరికథాశ్రవణసుధా,సారంబున నలరియును వ్రజశ్రీ యొప్పెన్
శారీరవంచనంబున, వారింపఁగనేర రవయవంబులఁ బులకల్.

కుట్టమితమున కుదాహరణము—

క. కసమసతో హరి గవయుటఁ, గుసుమశరాంకములు సఖికి గొండించిన సి
గ్గెసఁగఁగ నమ్రానన యై, వసుధాతల మిందువదన వ్రాయుచు నుండెన్.

క. వరుని ప్రసంగమున ననా,దర మది బిబ్బోక మనఁగ ధారుణి నెగడున్
భరితసుకుమారగాత్రాం,తరవిన్యాసంబు పేరు దా లలిత మగున్.

బిబ్బోకమున కుదాహరణము—

ఉ. ఆతతసంపదాఢ్యుఁ డగునంతియకాదు వదాన్యుఁడౌ జగ
జ్ఞాతసముల్లసద్భరణశాలిభుజాపరిఘుండు నౌ కళా
స్ఫీతుఁడు నౌ మురారి యని చెప్పఁగనేల ప్రియోక్తు లల్పమా
దూతిక చాలుఁ జాలు† మరుతూపులు దాఁకినఁ దాఁకనీ తుదిన్.

లలితమున కుదాహరణము—

మ. మొలనూ లున్నవరత్ననూపురములున్ మ్రోయం బదన్యాసలీ
లలు చేపిచినఁ గంకణక్వణనజాలం బొప్పు నుద్యన్మృదూ
క్తు లొనర్పన్ దరహాసచంద్రికలు నిక్కన్ గోపకృష్ణాంతికో
జ్జ్వలదాభీరవధూలలామలవిభాస్వద్రూఢి యిం తొప్పనే.

క. ఆపోవక ప్రియుఁ జూచెడి, చాపలము కుతూహలంబు శశిముఖి భీతిం
‡జూపులు పచరింపఁగడుఁ, జూపట్టుట చకిత మనఁగ సొంపు సెలంగెన్.

కుతూహలమున కుదాహరణము—

క. హరి గరుడారూఢుండై, యరుదేరఁగఁ జూచుటకు రయంబున సతు లె
క్కిరి హర్మ్యములు విమాన,స్ఫురితసురాంగనలతోడఁ బురణించుగతిన్.

---

*గొంగుముట్ట. †చాలుఁదోలు. ‡జూపులు చలింపఁగాఁగడుఁ.

చకితమున కుదాహరణము—

చ. ఎఱుఁగకయుండి యుండెఁ జెలి యేమియుఁ జెప్పక యుండె బిట్టు డ
గ్గఱినఁ దలంకి చూచు సతికన్నుల విప్పును భ్రూవిలాసముం
దరము మనోజవిభ్రమవిధంబును నింపొనరించు శౌరి దా
మఱియును నవ్విలాస మొకమాటు గనుంగొనఁ గోరు వేడుకన్.

క. మును ప్రాణేశ్వరుఁ గూడుట, యొనరఁగ సిగ్గువడి చెప్పకుండుట విహృతం
బనఁ జను నెలప్రాయంబున, ననువగు మధురస్మితంబు హాసం బయ్యెన్.

విహృతమున కుదాహరణము—

క. గిరితటమునఁ గలవఁటపో, హరినఖమౌక్తికము లనిన నది యేల పయో
ధరతటము మూసికొనుచుం, దరుణీ లజ్జింప నింతదానవె చెపుమా.

హాసమున కుదాహరణము—

క. అసదృశయౌవనగుణమున, హసించు నెంతెంత మధుర మగునట్లుఁగఁ బ్రే
యసియుంతంతయుఁ బొదలుం, గుసుమశరువిజయమునమ్మకుందుని ప్రియమున్

క. అగు నీపదునెనిమిదియును, మొగి నుద్దీపనవిభావములఁబో విదితం
బగు నాలంబనచేష్టలు, జగదేకాలంబనప్రశస్తశరీరా.

మఱియు నుద్దీపనాలంకృతి :—

సీ. మట్టెలమ్రోఁతలు మణినూపురారావములకిశోరంబులై ముద్దుఁ జూప
నంగుళీయకరోచు లంగదాదికరుచిశ్రేణి నెదుర్కొని చెలిమిసేయ
రత్నచేలాంచలప్రభలు మౌక్తికహారలతలతోఁ గలసి మేలంబులాడ
బవిరల తళుకులు పద్మరాగోజ్జ్వలతాటంకరుచులకు సాటికెక్కఁ
దొడఁగి భూషణలక్ష్ములుతోడుసూపు, కరణిఁ జనుదెంచి రధికశృంగారమమరఁ
బౌరకాంతలు కౌస్తుభాభరణలలితు, మణికిరీటకుండలుఁ గంసమర్దిఁ జూడ.

ఉద్దీపనస్థలంబు లెట్టి వనిన—

చ. పికములుఁ గీరశారికలు భృంగతతుల్ మృదువాయువు ల్వలా
హకనినదంబుఁ జంద్రునుదయంబు వనంబును దీర్ఘికల్ హిమో
దకము సుగంధవస్తువులుఁ దమ్మిలము *ల్వరగేహముల్ ఋతు
ప్రకరము దూతికోక్తియు విపంచియు నాది యగుం దటస్థముల్.

* ల్వరగేహంబురత్నకరము.

అందు ఋతువులు—

సీ. నిసికంటె మేలు మానిసి గానరాదు మంచునఁ గృష్ణుపాలికిఁ జనఁగఁగలరు
చలి విచ్చునంతదాఁక సైరించుమని శౌరి నిండుఁగౌఁగిటఁ దడ వుండఁగలరు
పువ్వులనెపమున మవ్వంపుఁదోఁటలఁ బలుమాఱుహరిఁగూడి మెలఁగఁగలరు
విప్వలి ఘనమంచు వెన్నునితోఁ దీఁగెచప్పరంబులఁ బ్రొద్దు జరపఁగలరు
చదలనుఱిమినగోవిందుఁబొదలఁగలరు, జలవిహారంబుచక్రితోఁ జలుపఁగలరు
నాఱుఋతువులయందు సౌఖ్యాంతరముల, గోపికలభాగ్యమెట్టిదో కోతలంప.

క. ఘనతరముగ నిట్లు వివరిం,చిన వెల్ల విభావగతుల చేసన్నలు నాఁ
గనుసన్నలు మొదలైనవి, యనుభావము కార్యభాగ మది యెట్లన్నన్.

ఉ. సన్నపు *నవ్వు బాల శశిచంద్రిక నవ్వఁ గటాక్షదీధితుల్
తిన్ననిక్రొమ్మెఱుంగులకు దీకొన నెయ్యపుబోటిఁ బిల్చు చే
సన్నలు మావికెంజిగురుచందము క్రిందుపడంగఁ జేయు నీ
కన్నియ వెన్నునిం గవయుకాంక్షఁ జమీ వలరాజు నోమెడిన్.

క. ఊహింపఁగ ననుభావో, దాహరణం బిద్ది; యింకఁ దగ సాత్త్వికసం
దోహము లక్షణములును ను,దాహరణముఁ జేసి తెలుపఁ దగు నెట్లనినన్.

వ. అపగతం బగు సుఖదుఃఖభావనం జేసి భావింపంబడు నంతఃకరణత్వంబు సత్త్వంబు, తత్సంభవంబులై సాత్త్వికంబు లనంగా స్తంభప్రళయరోమాంచస్వేదవైవర్ణ్యకంపాశ్రువైస్వర్యంబు లెనిమిది యయ్యె, నందు:—

క. తలకొనిన రాగభీత్యా, దులకతమునఁ జేష్టలెల్లఁ దొలఁగి శిలాదా
రులఁ జేసినయట్లుండినఁ, గలితస్తంభాఖ్యసాత్త్వికం బై నెగడున్.

స్తంభమున కుదాహరణము-

క. ఒడ్డారపుఁబట్టి కడు,న్నొప్పారి యగుశౌరిఁ జూచి వెఱవడి యిదె శ్రీ
బిడ్డఁడు తనబాణంబుల, కొడ్డినగుఱిపోలెఁ గదలకున్నది కంటే.

క. రూఢిగ సుఖదుఃఖాదుల, గాఢేంద్రియమూర్ఛనంబు గదిరిన నది దాఁ
బ్రౌఢకవీంద్రులచేతను, గూఢతఁ బ్రళయ మను సత్త్వగుణమై పరఁగున్.

ప్రళయమున కుదాహరణము—

క. శ్రీనిధిఘనలావణ్యాప, యోనిధిలో మునుఁగఁబోలు నుల్ల మబలకున్
వీనులఁ గన్నుల వినదుం, గాన దనం జెలుల కెల్లఁ గడు నెరవయ్యెన్.

---

* నవ్వుచాలు శశి.

క. ఖ్యాతసుఖాదులవలనఁ బ్ర,జాతం బగురోమవితతి సరభసముగఁ బ్ర
ద్యోతించిన నది విద్యా,న్వీతులు రోమాంచ మని గణింతురు* ప్రీతిన్.

క. శ్రమరతిఘర్మాదులచే, విమలశరీరములయందు విస్ఫుట మగున
చ్చెమటకు నభిధానము స్వే,దముగాఁ బల్కుదురు సన్మదమున నభిజ్ఞుల్.

రోమాంచస్వేదంబుల కుదాహరణము—

క. మనసున హరి నాలింగన, మొనరింపఁగఁ బోలుఁ బులక లొదవె నతివకుం
జననీక యతివఁ గైకొని, పెనఁగుటఁ గాఁబోలు ఘర్మబిందువు లెసఁగెన్.

క. మదరోషవిషాదాదుల, నుదయించినపాండురత్వ మొగిఁ బ్రస్ఫుట మై
వదనమునఁ దేటపడునే, నది వైవర్ణ్యంబుపేర నలవడి యుండున్.

క. మోదమున నేని రోషభ,యాదుల నేనియును గంప మధికంబగుఁ దా
నేదేహిదేహమున నది, మేదిని వేపథు వనంగ† మెఱయుచునుండున్.

వైవర్ణ్యవేపథులు రెంటికి నుదాహరణము—

క. శ్యామసమంచితమేఘు, శ్యాముని దలఁపంగ నేమిచందమొకో నె
మ్మోము గడు వెల్లనయ్యెను, గాముఁడు జంకింపకున్నఁ గంపము గదిరెన్.

క. సంతోషరోషదుఃఖా,క్రాంతస్వాంతులకుఁ బొడము కన్నులనీళ్లల్
చింతింప నస్రులని వ,ర్ణింతురు భావవిదు లగుమనీషులు కృతులన్.

క. ఆనందాదులవలనం, గానంగా నైనయట్టి గద్గదభాషి
త్వానూనత వైస్వర్యా,ఖ్యానంబున నుల్లసిల్లు నాగమసరణిన్.

అస్రువైస్వర్యంబులు రెంటికి నుదాహరణము—

క. ఎందరిగితి కృష్ణుఁడ నా,డెందము గరు‡పాడిచి తన్ను డీకొనునస్రుల్
డిందించుకొనుచుఁ బలుకఁగఁ, గందర్పుఁడె తెలియు దానిగద్గదభాషల్.

క. ప్రణుతము లగుసాత్త్వికల,క్షణముల నిటు చెప్పి యింక సంచారికల
క్షణములు ముప్పదిమూఁడును, గణుతించి సలక్షణములుగా నొనరింతున్.

వ. అవి యెయ్యవి యనిన నిర్వేద గ్లానిశంకా సూయా మద శ్రమాలస్య దైన్య చింతా మోహ స్మృతి ధృతి వ్రీడా చపలతా హర్షావేగ జడతా గర్వ విషాదౌత్సుక్య నిద్రాపస్మార సుప్తి ప్రబోధామర్షావహిత్థోగ్రతా మతి వ్యాధ్యున్మాద చరమ త్రాసవితర్కంబులు ముప్పదిమూఁడును సంచారికాభావములు

* స్ఫీతుఁరోమాంచమనిరచింతురు. † మేదినివైఁగంపమనఁగ.
‡ డెందము గురుపాడిచి తన్నెదుర్కొనునశ్రుల్-

క. శోకాసూయాతత్త్వవి, వేకాదుల నన్యరుచులు విడుచుట నిర్వే
దాకృతి దానఁ గలుగు బా, ష్పాకులతా దైన్యచింత లాదిగఁ దఱ్తోన్.

నిర్వేదమున కుదాహరణము——

ఉ. చందనచర్చ లేల విలసద్ఘనసారలవంబు లేలొకో
యెందును లేనిచల్లఁదన మీక్షణరోచులఁ గల్గువాని నా
నంద మెలర్ప సర్వభువనంబులునుం గుణసౌరభంబుపెం
పొందఁగఁజేయువానిఁ గమలోదరుఁ దోకొని రావె నెచ్చెలీ.

క. గ్లాని యనఁగ రతికారణ, మైన సొలపుపేరు వొడి యాత్మారిష్టం
బైనపనిఁ దలఁచి యది యె, ట్లౌనో యని తలఁకుచుండునది శంక యగున్.

గ్లాని కుదాహరణము——

క. లోకత్రయము వహించిన, యాకృష్ణుని మోచితిం గుచాగ్రంబున నా
లీకముఖి సాహసంబున, నా కీయలయికకుఁ గారణము మఱి గలదే.

క. ఒరు లెఱుఁగకుండ నంతః, కరణంబును శౌరితోడుగడచేసితి నేఁ
బరిచయము నిబిడపులకో, త్కరము బయలువఱుపునో కదా ననుఁ బ్రజకున్.

క. ఇతరోత్కర్ష సహింపమి, సతతంబు నసూయ మోదసమ్మోదములం
గృతమదిరాపానాదుల, నతిశయముగ నుద్భవించు నదె మదమయ్యెన్.

అసూయ కుదాహరణము——

క. సదమల రూపగుణంబున, నది దా నాకంటె నెక్కుడా చూడఁగ నే
మిదపంబుననో కా వెన్నుఁడు, వదలక చేపట్టె జాంబవంతునికూఁతున్.

మదమున కుదాహరణము——

క. పలుమఱుఁ బ్రస్ఖలితోక్తులు, పలుకుచు నెలుఁగెత్తి నగుచుఁ బటురక్తిమఁ గ
న్నులు దేఱఁగ సోలెడిఁ దొ, య్యాలి హరిపరిరంభచింతనామృతమదమే.

క. ఉపరిసురతాదిఖేదం, బపరిమితస్వేదకారి యది శ్రమ మగు న
చ్చపుసోమరి యై కర్త, వ్యపుఁబనులకు నైనఁ జొరమి యాలస్య మగున్.

శ్రమమున కుదాహరణము——

క. మరుజనకుఁడు నీయింటికి, నరుదేరఁగ నేల చెలఁగి యట్టును నిట్టుం
దిరిగెదు ఘర్మాంబుకణో, త్కరమున మైపూఁత గరఁగి దస్సితి చెలియా.

ఆలస్యమున కుదాహరణము——

క. వరగృహభార మటుండెను, శరీరపోషణము చేయఁజాలదు కంటే
తరుణీమణి హరిగొద్దను, మఱి బలిమిని జేయుతత్సమాగమలీలన్.

క. చేవ చెడి తనవిరోధిం, దావేఁడుట దైన్య మండ్రు తనకు నభీష్టం
జేవంక వచ్చునో యని, యావేదనఁ బొరలుచుండు టది చింతయగున్.

దైన్యమున కుదాహరణము——

క. మత్పతిఁ గృష్ణుని బిలువఁగ, నుత్పలనయన చని తడసె నోమన్మథ నే
ముత్పలబంధునితీవ్రస,ముత్పాతనము మాన్పుమయ్య మ్రొక్కెద నీకున్.

చింత కుదాహరణము——

క. గురుజనములు చేరినఁ జె,చ్చెరఁ జూపను పలుక నెంత చీరిన నభ్యం
తరయుతుఁ డగుపురుషోత్తము,కరుణవడయు పనికి నతివ గలియూహించున్.

క. భీతిని దుఃఖావేశత, నాతత మగు చింతనముల నసమూర్ఛకుఁ జే
తైతనరు మోహ మనునది,భూతవిషయమైన యెఱుక పో స్మృతి యనఁగాన్.

మోహమున కుదాహరణము——

క. ప్రకటమనోభవాతపనిరంతరదీర్ఘదివంబు లెట్టకే
లకుఁ గడతేర్చి దూతిఁ దగులాగునఁ బిల్వఁగఁబంచి యొక్కగో
పిక యభిరామవేషమునఁ బ్రీతి నలంకృతిచేసి కృష్ణుఁ డిం
చుకవడి రాకయున్న యెడ సోమకరావళి దాఁకి మూర్ఛిలున్.

స్మృతి కుదాహరణము——

క. ఉరమునఁ బాయకయున్నది, సిరి దా ము న్నేమి తపము చేసెనొ జలజో
దరుమే నించుక సోఁకినఁ, బరితోషము మేను నిండి పాయదు నాకున్.

క. ధృతియగు సంజ్ఞానాభీ,ప్సితసిద్ధుల నితరవాంఛ శిథిల మగుట, స
న్నుతుల మనోరాగాదుల, మతి సంకోచనము కలిమి మఱి వ్రీడయగున్.

ధృతి కుదాహరణము——

క. నీవల్లభుఁ డరయఁగ ల,క్ష్మీవల్లభుఁ డమ్మ మేలు మేలు లతాంగీ
నీవు కృతకృత్యురాలవు, పో వీక్షించెద వసారముగ జగ మెల్లన్.

వ్రీడ కుదాహరణము——

క. వాడలవాడల వనితలు, వేడుకపడి చూడవచ్చి విలసితపింఛా
చూడునిఁ గృష్ణుని జూడఁగఁ,దోడనె నయనములు గప్పెఁ దొంగలిఱెప్పల్

క. ఘనమగురాగద్వేషా, ద్యనవస్థానంబు చపలతాఖ్యము హర్షం
బన నొప్పు నుత్సవాదులఁ, జనుఘర్మజలాదికృత్యసక్తిఁ దలంపన్.

చపలత కుదాహరణము—

క. నారి హరిఁ జూచె మృదుహా, సారూఢతఁ దరలదృగ్విహారము లెసఁగన్
హారములు ముట్టి చూచుచు, సారెకుఁ గర్ణోత్పలంబు చక్కఁగఁ జేయున్.

హర్షమున కుదాహరణము—

చ. సరసులఁ బద్ధకుట్మలమిషంబునఁ జేసినతోంటిసీతప
శ్చరణఫలంబ యిప్పుడు కుచద్వయమై యివె పూను మన్మనో
హరుఁ డగుకృష్ణుఁ డిచ్చిననిరంతరకల్పలతాప్రసూనసుం
దరవనమాలికామృగమదద్విగుణీకృతగంధబంధుతన్.

—॥ ఆవేగజడతలు ॥—

క. క్రమమున నిష్టానిష్టా, గమచేతస్సంభ్రమమ్ముఁ గనుఁగొన నావే
గము; మఱి యిష్టానిష్టా, గమనాప్రతిపత్తినామకము జడత యగున్.

ఆవేగమున కుదాహరణము—

చ. అదరఁగ గోపకృష్ణుని విహారమహోత్సవభేరి మ్రోయఁగాఁ
బడఁతులు చూడ వేడ్కపడి భాసురరత్నవిభూషణాఢ్యము
ల్వడవెడ సంతరించుచును వీడ్వడఁ బూనుచు సంభ్రమింపుచు
న్వడిఁ జనుదెంచి యెక్కిరి సువర్ణమయోన్నతసౌధశృంగముల్.

జడత కుదాహరణము—

క. పటుగతిఁ గృష్ణుఁడు తనముం, గిటికిం జనుదేరఁ గని సఖీజనులకు ముం
దట నుపచార మొనర్పదు, నటు గదలదు గదలకుండ దతివ ముదమునన్.

—॥ గర్వవిషాదములు ॥—

క. అవిరళమదమున నన్యుల, నవమానముసేఁతవలన నాత్మోత్కర్ష
వ్యవసాయత గర్వ; ముపా, యవిహీనత్వము విషాద మగుఁ జింతింపన్.

గర్వమున కుదాహరణము—

క. పెరుఁగుచు నఱుఁగుచు నుండును, హరిణాంకుఁడు కాలి గోర నైనను బోలం
డరయఁగ నావదనమునకు, సరి యెట్లగు నంచు నొకవ్రజస్త్రీ పలుకున్.

విషాదమున కుదాహరణము—

క. ఓరమణి నన్ను విడిచి ము, రారిఁ దగిలె మనసు నేనె యనుపఁగఁ జనియెన్
మారుఁడు నన్ను విడిచిపోఁ, డేమూపున నైన నింక నెయ్యది తెలియఁగన్?

—। ఔత్సుక్యనిద్రలు ।—

క. కడువేడుకపడి మనమునఁ, దడవోర్వమి యుత్సుకత్వదశ; ప్రియుఁ గలలోఁ
బొడగనుచింత నిమీలన, మడరఁగ నిద్ర యనుపేర నభినుతి నొందున్.

ఔత్సుక్యమున కుదాహరణము—

క. ఎలమిఁ గైచేసి గోపిక, లలరన్ హరిఁ జూచువేడ్క లంతంతకు నొ
త్తిల నెట్టకేల కోర్చిరి, నలినాక్షాగమవిలంబనము హృదయములన్.

నిద్ర కుదాహరణము—

క. ఒడికం బగు హరిఁ గలలోఁ,బొడగని యుపగూహనేచ్ఛఁ బొరయుటఁజూడీ
వెడమొగిచినకన్నులతోఁ,బడఁతిబయల్పొదువఁదొడఁగెఁ*బాణిపుటములన్

—। అపస్మారసుప్తులు ।—

క. భావింప మోహదుఃఖా,ద్యావేశము తాపకారి యగుచు నపస్మా
రావహ మగు; నేమిటనుం, బోవని సుఖనిద్రపేరు భువి సుప్తియగున్.

అపస్మారమున కుదాహరణము—

చ. అలఘుతరోగ్రవక్త్రుఁ డగు నంగభవుం గలలోనఁ గాంచి తొ
య్యలి తనుఁ గావు కావు మను నస్ఫుట వాక్యము లుగ్గడింపుచుం
బిలుచుఁ బికద్విరేఫములఁ బిల్వదు చేరువ నున్న బోటులం
దలయుచు లేచి త్రిమ్మరు గదాధర మైకొనఁ బంత మిత్తఱిన్.

సుప్తి కుదాహరణము—

క. నలినోదరు మృదులాంకము, తలగడగా నిద్రనొంది తరుణి ప్రభాతం
బొలసిన సుఖపరవశతం, దెలియ దతఁడు మేను సఱచి తెలుపుచునుండున్.

—। ప్రబోధామర్షములు ।—

క. తెలిసి కనువిచ్చి గొబ్బున, నలవడఁ జూచుట ప్రబోధ మది; మఱి యపరా
ధులమొడఁ జూచుచుఁ బైకొను,నలుక యమర్ష మని తెలియుఁ డది భావజ్ఞుల్.

ప్రబోధమున కుదాహరణము—

క. నిద్రావసమయంబున బల,భద్రావరజుండు పాణిపంకజముల ను
ద్యద్రాజవదనకుచములు, ముద్రించినఁ దెఱచె నేత్రములు సంప్రీతిన్.

అమర్షమున కుదాహరణము—

క. భానుఁ డపరగిరి డాఁటిన, మీనాంకుఁడు గోపసతులమీఁద నమర్షా
నూనమతి నిక్కుచాపము, తా నందె ముకుందుఁ డచటఁ దడయుట తగునే.

—॥ అవహిత్థోగ్రతలు ॥—

క. పాడమినహర్షాదులయెడ, నడఁకువ దెచ్చికొని యుండు టవహిత్థ మగున్
వడిఁ బ్రతిపక్షులఁ బొడ గని, యొడఁగూడిన చండభావ ముగ్రతయయ్యెన్.

అవహిత్థ కుదాహరణము—

క. తరుణులు గోష్ఠివశంబున, హరిగుణములు చెప్ప నవనతాననయై తాఁ
జరణాంగుష్ఠంబును గొని, వరవర్ణిని భూతలంబు వ్రాయుచునుండెన్.

ఉగ్రత కుదాహరణము—

క. ఆచెలువకటాక్షోల్కా,గోచరమై మిగులఁ గందెఁ గుముదాప్తుఁ డా చే
నీచెలువకుఁ దాపప్రశ,మోచితముగఁ గూర్పుమా పయోరుహనాభా

—॥ మతివ్యాధులు ॥—

క. దీనికి నిది యర్థం బని, కానుపు దత్పరత చేష్ట గలుగుట మతి; యొం
దేని నొక రోగమున నవ,మానంబునఁ బొడము దశ్రమువ్యాధి యగున్

మతి కుదాహరణము—

క. నాతి సంశయ మేల మ,హీతలమునఁ జంద్రుఁ డగు నుపేంద్రుఁడు వినుమా
యాతనికరములు సోఁకిన, వ్రేతలు శశికాంతమణులవిధమై యునికిన్.

వ్యాధి కుదాహరణము—

క. తరుణి హరిఁ బాసి* డెందం, బెరియఁగ శశికాంత సౌధమెక్కిన నచటం
దరుణదళవ్యజనముఁ గ,ప్పురమును బూఁబాన్పుఁ గావిపుట్టము వలసెన్.

—॥ ఉన్మాదచరమములు ॥—

క. ఇది చేతనం బచేతన, మిది యని వివరింప లేని దిల నున్మాదం;
బదయుతఁ బరమార్థోచిత, సదుపాయముఁ దలఁచె నేని చరమాఖ్యయగున్.

ఉన్మాదమున కుదాహరణము—

క. బృందావనమున కొకవని,తం దోకొని కృష్ణుఁ డరుగఁ దక్కినవనితల్
కందర్పవికృతి నడుగుదు, రందలి తరువులను లతల నాతనిత్రోవల్.

చరమమున కుదాహరణము—

క. మురరిపుఁ డరుదేరని తన,శరీర మేటి కని యొకవ్రజస్త్రీ గోరుం
బరిపూర్ణచంద్రపొడుపును, సురభిసమీరాగమంబుఁ జూతాంకురమున్.

---

* హరిబాసి.

—॥ త్రాసవితర్కంబులు ॥—

క. ఏమఱుపాటునఁ జిత్తము, తా మిగులం జెదరె నేని త్రాసం బయ్యెన్;
వేమఱు బహుసంశయములఁ, దా మదిఁ దలఁపోయునది వితర్కం బయ్యెన్.

త్రాసమున కుదాహరణము—

క. ఒకగోపిక లక్ష్మీనా
యకుతోఁ బొలయలుకనుండ నద నెఱిఁగినయ
ట్లొకయఱు మప్పుడ యుఱిమినఁ
జకితహృదయ యగుచు నతనిఁ జయ్యనఁ బొదివెన్.

వితర్కమున కుదాహరణము—

ఉ. అక్కటనామనం బతనియందు దృఢంబుగ నిల్పి పెండి యెం
డెక్కడనేనియు న్సొగయ దించుక సేపును నాజనార్దనుం
డెక్కడ నామనోరథము లెక్కడ యెక్కడికెక్కడంచు నే
దిక్కును జేరలేక సుదతీమణి దాఁ దలపోయు నాత్మలోన్.

క. పాటించి యొనర్చితి నీ, పాటఁ ద్రయస్త్రింశదుదిత భావార్థంబుల్
తేటపడఁ ద్రయస్త్రింశ, త్కోటిదివిజసేవ్యమానకోమలపాదా.

క. ప్రకటముగాఁ రత్యాది, ప్రకరణ మది యింక నవులఁ బ్రణుతి పనగున్
సుకవు లలర శృంగార, ప్రకరణమును నాయకోత్కర ప్రకరణమున్.

క. నవనీతరసవిలోలుఁడు, భవనీరధితరణకరణపరిణతుఁడు సుధా
ర్ణవతల్పుఁ డనంతుఁడు మా, ధవపురిమందిరుఁడు వ్రజవధూవరుఁ డుర్విన్.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్యసంభవ సుక విజనవిధేయ అనంతనామధేయప్రణీతం బైన రసాభరణంబునందు రతి గుణప్రకర్షంబును సజాతీయవిజాతీయనిర్దేశంబును విభావానుభావసాత్త్విక భావసంచారికభావంబుల లక్షణంబులును రత్యాదిప్రకరణము నన్నది ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

రసాభరణము.

తృతీయాశ్వాసము.



క. శ్రీశుఁడు శృంగారరసాధీశుఁడు ధువపట్టణేశుఁ డింద్రాదిదిశా
ధీశమనోహరుఁడు హృషీకేశుఁడు రక్షించు రుక్మిణీశుఁడు మమ్మున్.

క. మఱి సర్వరసోత్కృష్టత, నరయుచు బహుసంపదలకు నత్యాస్పద మై
మెఱసిన శృంగారరసము, తెఱఁ గంతయు విస్తరింతుఁ దేటపడంగన్.

మ. భువి శృంగారము రెండుచందములు సంభోగంబు నవ్విప్రలం
భవిధంబు న్మఱి విప్రలంభము చతుర్భావంబులై యుండు నె
య్యవి యంటే నభిలాష యీర్ష్య విరహాఖ్యానానువాసంబు లి
ట్లు వివేకింపఁదగు న్విచక్షణులు త్రైలోక్యైకరత్నామణీ.

క. ఆలోకనభాషణములు, నాలింగనచుంబనములు నాదిగ నెన్నం
జాలిన బహురతితంత్రశ్రీ లవి సంభోగనామశృంగారంబుల్.

అభిలాషములు—

ఉ. చూచితి నేత్రపర్వముగ శూరకులాంబుధిచంద్రుని న్సుధా
వీచులకంటెఁ దియ్యనయి వీనుల సోఁకెఁ దదీయవాక్యముల్
నాచనుదోయి కబ్బె జతనంబుగఁ దత్పరిరంభసౌఖ్యము
ల్వాచవి చేసె నవ్విభునివాతెఱ ధన్యత నొందితిం జెలీ.

చ. కలయకమున్ను రాగ మధికం బగునే నభిలాష యిద్దఱుం
గలసినమీఁదఁ బాయుట తగ న్విరహంబు నిజేశుఁ డొండు తో
య్యలిఁ గవయంగ నవ్వనిత యగ్గుట యీర్ష్య విదేశవాసుఁడై
నిలుచుట దాఁ బ్రవాసము గణింపఁగ నన్నియు విప్రలంభముల్.

వ. అభిలాషహేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన.

ఉ. వీనుల కింపొనర్చు వరవిందదళేక్షణురూపసంపదల్
గానఁగఁ గోరు లోచనయుగం బిదె యిప్పుడు తృప్తిఁ బొందె నా
మేనికి ఘ్రాణజిహ్వలకు మేలగుసౌఖ్యము లెప్పు డబ్బునో
మానిని యింతలోన నవమన్మథుఁ డెంత యలంచునో కదే.

వ. ఈర్ష్యాహేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన—

ఉ. ఏమని యెన్నవచ్చుఁ గమలేక్షణుచేతలు నాకు నిచ్చటం
బ్రేమ నటించి పోయి పరభీరుత భీరుని నొయ్యఁ జేరి పో
రామి యొనర్పఁ జొచ్చె నుడురాజముఖి కనుఁగొంటె యింకఁ దా
నామెఁగ మెల్లఁ జూచుఁ*దగునా తన కీకపటప్రయోగముల్.

క. విరహాఖ్యానహేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన.

ఉ. తానును నేను గూడి విరిదమ్మికొలంకులపొంతఁ బువ్వుతో
టానరసాలసాలములయొక్క లతాసదనంబులందు నిం
పూనఁగ సంచరించుగతు లుల్లమునందుఁ దలంపఁ బాడిగా
దే నళినాక్షుఁ డేల చనుదేఁడు సఖీమణి యేమిచేయుదున్.

వ. ప్రవాసహేతుకం బగువిప్రలంభం బెట్టి దనిన-

చ. మధురకు నేగుచుండి మధువైరికి నన్గొనిపోనఁ బాపమే
బుధనిధి యిప్పు డేల కొనిపోవు నటంచు మది న్వియోగతో
యధిఁ బడి గోపకాంత భయమందు; ముకుందుఁడు నవ్వధూటి యే
విధమునఁ దూలునో యని వ్రజవీథులనంచుఁ దలంచుఁ గూరిమిన్.

క. ఇట్టుల మఱియును సొన్నను, తద్గుణఁ గరుణాత్మకాభిధానం బన ర
మ్యట్టనుమానాఖ్యవియో, గమ్ము ననం గృతుల రెండుగతు లైయుండున్.

క. వనితపరోక్షంబునఁబతి,యును బ్రియుని పరోక్షమునఁ బయోజాక్షియు రో
దన మొనరించుట వర్ణిం, చినఁ గరుణాత్మకవియోగశృంగార మగున్.

—(ఉదాహరణము)—

చ. జగమునఁ బుష్పధామకము చంపెడి దయ్యును నాయురస్థలిం
దగిలి యిదేల చంపదు నితంబిని నేటికిఁ జంపెనో విషం
బగు నమృతంబు నొక్కసమయంబున నావిషము న్సుధారసం
బగు విధిచేత లిట్టివి గదా యని పొక్కు నజుండు నెవ్వఁగన్.

ఉ. ఎక్కడి కేగితే మదనయిందుఁడు గందఁడు శూలిచేత నిం
కెక్కడ నింత పుట్టు నని యేర్పడ నింత యెఱింగి యక్కటా
మక్కువ లుప్పతిల్లుటలు మాని శిలాప్రతిమావిమానతన్
మిక్కిలి వాసి గాదె తరుణీతరుణావలి నీవు లేనిచోన్.

క. మానిని పతియెడ నేమిట, నేని యతని గవియనొల్ల నే నని మిగులం
బూనినయునికికి వర్ణన, మానాఖ్యవియోగ మనఁగ మహిలోఁ జెల్లున్.

* దగు నాతని కీ-

ఉ. మానను యూఁది నేనతని మానితిఁ బొమ్మని పాసియున్నచోఁ
దానును మోసపుచ్చి సతతంబును గృష్ణుని తోడిగోష్ఠికి
న్మానస మేల పోవు తుది నన్నును బాదుగదల్చునో కదా
వానిచలంబె చెల్లు నని వందుఁ దళోదరి సంశయంబునన్.

వ. మఱి ద్వాదశావస్థ లెట్టి వనిన:

క. అరయఁగ శృంగారం బం, కురితము మఱి పల్లవితము కుసుమిత మనఁగాఁ
బరువడి ఫలితంబునునై, పరఁగు నవస్థాంతరములు పంద్రెం డగుచున్.

వ. కొందఱమతంబున దశావస లనియుం జెప్పు నవి యట్లుండెఁ గామశాస్త్రా
నుసారంబు లగుద్వాదశావస్థ లెట్టి వనిన చక్షుఃప్రీతి, మనఃసంగంబు, సం
కల్పంబు, ప్రలాపిత, జాగరఁబు, కార్శ్యంబు, అరతి, లజ్జాత్యాగంబు, సం
జ్వరము, ఉన్మాదంబు, మూర్ఛనంబు, చరమంబు నాఁ బరగు వీనిలక్షణం
బున కుదాహరణంబులు.

క. ప్రియు నాదరమునఁ జూచుట, నయనప్రీతియగు; మఱిమనఃసంగమగుం
బ్రియుచెనఁజిత్త మిడుట; ని,శ్చయముగఁ బ్రియువలనికోర్కి సంకల్పమగున్.

చక్షుఃప్రీతి కుదాహరణము—

చ. విమలకపోలభాగముల వెన్నెలనిగ్గులలీల మందహా
సములు నటింపఁ గన్గొనలచాయఁ దటిల్లత లంకురింప దే
హము హరినీలరత్ననివహద్యుతితోఁ దులఁదూఁగ సర్వలో
కము నలరించుశౌరిఁ బొడగంటి సఖీ ధ్రువపట్టణాధిపున్.

మనస్సంగతి కుదాహరణము—

చ. భ్రమరము కమ్మదేనియలు పాయలుగ్రోలుచుఁ దత్ప్రసూనగు
చ్ఛములఁ బ్రసక్తమై వెలయుచాడ్పున నాహృదయంబు చూచితే
కమలదళాక్షి యాదవశిఖామణిభవ్యగుణామృతప్రవా
హమున నె యోలలాడుచు నొకప్పుడు నన్నుఁ దలంప దేమియున్.

సంకల్పంబున కుదాహరణము—

ఉ. త్రిప్పులఁ బెట్టి నన్నిటు రతిప్రియుబారికిఁ ద్రోచి నెమ్మదిం
గొప్పునఁ గమ్మక్రొవ్విరులకు న్మధుపంబులు సందడింపఁగా
నొప్పులకుప్పయై ధ్రువపురోజ్జ్వలవీథులఁ గ్రాలుశౌరి నే
నెప్పుడు చూతునొక్కొ మెఱుఁగెక్కినచూపులు చొకళింపఁగన్.

క. వెలయఁగఁ బతిఁ గొనియాడుట, తలఁపఁ బ్రలాపిత; మనోవ్యథం బొరలుచుఁ గో
మలి కనుమూయమి జాగర, మలఁత తనుత్వంబు కార్శ్యమని యెడు పేరన్.

ప్రలాపిత కుదాహరణము—

చ. రసికుఁడు దానశోభి మధురప్రియభాషణశాలి సంతతో
ల్లసితముఖారవిందుఁడు కళానిధి సౌమ్యుఁడు యౌవనద్యుతిం
బసగలవన్నెకాఁడు ధువపట్టణనాయకుఁ డంచు జాణ లిం
పెసఁగఁగఁ బ్రస్తుతింతురు గదే యతఁ డేటికి రాఁడు నెచ్చెలీ.

జాగరమున కుదాహరణము—

చ. గిలిచితి నెట్టకేల కరిగెన్ దిన మంచు మదిం దలంపఁగా
నొలసినయీనిశాసమయ ముత్పలబంధునిఁ దెచ్చె వాఁడు వె
న్నెల వలవైచె మీఁద రమణీ మొరసె స్మరువింటినారి య
న్నలినదళాక్షుఁడుం దడసె నా కిటఁ గంటికి నిద్ర వచ్చునే.

కార్శ్యమున కుదాహరణము—

ఉ. నీదగుఁలీల యద్భుతము నీరజలోచనునంగుళీయకం
బాదట సందిదండ యగునా మహి నెవ్వరికైనఁ గానునుం
జేవ యనంగ దేహమును జేదగిలెం దుది నింక నీమనః
ఖేదము మాను మమ్మ యెఱిఁగించెద నింతయుఁ గైటభారికిన్.

క. వరుని దెస వేడ్క యుడుగుట, యరతి; నిజాచార మెడల నందినప్రేమ
స్థితి లజ్జాత్యాగ; మనా, స్మరపరితాపంబు పేరు సంజ్వర మయ్యెన్.

అరతి కుదాహరణము—

ఉ. కైరవబంధుబంధురవికాసవిలాసము లేల మందసం
చారిత నొప్పు నమ్మలయశైలసమీరము లేల యొప్పునీ
కీరముపల్కు లేల పరికింపఁగ నవ్వనలీల లేల శృం
గారము లేల నాకుఁ జెలి కంజదళాక్షుఁడు రాక తక్కినన్.

లజ్జాత్యాగమున కుదాహరణము—

చ. అలికులవేణి యేఁటి సమయంబుగఁ జేసిరి మున్ను భూమిలో
లలనల కెల్ల నీవది యలంఘ్యముగాఁగఁ దలంపుమమ్మ పూ
విలుతునిచేఁతలంగలఁగి వేఁ బోకత్రోవలఁ బోకుమమ్మ నీ
కులువడి చూడుమమ్మ కమలేక్షణుఁ దెచ్చెద నింతలోపలన్.

తృతీయాశ్వాసము.

సంజ్వరమున కుదాహరణము—

చ. చెలులు ప్రయత్నపూర్వముగఁ జేయుచునున్నహిమోపచారముల్
తలఁపఁగ వమ్ముపోయెఁ బరితాపభరం బుడుపంగఁజాలు నీ
యలఘుచికిత్స యొండెఱుఁగ మచ్యుత నీకరుణామృతంబు పైఁ
జిలికి లతాంగికిం దనుపుసేయఁగదే యిదె నీకు మ్రొక్కెదన్.

క. చేతనము నచేతనము, న్నాతతముగ నేరదేని యది యున్మాదం;
బే తెలివియు లేనిది మూ, ర్ఛాతిశయము; చరమయత్నమది చరమమగున్.

ఉన్మాదమున కుదాహరణము—

చ. చెలులకు నేటికిం బ్రియముసెప్పఁగ నే నుదకంబు వోసి కో
మలముగఁ బెంచినట్టియెలమావికిఁ జెప్పినఁ బోయి రాదె పెం
దలకడ నొంటిఁ బో వెఱతుఁ దా నని పల్కినఁ దోడువంపనే
లలితలతావితానము నిలాధరుపాలికి దూతవృత్తికిన్.

మూర్ఛ కుదాహరణము—

చ అతులతపఃప్రభావమహితాత్ములకైనను గానరాని య
చ్యుతుఁడు లతాంగి నెమ్మనము సొచ్చి సుఖస్థితి నున్నవాఁడు నేఁ
డతని భజింతె మంచు శ్రవణాదులు దద్గతవృత్తి నుంట నా
యతివ సఖీజనంబు భయమందఁగ నున్నది నిశ్చలాకృతిన్.

చరమ కుదాహరణము—

చ. పడుచనొ పైదనో యలరుఁబ్రాయము నొందె యశోదనెయ్యపుం
గొడుకు భజింపలేని బ్రదుకున్ బ్రదుకా యది యేల నాకు మా
విడిచిగు రేమిఁబ్రాఁతి యుటమీఁదట వెన్నెల యెంత నవ్వున
న్నెడపు మనోజుఁ డేపఁగ సహింతునె బోటి యనాథచాన్వనన్.

క. చరమదెసకు లక్షణ మిట్టరసి యెఱుఁగవలయుఁ గాని యుచ్చో సతికిం
బురుషునితోడిసమాగమ, పరితోషము చెప్పవలయు భవ్యార్థముగన్.

ధన్యత కుదాహరణము—

చ. పవడమువీఁడఁ గస్తురి యిభస్ఫుటకుంభములందు నంకుశ
ప్రవిహితరేఖ లాదొరగువ భావజసూత్నసితక్షతంబు లీ
యువతికి భూషణస్ఫురణ నొప్పుచునున్నవి చూడరమ్మ మా
ధ్రువపురినాథుమన్ననఁ బ్రమోషతఁ బొందిన చిహ్న లన్నియున్.

వ. మఱి సంభోగవిశేషం బగు పంచవిధశృంగారం బెట్టిదనిన:—

క. శృంగారభంగు లైదు తె, ఱంగులు వాగ్విలసనంబు రహి నైపథ్యం
బంగక్రియ*సంకీర్ణము, సంగతముగ మిశ్రమనఁగఁ జనుఁ గంసారీ.

గీ. తలఁప వాగ్వృత్తి సంకీర్ణములును గ్రియలుఁ
బరఁగు నొక్కొక్కవిధము నైపథ్య మైదు
తెఱఁగులై యుండు మిశ్రంబు త్రివిధ మి
ట్లుద్దాతశృంగార మేకాదశాంచితముగ.

క. తనమదిఁ గలసంతోషము, వనజానన తాన చెప్ప వాగ్వృత్తి యగుం
దనచెయ్వులు నెచ్చెలులకు, ననయము గానంగనైన నది క్రియయయ్యెన్.

వాగ్వృత్తి కుదాహరణము—

క. కన్నులపండుగ సుమ్మీ, వెన్నుఁడు; తద్గుణచయంబు వీనుల కమృతం;
బెన్నఁగఁ దత్పరిరంభణ, మన్నిసుఖంబులకు నెక్కు డతివా నాకున్.

అంగక్రియ కుదాహరణము—

క. తొయ్యలిహరి కౌఁగిలిఁగని, పయ్యెదచనుఁగవకు మాటుపఱచుట తగుఁబో
అయ్యధరముపై నంగుళి, యొయ్యనఁ గదియించెఁ జూపకుండుట తగునే.

క. ఎందును నైపథ్యమునకుఁ, జందనభూషాంబరప్రసవములు వేర్వే
ఱొందుఁ జతుర్విధ మొక్కటి, యందంబుగఁ బంచవిధములై యటుజరుగున్.

అనులేపనశృంగారమున కుదాహరణము—

క. వనితకు హరియొనరించిన, నునుబూఁతలు మకరికామనోహరలిపులం
బసఁగలియుబాహాయుగళము, దనరును వలిపెంపుఱవికెఁ దాల్చిన భంగిన్.

ఆభరణశృంగారమున కుదాహరణము—

క. యువతీరత్నాభరణము, లవయవములఁ గీలుకొల్పి హరిపరిరంభో
త్సవవాంఛ నిడుద నిఱిచనుఁగవ నెపమున హారవల్లికలు కంఠమునన్.

వస్త్రశృంగారమున కుదాహరణము—

క. అలఘుకుచకలశయుగళము, లలితోరుద్వయము నుజ్జ్వలస్థితిఁ దనక
న్నులకింపొసఁగ వలయునని†, పొలఁతికిఁ గృష్ణుండు జిలుగుఁబుట్టముఁ గట్టెన్.

---

* వాగ్విలసనంబు నైపథ్యంబున్ అంగక్రియ- మూలము.

† కన్నులకింపొసంగ వలయునని తన- మూ.

మాల్యశృంగారమున కుదాహరణము—

క. హరికృతకుసుమసముంచిత, కరపదకటకంబు లమరెఁ గాంతకు నిందిం
దిరబృందవినదస్తుతులుం, కరణము లవి యప్రయత్నకలితము లయ్యెన్.

చతుర్విధశృంగారమున కుదాహరణము—

క. హరివేషము దనయంతః, కరణంబున కెంతప్రియము కాని సువర్ణాం
బరమును మకరకటకముఁ గస్తురియును వనమాలికయును సుదతిధరించెన్.

క. నైపథ్యము వాక్ప్రవృత్తియు, నేపారఁగఁ గ్రియయుఁ గూడెనే సంకీర్ణం
బై పరఁగు రెండురెండు స, మీపంబుల నిలిచెనేని మిశ్రము గృతులన్.

సంకీర్ణశృంగారమున కుదాహరణము—

క. దర్పణముఁ జూచి తిలకము, దీర్పఁగ నగవులకు వెరుకడెవ నిల్చినఁ దా
నేర్పడఁ గని సరసోక్తు లెల్లర్ప నతివ లేచి కుచములం బొదివె హరిన్.

నైపథ్యక్రియాత్మకమిశ్రమమున కుదాహరణము—

క. అభినవశృంగారముతోఁ, బ్రథగల జంబీరఫలము బాలకి చేతన్
రథసమున నందికొనియెద, విభగమనా మరునిశంక్రి కెనరేగెదవే.

వాక్ప్రవృత్తిక్రియాత్మకమిశ్రమున కుదాహరణము—

క. హరిమురళీనాదమునకుఁ, గరతాళధ్వనులు చెలఁగఁగాఁ గలకంఠ
స్వరములఁ బాడుచు నాడిరి, గురుతరమోదమున దివ్యగోపిక లెల్లన్.

వ. మఱి భావోదయాది చతుష్టయం బెట్టి దనిన—

క. తనరఁగ భావోదయమును, జను భావశమంబు భావసంధియు బుధసం
జన మగు భావశబలతయు, మునుకొని సంచారిభావములు దీపించున్.

ఉ. ఏ దఁట యొక్క భావ ముదయించు మనంబున నివ్విధంబు భా
వోదయ, ముద్భవించునది యొప్ప శమించుట భావశాంతి, స
మ్మోద మొగిన్ రసద్వయము ముట్టి జనించుట భావసంధి, ప్ర
స్తోదవిధేయ భావశబలత్వమగు న్బహుభావసూచనన్.

భావోదయమున కుదాహరణము—

క. తెలివాలికకన్నులక్రొ, మ్మెఱుఁగులుఁ గుచకలితయును మెచ్చులె హరికి
న్నెలమినై తాఁబేళ్లై, వలఱె నతం డనిన నింతి వదనము వంచెన్.

భావశాంతి కుదాహరణము—

క. పొలయలుకఁ జేసి భామకుడి, నొలసినకోపంబు చరణయుగళముపైఁ బా
ష్పములు నిలుపు ప్రియునిమదనా, కులత్వమునశాంతిఁబొందె గోపాంగనకున్.

భావసంధి కుదాహరణము—

క. అసురలపై దండెత్తిన, యసిశార్ఙ్గాయుధుని నిశ్చలాంగములను బెం
పెసఁగనుదయించెఁబులకము,లసమపటహనినదములఁ బ్రియావచనములన్.

భావశబలత కుదాహరణము—

క. నానోముఫలమునుమ్మీ, శ్రీనిధి నను జూచి సన్నసేసెఁ గులస్త్రీ
లీనీతి మెచ్చనేర్తురె, మానితిఁబో బ్రదుకఁ గలదె మదనునిచేతన్.

వ. మఱి రససంకరంబులు (ఎట్టివనిన)—

క. రసములు రెండొకచోట బె, రసి వచ్చిన నివ్విధంబు రససంకర మై
యెసఁగునుశృంగారముతోఁ,బొసఁగరసములిందుఁ*దెల్లముగరచియింతున్.

శృంగారహాస్యసంకరము—

క. కదలక తమాలపోతము, తుదిఁ గేగి వసించియుండఁ దొయ్యాలి కృష్ణా
బెదిరింపకు మెఱుఁగుమ మని, కదలక హరిపిఱుఁదముండి కలకల నవ్వెన్.

శృంగారరౌద్రసంకరము—

క. విహగాధిపుఁడు భామా, సహితముగ గృహీతపారిజాతోజ్జ్వలుఁడై
మహికి నరుదేర వెనుకొను, సహస్రనయనుఁగని కవిసె సక్రోధుండై.

శృంగారకరుణాసంకరము—

క. ఇఱిచనుగవలభరంబుల, నఱిగొనులు వడఁకఁ గాళియహ్రదముసతుల్
మొఱలిడుచు వచ్చి కృష్ణుని, యఱకాళ్లం దలలు మోపి రస్రులుదొరఁగన్

శృంగారవీరసంకరము—

క. నెఱికయు గనయముఁ బయ్యెద, చెఱఁగున బిగియించి విల్లు చేకొని సురల
దఱుఁ బొగడ నసురవీరునిఁ, బఱపుదు నని సత్యభామ బాణముఁదొడిగెన్

శృంగారభయానకసంకరము—

క. పడగలసర్పముపై నీ,కొడు కాడెడు నన్న నందగోపిక కడుఁద
ల్లడమునఁ బెదవులు దడుపుచు, వడఁకె బవనచలితకల్పవల్లియ పోలెన్

*రసము రెండు- పూ,

శృంగారాద్భుతసంకరము—

క. నున్నని తమాలలతపై, నున్నది గిరియుగము మీఁద నుడుపతి యటమీఁ
ద న్నిబిడతిమిర మనఁగాఁ, జెన్నగు వ్రజవనిత శౌరిఁ జేరి భజించెన్.

శృంగారశాంతసంకరము—

క. ధ్రువునకు దివిజయువతు లా, త్మవిలాసముఁ జూపవచ్చి తద్విమలతపః
ప్రవణంబున నందఱు వీ,తవికృతులై చనిరి పేదతరుణులపోలెన్.

రౌద్రబీభత్ససంకరము—

క. భ్రూలత ముడివడఁ జక్ర,జ్వాలలు నిగుడంగ నండజధ్వజుఁ డార్చెన్
గీలాలమాంసఖండకీ, పాలమయము చేసె నసురభటసైన్యములన్.

క. అరయంగ మఱియు రససం, కరము లిటులు విస్తరింపఁ గలుగును మహిన
ర్వరసాంతరములయందును, విరోధిరసమొకఁడు దక్క విస్రుతకృతులన్.

క. అప్రతిమం బగుశృంగా,రప్రకరణ మిట్లు భాసురం బయ్యె నితాం
తప్రౌఢి నొనర్చెద లో, కప్రీతిగ నింక నాయకప్రకరణమున్.

క. ధ్రువపురినాథుఁడు దివిజ, ప్రవరకిరీటతటరత్నరంజితనిజపా
దవిమలపీఠుఁడు భోగో,లవిభుఁడు రక్షించు మమ్ము లాలితకరుణన్.

గద్యము:-ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్కనామాత్యసంభవ సుక
విజనవిధేయ అనంతనామధేయప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు శృం
గారవిశేషంబులగు నవస్థాంతరముల విధంబులును ద్వాదశావస్థల విధం
బును బంచవిధశృంగారంబును భావోదయాదిచతుష్టయంబును రస
సంకరంబుల తెఱంగును శృంగారప్రకరణంబునన్నది తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

ర సా భ ర ణ ము.

చతుర్థాశ్వాసము.

క. శ్రీనాయకుఁ డఖిలధరి, త్రీ నాయకుఁ డగ్గణాది తేయముని శ్రే
ణీనాయకుఁ డీశ్రవనగ, రీనాయకుఁ డెలమి నాదరించును మమ్మున్.

వ. నాయకప్రకరణం బెట్టిదనిన, నాయకత్వంబు ప్రధాననాయకులు, సర్వరససాధారణనాయకులు, కేవలశృంగారనాయకులు ననంగాఁ ద్రివిధం బైపరఁగె నందుఁ బ్రధాననాయకుండు కావ్యాలంకారవ్యక్తుండు గావున వప్లండె నున్న యిరుదెఱంగుల వివరించెద.

—॥ సాధారణనాయకులు ॥—

క. ఎలమి నుదాత్తోద్ధతులన, లలితుఁడు శాంతుండు నాఁ గలరు నాయకు లి
మ్ముల ధీరపూర్వ లనువా, రలు నలువురు వారు సర్వరససామాన్యుల్.

అందు ధీరోదాత్తుఁడు——

క. భూరికృపామృతరసవి, స్తారుఁడు ధీరుఁ డతిసత్త్వధనుఁడు మహాగం
భీరుఁ డధికకథనుఁ డనఁగా, ధీరోదాత్తుండు సంస్తుతికిఁ బాత్రుఁ డిలన్.

ఉదాహరణము——

క. తనుఁ బొగడ సహింపఁడు శ, త్రుని నైనం దెగి వధింపఁ డొడఁగఁడు మదముం
గినుకయుఁ దోఁపఁగనీఁ డా, ననమునఁ గీర్తిసుభగుండౌ నర రఘుపతిదాన్.

ధీరోద్ధతుండు——

క. సులభక్రోధుఁడు మాయా, జలనిధినాయకుఁడు దర్పసామర్థ్యయుతుం
డిలఁ జాపవృత్తుఁ డనఁగా, వెలయును ధీరోద్ధతుండు విపులస్ఫూర్తిన్.

ఉదాహరణము——

క. రక్కసులు మీరు మీకుడు, రక్కసులై నిలిచి రిపుడు రామునిబంటుల్
చిక్కితిరి పొండనుచుఁ గపు, లక్కజముగఁ గెకపుమురు దశాస్యునిబంట్లన్.

ధీరలలితుఁడు——

క. వివిధకళానిపుణుఁడు సుఖ, నివహంబులతానకంబు నిశ్చింతుఁడు నా
వవనిఁ బచరించునాతఁ డ, లవునం బొగడొందు ధీరలలితుం డనఁగన్.

ఉదాహరణము—

చ. అనఘుఁడు ధర్మసూనుఁ డఖిలావనికిం బతియయ్యె మత్సుతుల్
సునిశితశస్త్రలాజిముఖశూరులు భారము లేదు నాకు నీ
యనిమిషభూరుహం బభిమతావహ మంచు వధూసమేతుఁడై
మనమునఁ జింత వంత యణుమాత్రము లేక సుఖించు శౌరిదాన్.

ధీరశాంతుఁడు—

క. ధీరుఁడు ప్రసన్నచిత్తుఁ డ,పారకృపాన్వితుఁడు నాఁగఁ బ్రస్తుతుఁ డగుపం
కేసుహాభవకులజనితుం, డారయఁగా ధీరశాంతుఁ డన విలసిల్లున్.

ఉదాహరణము—

క. హరిచేతఁ గుచేలత్వం, బరుదుగవీడ్వడియు సంపదాఢ్యుండై సు
స్థిరతఁ గని శాంతభావముఁ, బొరసి సుశీలుఁ డన విప్రపుంగవుఁ డొప్పెన్.

—॥ నాయకనాయికాప్రకరణము ॥—

క. ఒనరఁగ శృంగారరసం,బున కాశ్రయణంబు గాన బుధులెల్లను మే
లనునట్లుగ నొనరించెద, ఘననాయకనాయికాప్రకరణం బెల్లన్.

క. అనుకూలుఁ డనఁగ దక్షిణుఁ, డనధృష్టుం డనఁగ శఠసమాహ్వయుఁ డనఁగా
మును చతురత గలశృంగా,రనాయకులు వీరి నల్వురం దెలియనగున్.

అనుకూలనాయకుని కుదాహరణము—

ఉ. లేరె పదాఱువే లనఁగ లెక్కకు నెక్కిన రాణివాసముల్
శౌరికి వారితోఁ బ్రియము చాలఁగఁ గల్గుట సత్యభామకున్
భూరివిశేష మవ్వనితపుణ్యమొ చక్రికృపాసమృద్ధియో
యారయఁ బారిజాత మిల నన్యులకు న్నచుకూడ నేర్చునే.

దక్షిణనాయకుని కుదాహరణము—

ఉ. హారము లిచ్చె నాకుఁ జెలి యారతిరాజగురుండు నాకుఁ గ
స్తూరిక యిచ్చె నాకు మధుసూదనుఁ డుంగర మిచ్చె నాకుఁ గే
యూరము లిచ్చె నాకు జలజోదరుఁ డీపువుదండ నాకు శృం
గారరసేశుఁ డిచ్చె నని కౌతుకమందుదు రెల్లవ్రేతలున్.

ధృష్టనాయకుని కుదాహరణము—

చ. చను నెడపిన్నదాన ననుఁ జాయలు వల్కకు వేఁటసన్నమా
వనతరువల్లికాకుసుమవాసనగంధము కంటకాగ్రసం

జనితము లీ వ్రణంబులు ప్రచండపుకెండ చెమర్చుటల్ సతీ
ఘనముగ మోవి గందుట తగ న్విను శంఖరవం బొనర్పఁగన్.

శఠనాయకుని కుదాహరణము—

చ. చెలియ యిదేలొకో చెవియుఁ జెక్కు నెఱుంగక యుండ నిన్ననోఁ
బలికెను శౌరి యిట్లుగఁ బాడియె నొచ్చిన నోరఁ బల్కఁ డ
వ్విలసితమూర్తి నిన్ననొకవేళ హితంబుగ నొయ్యఁ బల్కుటల్
గలిగెనెయేని వెల్లవిరిగాఁ గలహించిన నాఁడ కే యొరుల్.

క. పరనాయకులకు నుచిత, స్మరలీల విటుండు పీఠమర్దనుఁడును నా
గరకుఁడు విదూషకుండును, నరయఁగ విశ్వాసు లగుసహాయులు ధరణిన్.

ఉ. మంచితనంబున న్విభుఁడు మానుగ నాయకునంతవాఁడె యొ
క్కించుక వెల్తి నాయకునహీనగుణంబులఁ బీఠమర్ది దా
మించుగఁ గూర్పవిప్పఁగలమిత్రుఁడు నాగరకుండు లీల న
వ్వించు విదూషకుండు గడువేడుక నాయకనాయికాదులన్.

క. నాయకులసలలితాభి,ప్రాయంబునఁ దత్సహాయభంగులు దెల్లం
బై యలరు నాయికలను స,హాయుల నటఁ దెలియవలయు నది యెట్లనినన్.

—౹ నాయికాలక్షణము ౹—

క. ధరణి స్వకీయ యనంగాఁ, బరకీయ యనంగ వెండి పణ్య యనంగాఁ
బరఁగుదురు మూఁడు తెఱఁగుల, వరసతియుఁ బరాంగనయును వారస్త్రీయున్.

చ. పెనిమిటి కిష్టమైనపని బ్రీతినొనర్చు నొకప్పుడేని తాఁ
బెనిమిటిమీఁది మాటలును బెన్నిటియిష్టముగాని యాత్రలో
నునుపదు సాధ్వి, వెండి ప్రియమొందును జారిణి జారుఁడబ్బినన్,
మును ధనమెల్ల మ్రింగి పెడమోమిడుఁ బణ్య విటుండు వచ్చినన్.

స్వకీయ కుదాహరణము—

ఉ. ఏ నడపాడుచుండఁగ నుపేంద్రుఁడ నీమటుఁడల్ సుమీ నిజం
గాని వచింప నొల్ల దని గారవ మొప్ప ముదంబ పల్కు లే
లా నిజమానె యంచు నను లాలనచేసిన భావమూర్తిలో
నే నలఁ దున్న పానుపున కేగడు వేళఁ దలంతునే సఖీ.

పరకీయ కుదాహరణము—

ఉ. అత్తయు నూర లేదు మగఁడా మఱిమందకుఁబోయి రాఁడు నే
నిత్తఱి నొంటి నుండు దని యేఁ జనుదెంచితిఁ గృష్ణరాయ నీ
చిత్తమెఱింగి మూలదెసఁ జీఁకటి దాఁచినదాన వెన్న గో
డొత్తననుండి యేల నను నూరకె చూచెదు తొంగిచూపులన్.

పణ్య కుదాహరణము—

ఉ. వేసరఁ డింక రాఁడొడఁగె వెన్నుఁడు నీవును నమ్మురాత్రిపైఁ
జేసితికూర్మి మాను మని చెప్పితిఁ జిల్కకుఁబోలె నెప్పుడున్
గాసి యొనర్చితే కుడువఁ గావిగొనం బడపెల్ల మాని నీ
వాసరసీరుహాక్షునకు నాలవుగా దొరకొంటె కూఁతురా.

క. మున్నొకని యధీనముగా,కున్న రమణి నొరులెఱుంగకుండ రమించున్
మిన్నక యెవ్వఁ డతని కా,కన్నియ పరకీయయట్లకా నెన్నఁబడున్.

ఉదాహరణము—

ఉ. కన్నియ నేను నన్నుఁ దమకంబున నేటికిఁ గొంగువట్టెదా
సన్నఘనక్షమాజముల చక్కిఁ జరించెద రల్లవారె మా
యన్నలు మానుమాను మని యల్లనఁ బల్లఁగ బుజ్జగించుచు
న్వెన్నుఁడు గోపకామిని నవీనసుఖాంబుధిఁ దేల్చె నేర్పునన్.

క. తొలితొలి ముగ్ధయనంగా, నలరిన మధ్యమయనంగ నటఁ బ్రౌఢయనం
జెలువగు యౌవనవయసునఁ, గలిగిన సంకేతనాయికలు మువ్వురొగిన్.

ముగ్ధ కుదాహరణము—

మ. హరిఁ జూచెం దరుణీలలామ నతవక్త్రాంభోజ యొప్ప న్నఖా
కర రేఖం బురణించుఫాలమున రంగద్భృంగసంఘాకృతిం
గురులాడం గ్రముకంబుల న్నిగుల వక్షోజాతముల్ వ్రీడయుం
దెరలోనిల్చు సువర్ణపుం బ్రతిమభాతి న్ముగ్ధభావంబునన్.

మధ్య కుదాహరణము—

మ. నడపొప్ప న్స్మరిపంబుతో నయనకోణంబు న్మెఱుంగెక్కఁగా
నొడువు ల్దోనెల నీనఁగా నులియఁ గానుండఁగె చన్దోయి మా
రెడుపండ్లం బెగడంగ నంటిన మురారిం జూచెఁ బ్రేమంబు గ
ప్పెడు సిగ్గు న్మఱి సిగ్గుఁ గప్పెడు మనఃప్రేమంబు సంధిల్లఁగాన్.

ప్రగల్భ కుదాహరణము —

చ. పొదుపై వృత్తనితంబ మొప్పఁగఁ గుచంబుల్ క్రొవ్వి యొండొంటితోఁ
గదియం గుంకుమపంక రేఖ నొసలం గన్పట్టఁ బ్రద్యుమ్ను ను
న్మదభద్రేభముభంగి బింకమునఁ గన్మందస్మితాలోకనం
బొదవం గృష్ణునిఁజూచె నిందుముఖి ప్రేమోత్సాహ ముప్పొంగఁగన్.

ప్రౌఢ కుదాహరణము—

మ. ధరనమ్రస్తనభారము న్విమలవక్త్రస్ఫూర్తియున్ రంజితా
ధరబింబంబును భ్రూలతానటన సౌందర్యంబు నుత్సంగగా
ఢరతాసక్తియు నూర్ధ్వసంగమనిరూఢత్వంబునుం గల్గు నం
బురుహామోదిని చూచెఁ గృష్ణు నసితాంభోభృత్సమశ్యామునిన్.

లోల కుదాహరణము—

మ. అలఘుశ్రోణియు లంబమానపృథుఘోరాకారము న్నాభిదే
శలుఠద్దీర్ఘకుచంబులున్ ఘటసదృక్షస్థూలతుందంబు నై
పలుమాఱు న్నిడుఁదీఁగెనవ్వు నగుచుం బాహాగ్రముల్సాఁచి చి
ట్టలు వెట్టు న్విటుమోముపై జరఠ కష్టం బిట్టిది స్వైశ్యయే.

గీ. బాల్యమునుయౌవనంబునుప్రౌఢతయును, లోలభావంబుగలపద్మలోచనలకు
డెందమునయందు నింపు పుట్టింపఁజాలు,నట్టివశ్యావిధానంబు లెట్టివనిన.

క. బాలకి మరగించుట తాం,బూలంబుల సురభిగంధపుష్పంబులఁ జి
త్రాలోకనభాషణముల, శాలీమృదులాన్నపాన సన్మానములన్.

ఉదాహరణము—

చ. కలపముగూర్చి మైనలఁదుఁ గమ్మనిపూవుల దోఁపుఁ గొప్పునన్
ఫలరసభక్ష్యభోజ్యములఁ బానములం బరితృప్తిచేయుఁ ద
మ్ములమిడుఁ జెక్కుటద్దముల మోవు ముఖాబ్జము కామతంత్రముల్
మెలపుగఁజూపుఁ బాయవశమే హరి నాయబలాలలామకున్.

క. హారంబుల నానాలం,కారంబుల వివిధసురతకౌశలముల ర
మ్యారామక్రీడల నిం,పారిన జవ్వనపుటింతి యలరుం బతికిన్.

ఉదాహరణము—

ఉ. హారము లున్నతస్తనములం దొడఁగూర్చు రచించుఁ జెక్కులం
గారము లంగకంబులఁ దగ న్వసలీలల నిం పొసర్చు వీ

నారుచిఁ జూపు నూత్నరతినైపుణభేదములం బెనంగు నీ
శౌరి లతాంగి యౌవనము సర్వము నీవిభుచేతఁ జిక్కదే.

క. మక్కువ లోఁద వెడిపలుకులఁ, దక్కరియలుకలను బహువిడంబంబులఁ బెం
పెక్కినసురతప్రచురతఁ, జిక్కుఁజుమీ ప్రౌఢయైన చెలువయుఁ బతికిన్.

ఉదాహరణము—

ఉ. మక్కువఁబల్కునాఁ దేనెలగు మాటలు పల్కు నహర్నిశంబు నో
క్కొక్క నెపంబుమై నలిగి యుగ్మలికిం దమకంబు తద్దయు
న్నిక్కిలిసేయు నొండొరుల మెచ్చని గాఢరతప్రవీణత
న్దక్కకచూపు శౌరి మిగులంగలదే మహినెట్టి ప్రౌఢయున్.

క. ప్రియములు పలికినఁ జాలును, నయమున నొక్కింత చూచినం జాలును స
న్నయచాలుఁ గరాంబుజముల, రయమున మిన్నంటు లోలరతిసౌఖ్యమునన్.

ఉదాహరణము—

చ. కనుఁగొనినవ్వు నాదరము గల్గినయట్టుల యంతికస్థలం
బున వసియింప వామకరపుష్కరసంజ్ఞయొనర్చు చిన్నకై
నను దలపెట్టు హాస్యవచనంబులు యాదవరాజుపాలి కే
మని చను లోల ప్రీతియగునా కడిపోయినపుష్ప మెయ్యెడన్.

సీ. ఇంక శృంగారనాయికలు నా నెనమండ్రు తెలియవలుగలరు స్వాధీనపతిక
వాసకసజ్జికాహ్వయ విరహోత్కంఠితాఖ్యాన విప్రలబ్ధాభిధాన
ఖండితోచితనామ కలహాంతరిత ప్రోషితప్రియ యభిసారికాప్రసిద్ధ
వీరు మన్మథుని దిగ్విజయలక్ష్ములు వీరలకు నాయకానుకూలంబునందు
వాసి దూతి బోటి దాదికూఁతురు పొరుఁగింటివనిత యొద్దియోని యొక్క
ముద్ర దాల్చియున్నముద్దియ శిల్పిని, స్వవశ తత్సహాయ లవనియందు.

క. పతిచేనెప్పుడు నుపలాలితయగు స్వాధీనపతిక; లెస్సగ సదన
స్వతనువు లలంకరించును, క్షితి వాసకసజ్జికాఖ్య చెలువునిరాకన్.

స్వాధీనపతిక—

క. మురహరునియురఃస్థలి సుస్థిరమై యవ్విభుసముల్లసితదరహాసిత
స్ఫురితవచనామృతాదులఁ, బొరయును సుఖియించుచుట్లఁ బొల్తురెవనితల్.

వాసకసజ్జిక—

క. హారిరాకకు నిచ్చలు మం, దిర మొప్ప నలంకరించు దేహమునం గ
స్తురి సురతరుకుసుమంబులు, సిరసునఁ దగ సత్యభామ చెలువగుచుండున్.

క. విరహోత్కంఠిత యనునది, వరునితడవు సైఁపలేక వగనొందు; నధీ
శ్వరుఁ డిక్కకు రాకుండిన, భరపడునది విప్రలంభ భావజుచేతన్.

విరహోత్కంఠిత—

క. మంద కడుదూర మాగో,విందుఁడు రాఁడేల యనుచు విరహాతురతం
బొంది యొకగోపకామిని, చందురుఁ గ్రోధించుఁ బ్రాణసఖులం దలఁచున్.

విప్రలబ్ధ—

క. సంకేతస్థలమునకుం, బంకజదృశుఁ డేలరాఁడు భయభీతుల నే
వంకఁ గరుణింపఁబోయెనొ, యింకేమన నన్నుఁదలఁపఁడే మదనార్తన్.

క. ఇతర దెస రాత్రి రతిచి,హ్నితుఁడగుపతి తేఁగని సహింపనియది ఖం
డితయగుఁ; గలహాంతరి తన,పతి నవమానించి పిదపఁ బరితప్త యగున్.

ఖండిత—

క. మనసిజశరహతమగు నా,మనసది నీకెఱుఁగరాదు మాధవ యారే
వను సోఁకిన మదనాయుధ,తనువ్రణముల నిపుడె చూపెఁ దాపముచాలన్.

కలహాంతరిత—

క. కోపించి జనార్దను నే,లాపక్షితి నపుడు పీనులకు నహితముగా
నోపడఁతి యిపుడు మదనుని, కోపము సైరింప నాకు గోచర మగునే.

క. ఒకదేశమునకుఁ దననా,యకుఁ డేగినఁ జిన్నవోవునది ప్రోషితభ
ర్తృక; నిలుపోపక ప్రియునొ,ద్దకుఁ జను నభిసారికాభిధాన తలంపన్.

ప్రోషితభర్తృక—

క. మధురకు నేగెం జెలియా, మధుమర్దనుఁ డింక నేఁడు మగుడుటయెపుడో
మధుమాసకీరకోకిల, మధుకరతతు లేపురేఁగి మదనుని గూడన్.

అభిసారిక—

క. అందెలు దొడిగితి నీవు ము,కుందునియున్నెడకు నరుగఁగోరి లతాంగీ
పొం దెఱుఁగ వేకచా నీ,కుం దెరువున నివియ త్రోడికొండ్రీలుసుమీ.

స్వాధీనపతిక కుదాహరణము—

చ. అలయక తీర్చుఁ గుంతలము లందముగాఁ దిలకంబు దీర్చుఁ బు
వ్వులు తుఱుమొప్పఁ బెట్టుఁ దొడవుల్ దొడుగు న్సకలాంగకంబుల
న్వలు వమరంగఁ గట్టు శుకవాణికి వేణుధరుండు కూర్మి ని
చ్చలుఁ జెలియా యిటేని దొలిజన్మమునం దిది యేమి నోఁచెనో.

వాసకసజ్జిక కుదాహరణము—

చ. సుదతి నిజాస్యదీధితులు సోఁకి కరంగువిహారగేహముల్
పొదలుశరీరవాసనలఁ బొంపిరివోఁవఁగఁ జేసె పానుపు
న్మృదువుగఁ జేసి క్రొవ్విరుల మేను నవీనవికాసలక్ష్మికా
స్పదముగఁ జేసె నీదగుప్రసన్నసమాగతిఁ గోరి యచ్యుతా.

విరహోత్కంఠిత కుదాహరణము—

ఉ. కోమలి కృష్ణుఁ డేమిటి కొకో తడవుండె నతండు సత్కళా
ధాముఁడు కావ్యగీతరసతత్పరుఁడై యట నిల్వఁ బోలు నేఁ
డే మియు లేదు నిన్నచటి కే మని పంపుదు వేఁడికొందు నా
కామునిఁ గన్నవాఁ డతఁడు గాన రయంబున వచ్చు వానిచేన్.

విప్రలబ్ధ కుదాహరణము—

ఉ. వ్రేతలఁ జిక్కులంబఱుపు వెక్కరికాఁ డిదె ప్రొద్దుపోయె సం
కేతనివాస మస్రల నొగిం ధనుపంబడియున్ దురాశ లే
లే తనలాగు గంటిమిగదే పద క్రమ్మఱఁ బోద మంచు న
బ్జాతదళాక్షి యీ రెలుఁగుపాటునఁ దూలుచుఁ జెప్పెఁ బోటితోన్.

ఖండిత కుదాహరణము—

చ. కొమరుఁడ రాత్రి యెక్కడనొకో విహరించితి నీకు నాకుఁ బ్రా
ణము లరయంగ నేకమని నన్నుఁ బ్రియంబున నీవు పల్కువా
క్యము నిజమయ్యె నీమొకలి యంగభవక్షతము ల్మదీయచి
త్తము నొగిలించె నంచు వనితామణి పల్కు నిశాటభంజనున్.

కలహాంతరిత కుదాహరణము—

ఉ. ఇచ్చు సురద్రుమంబు ప్రియ నేమని చెప్పినఁ ద్రోపుసేయఁ డే
య్యొచ్చెము లేదు శౌరిదెస నూరక నీ విట నెగ్గులాడి యీ

యచ్చునఁ గాముబారిఁ బడి తాహృదయంబు సహింప నేమిట
న్నెచ్చొరవరించు వానికని మిన్నక చింతిలు నింతి నెవ్వగన్.

ప్రోషితభర్తృక కుదాహరణము—

ఉ. మన్ననపాత్రుఁ డైన యభిమన్యునిపెండ్లికి నేఁగి యేలొకో
వెన్నుఁడు తద్దయుం దడసె వేమఱు నవ్విభురాక గోరి నా
కన్నులు నెమ్మనంబుఁ దమకంబున నాదెసయంద యుండు నిం
కెన్నఁడు వచ్చునో యని మృగేక్షణ బెగ్గిలుఁ గాముచేతలన్.

అభిసారిక కుదాహరణము—

ఉ. ఈలలి తేఁకుకోచులకు నీఁటుగఁ బూనితి మల్లెదండలు
న్మేలుగ వెల్లపుట్టమును నిర్మలమౌక్తికభూషణంబులుం
జాలవె నీరజోదరుని సన్నిధికిం జన నందె లేల కొం
డీలు పదస్థులైనఁ దరుణీమణి కార్యము దప్పకుండునే.

వ. తత్సఖీజనంబులగుణవిశేషంబు లెట్టి దనిన—

క. సారోక్తులు పలుకును సం,చారిక హితవృత్తిఁ బలుకుఁ జతురిక మధుర
స్మేరోక్తులు దగఁ బలుకును, సారిక మఱి దూతి పల్కు సంధానోక్తుల్.

వ. మఱి ధీరాధీరనాయికల తెఱం గెట్టి దనిన—

క. తలరన్ ధైర్యము మనమునఁ, గలిగినయది ధీరనాయికానామయగున్
వెలయును ధైర్యముచాలని, నలినవిలోచన యధీరనామక యయ్యెన్.

ధీరకుదాహరణము—

క. అలిగినఁ దీర్పక నే మా, ఱలిగి మనం బరయ ముకుళితాక్షుఁడ నైన
న్నలఁతుక తమకము వారియు, నెలయఁగ నిద్రించు భావ మే మని చెప్పన్

అధీర కుదాహరణము—

క. అలిగిన కోమలిఁ దీర్పక, తలఁపరయం గపటనిద్ర దాల్చిన మదిలో
నిలుపోపక చో టిమ్మని, వలిపెఁబుఁదున నొత్తి చనుఁగవం బ్రియునదిమెన్

గీ. ప్రియుని నోటలేక పెద్ద భర్జించును, నంతఁ బోక కలఁచు నాగ్రహముః
బరుష యనఁగఁ బరఁగు పంకజదళనేత్రి, యవ్విధంబు దగ నుదాహరింత

పరుష కుదాహరణము—

ఉ. మాపటివేళ బోటులసమక్షమునం బ్రియు బాహువల్లికల్
కోపమెలర్పఁ బట్టి ప్రియ కూటగృహంబున కీడ్చి బాష్పముల్

వైపయిఁ గ్రమ్మఁ దోట్రుపడుపల్కులఁ దప్పులు దెల్పి చెప్పి తి
న్నేపనికైన నోరి నిను నింక సహింపను నొవ్వ ప్రేయుచున్.

వ. మఱి యుత్తమమధ్యమాధమనాయికల తెఱం గెట్టి దనిన—

—। ఉత్తమనాయిక ।—

క. సముచితభాషణములఁ గో,పమురీతులఁ దత్ప్రసన్నభావంబుల ను
త్తమమధ్యమాధమాఖ్యను,లమరఁగఁ దెలియునది నాయికాంతర మెల్లన్.

క. తీపెసఁగఁ బ్రియను లాడును,గోపము వెలి దోఁపనీను గొనకొని దయితుం
డేపాటి ప్రియముఁ జెప్ప ను,హాోపప్రశమంబుఁ బొందు నుత్తమసతి దాన్.

ఉత్తమనాయిక వచనము—

ఉ. వేయునునేల నాథ నరవిందవిలోచన నీదరస్మిత
శ్రీయును నీసుభాషితవిశేషము నీవిలసత్కటాక్షముల్
నీయసమానరూపమును నీమహనీయగుణంబు మన్మనో
నాయక యస్మదీయజననంబు ఫలంబులు గావె యిన్నియున్.

ఆనాయిక కోపము—

చ. పలుకులఁ జెయ్వులం గమనభంగులఁ జూపుల నేవికారముం
దలఁకొననీక పూర్వగతి దప్పక యున్నవధూటి నిమ్ములం
బిలిచి నిజాంకపీఠమునఁ బెట్టి ముఖాబ్జముచూడ బాష్పధా
రలు దెలిపె న్మనోగతనిరంతరకోపముపేర్మి శౌరికిన్.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

శా. ఏతప్పు న్మను సేయ నిందువదనా యింతేల కోపంబు న
న్నేతన్మాత్రునిగాఁ దలంచితేఁట వే యేముట్టెద న్నీపదా
బ్జాతం బంచు నొకింత నమ్రుఁ డయినం బ్రాణేశ్వరు న్నేత్రసం
జాతాంభఃకుచకుంభసంఘటితభాస్వద్వక్షుఁ జేసె న్వెసన్.

—। మధ్యమనాయిక ।—

క. మునుకొని ప్రియమును నప్రియ
మును బెరయఁగఁ బల్కుఁ దెల్లముగఁ గోపము చూ
పును విభుని మ్రొక్కు గైకొని
యనుఁగై మఱి తేఱు మధ్యమాంగన ప్రీతిన్.

మధ్యమనాయిక వచనము—

ఉ. అక్కట నీకుఁ గూర్తు నని యెందఱుఁ బల్కఁగ నంతవట్టు నే
నిక్కము చేయఁబూని యొకనిం గనువిచ్చియుఁ జూడ నిట్లు నా
మక్కువ నీవెఱింగియును మానవు నీవెపత్రోవ లింక నే
చక్కనిదైన నోరి నిను సైఁపఁజుమీ కడు నొవ్వఁ జేయుదుర్.

ఆనాయిక కోపము—

గీ. మోవి యదర బొమలు ముడివడ నెఱ్ఱని
కన్నులెసఁగ నొడలు గంపమొదవ
నంగములు చెమర్ప ననుచితోక్తులు వల్కుఁ
జెలువఁ దేర్ప నెట్లు సేయుఁ బ్రియుఁడు.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

క. మ్రొక్కఁగవచ్చినఁ గాల్గొ,జక్కఁగ జాఁచికొని ప్రియునొసలుఁ మీఁగాల్గొం
దక్కక కదిపిన మదిలో, మిక్కుట సుగుకోపశిఖ శమించెం బ్రియకున్.

—॥ అధమనాయిక ॥—

క. పతిఁ గడవఁబలుకు నతఁ డవ, మతిచేసిన నలుక దక్కు మతి నూరక యా
నతుఁ డైనఁ దేఱ దతఁడు,ద్ధతుఁ డగుటయుఁ గ్రిందుపడు నధమకాంతధరన్.

అధమనాయిక వచనము—

క. ఏను బ్రియముఁ జెప్పినఁ గై,కోనేరవు కూళవిద్య కుదురై ప్రేవుల్
పూనముగఁ బల్కి నచ్చెను,సూనాస్త్రునిచేత ననుచు సుదతి యదల్చెన్.

ఆనాయిక కోపము—

క. పోనని పోదుం గనుఁగొన, నే నని కనుఁగొందుఁ గోప మెత్తినఁ దగునిం
కేనతని నొల్లఁబొమ్మని, పూనియ పైఁబడుదుఁ గూర్మి బుగ్గఁకఁ జెలియా.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

గీ. కాంతుఁ డలుక దీర్పఁ గాళ్లపై వ్రాలిన
గానివాని యనుచుఁ గాంత ద్రొబ్బఁ
వాఁడు గినిసి పోవ వడిఁ బాఱి పట్టు రా
కున్నఁ గాళ్ళమీఁద నొరగు వనిత.

చాతుర్వర్ణ్యగృహిణులు.

క. చాతుర్వర్ణ్యోదితగృహి, ణీతిలకంబులకుఁ గలుగు నేరుపులును ద
జ్జాతివిశేషగుణంబులు, నాతతముగఁ దెలియవలయు నవి యెట్లనినన్.

క. గరగరికయు గాంభీర్యము, సరసోక్తులు గలుగుఁ గాని సద్ద్విజసతికిన్
సురతకళానిపుణత్వము, దొరకొన దెప్పుడును సిగ్గు దొడ్డవై యునికిన్.

క. బింకము చెలువును ధృతియుఁ గ, డంకయు మచ్చరము గలిగి డాసినచోఁ బ్రా
ణాంకునిదేవికి నెనయై, కొంకక విభుఁ గవయు రాచకోమలి గరిమన్.

క బుడిబుడిమాటలతఱచు, న్వెడబుద్ధులు మలినమైన వేషముఁ గడుఁ జొ
ప్పడియుండుఁ గాని కోమటి, పడఁతికి నేరుపులు లేవు పతిఁ గవయు నెడన్.

క. కమ్మలుఁ గడియము గాజులు, నమ్మడుఁగులుఁ జుక్కబొట్టు నమరఁగ రతితం
త్రమ్ములఁ బస గలిగి ప్రమో, దమ్ము పతికిఁ జేయు శూద్రతరుణి ధరిత్రిన్.

మన్మథమాహాత్మ్యము.

సీ. శృంగారరాజ్యాభిషిక్తుఁ డుద్యత్కళాచతురుండు మన్మథచక్రవర్తి
యతనిపట్టపుదేవి రతిదేవి పువ్వులరథము వాహనము సారథివసంతుఁ
డాయుధ మిక్షుశరాసన మమ్ములు కమ్మగ్రొవ్విరులు కెంపైక్కొమ్మువాను
కలకంఠ శుక శారికామధువ్రతములు సేనలు దళవాయి సీతకరుఁడు
కృతకపర్వతారామ దీర్ఘికలయందు, విడిసి మలయసమీరుండు వేగుఁజూడ
నాకవిభునైనఁ గైలాసనాథునైనఁ, జెలఁగి సాధించు మర్త్యులఁ జెప్ప నేల.

క. చూత మశోకంబును జల, జాతము నీలోత్పలము నెసఁగువిరవాదిం
జేతోజాతునిబాణము, లాతఁడు సాధించు వీన నఖిలజగంబుల్.

క. కన్ను లశోకమునకు గుఱి, చన్నులు చూతమున కరుణసరసిజమునకుం
జెన్నుగ నురమది దిరిసెము, నున్నతమస్తకము యోని యుత్పలమునకున్.

క. కూడుడిగించునశోకము, వాడించును మల్లెవిరి వివర్ణతచేయుం
జూడఁగఁ జూతము తలఁపులు, జోడించును దమ్మి చంపిచూపుంగలువల్.

క. వినుతవచనరచనంబుల, ఘనతరముగ నిట్లు నాయకప్రకరణమిం
పున వివిధనాయికావ, ర్ణనసహితంబగుచు నూతనస్థితిఁ దనరెన్.

శా. జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్యావేందులై యొప్పన
య్యాత్మనందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభౌమయు

క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతార్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండఁ ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చె న్భక్తిపూర్వంబుగన్.

క. తలఁచిన తలఁపు ఫలించును, జెలు లగుదురు శత్రులైన శ్రీ గోడఁగూడుం
కలికాలదురితములు దుష్పలఁ దూలును ధ్రువపురీశు భాసురకరుణన్.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్కనామాత్యసంభవ సుక విజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతం బైన రసాభరణంబునందు సాధారణ నాయకచతుష్టయంబుల తెఱంగును జతుర్విధనాయికా విశేషంబును దత్సఖసఖీభేదంబులును నాయికా ప్రకరణంబు నన్నది సర్వంబును
జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

ఆంధ్ర
ధాతుమాల.



(పరిషత్పత్త్రికనుండి పునర్ముద్రితము)

కాకినాడ:
కాకినాడముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి
ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

1930.



ధాతుమాల.

ఈయాంధ్రధాతుమాలకు మూల మగువ్రాఁతకాగితపుఁబ్రతి శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటుకార్యాలయమునఁ గల చిన్నయసూరిగారి లిఖితగ్రంథసముదయములో దొరకినది. ఇది చిన్నయసూరికృత మగునో కాదో సిద్ధాంతముచేయుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారములు దొరకలేదు. మేమువినినంతమట్టుకు సూరిగారిచే రచియింపఁబడిన వీక్రింది గ్రంథములై యున్నవి.

1. ఆంధ్రశబ్దశాసనము.
2. ఇంగ్లీషు లాచట్టముల భాషాంతరీకరణము.
3. చాటుపద్యములు.
4. రాణిగారిమకుటాభిషేకమునకు రచించినపద్యములు.
5. సంస్కృతబాలబోధ.
6. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము (చిన్నయసూరీయము.)
7. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్య.
8. బాలవ్యాకరణము.
9. నీతిచంద్రిక.
10. శబ్దలక్షణసంగ్రహము.
11. అక్షరగుచ్ఛము.
12. పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.
13. విభక్తిబోధిని.
14. అకారాదినిఘంటువు.
15. విశ్వనిఘంటువు.
16. సుజనరంజనీపత్రిక.
17. ఆదిపర్వవచనము.
18. పచ్చయ్యప్పగారిపైఁబద్యములు.

ఈగ్రంథమందు గ్రామ్యరూపములు పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి దీనినిబట్టి యిది చిన్నయసూరికృతము కాదేమో యనిసంశయించుట కవకాశము గలదు. ఎట్లయినను దెనుఁగులో ధాతుపాఠ మింతవఱకు లేదు కావున దీనిని బ్రకటించితిమి. ఇందలిగుణదోషములు విచారించుభారము పండితులదియై యున్నది.

దీనిపై విద్వాన్ కత్తి సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము వెనుక వైపునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

వే. ఆ.

శ్రీసరస్వతీపరదేవతాయైనమః

ధాతుమాల-పీఠిక.

ఈయాంధ్రధాతుమాలను లోకమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు తనముఖ్యవిధి నొకదానిని నిర్వర్తించినది. సాధారణముగా గ్రంథనిబద్ధము లగుభాషల కెల్ల వ్యాకరణ ముండితీరును. ఏకాలమునం దేయేపదములు వాక్యములు నెట్టిపరిణామమును బొందినవో తెలుపుటయును బహుశిష్టజనవ్యవహారారాధకపదములు మాత్రమే ప్రయోగార్హము లని శాసించుటయే వ్యాకరణముల ప్రయోజనము. ఎల్లభాషలందును దొలుదొల్తఁ బరిమితము లగుక్రియాపదములు మాత్రమే యుండి యవసరముల ననుసరించి కాలక్రమమున నితరపదములకూడికచే నపరిమితము లగు నని కొందఱు పండితు లందురు. సంస్కృతభాషయందలి పదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని పాణినీయవ్యాకరణమునందలి వ్యుత్పత్తిపక్షము దెల్పుచున్నది. తెనుఁగుభాషయందలి కాలు చేయి కన్ను ముక్కు మొదలగుపదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని పలువురు పండితు లనుచున్నారు. కాని ధాతురూపములు నామములుగాఁ బరిణమించినవో నామములనుండి ధాతువులు జనించినవో నిర్ణయించుటమాత్ర మలవికానిపని. ఈసంశయ మాంధ్రభాషావిషయమున నత్యధికముగానే కలదు. నేను మేము నీవు మీరు వాఁడు వారు అను ద్వ్యక్షరసర్వనామములందలి ద్వితీయాపదములే ప్రకృతక్రియావిభక్తులుగా నగపడుచున్నవి. తొలుదొల్త ధాతువులకు విభక్తిప్రత్యయములు లేవనియు సర్వనామపదములే తత్తదర్థానుసారముగ ననుప్రయోగింపఁబడియెడి వనియుఁ గాలక్రమమున నయ్యవి వర్ణలోపాదివికారములఁ బొంది విభక్తులుగా మాఱెన వనియు నూహింప నగును. అయినను ధాతురూపములు మాత్ర మనాదిసిద్ధములై స్వతంత్రములుగానే యున్నవి.

ఏభాషయం దైనను బాండిత్యమునకు ధాతురూపపరిజ్ఞానము పరమసాధనముగా నున్నది. అనేకశబ్దము లుపసర్గసాహచర్యమునను బ్రకరణవశమునను భిన్నార్థద్యోతకము లైనను రూపసాదృశ్యముంబట్టి యేకధాతుజన్యము లని నిర్ణయించుచున్నాము. ప్రహారాహారసంహారవిహారపరిహారము లిట్టివి. ధాతురూపపరిజ్ఞానము లేనిభాషాజ్ఞానము నేత్రహీన మగుశరీరముం

పోలి నిరర్థక మగుచున్నది. పరిచిత మగు కరిపయ ధాతుకతిపయములతో నపరిమితము నావశ్యకము నగుపదజాలమును నిర్మించికొనుట వ్యవహారసౌకర్యమునం గూర్చును. కావుననే ప్రాచీనాంధ్రకవులు ధాతుమాలల రచించి యుండిరి. సంస్కృతమునకు ధాతుదశగణివలెఁ [illegible] వలని కానిది గదా! కర్ణాటభాషకు సైతము ధాతుపాఠము గలదు. ఆంధ్రభాషకు లక్షణముల రచించినవారు ప్రాచీనపవిత్రు లనేకు లున్నను నీకీరిగా ధాతువుల నెల్ల నేకసూత్రమున గుదిగ్రుచ్చి లోకమున కర్పించిన వారు సుకృహీకవామధేయు లగు శ్రీపరవస్తు చిన్నయసూరిగారు మాత్రమే. శ్రీసూరిగారిపై రతుకాసూ లగువాంధ్రు తెల్లరజిహ్వాగ్రములందును దాండవించుచునే యున్నవి. ప్రమాణమే కానిం డప్రమాణమే కాని మన బాలవ్యాకరణము బోలెఁ బటుతర మగు నాంధ్రవ్యాకరణ మాంధ్రావనియం దింకొక్కటి గలదా? చిన్నపొత్తమే యైనను నీతిచంద్రికం బోలు ప్రౌఢవచనకావ్యము వేఱొకటి లేదుగదా? ఈరెండు గ్రంథములును శ్రీసూరిగారి కీర్తిలతికకు శాఖాద్వయమై యాంధ్రదేశ కాయమానమున నలముకొని యనశ్వరజ్ఞానఫలము లందించుచున్న వనుట యతిశయోక్తి గానేరదు. శ్రీసూరిగారిజీవితచరిత్ర మిదివఱకే [illegible]పత్రికయందే ప్రకటింపఁబడినది. అచ్చుపడిన నీతిచంద్రికా బాలవ్యాకరణములు కాక యముద్రిత మగు నొకగొప్ప తెలుఁగునిఘంటువు సూరిగారు రచించినది శ్రీపీఠికాపుర సంస్థానమునఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరముకంటె నిది మిగులఁ బెద్దది. శబ్దరత్నాకరమున కిది మూలప్రాయ మైనదికూడను. శబ్దలక్షణసంగ్రహ మను నొకముద్రితాంధ్రవ్యాకరణము సూరిగారు రచించినట్లు ప్రకటింపఁబడియున్నది కాని యది వారిచే రచింపఁబడినది కాదని నేను కళాకుశలమత్సభలో సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడను. ఇట్లుండ నిపు డీధాతుమాల యొకటి సూరిగారిపేరు మోసికొని లోకమున కవతరించినది. కావున దీనిఁ గూర్చి యించుక విమర్శింప వలసియున్నది.

శ్రీసూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించినట్లనేకు లెఱుంగరు. ఈగ్రంథమునం దెక్కడను సూరిగారిపేరు లేదు. శ్రీసూరిగారిమతమునకు విరుద్ధ మగు ననేక విషయము లిందుఁ గలవు. అలాక్షణికత్వమును నిరసించువారిలో సూరిగా రగ్రగణ్యు లనుట నిర్వివాదము గదా? అట్టిసూరిగారు గ్రామ్యరూపముల నుదాహరింతురా? ఒక వేళ వ్యుత్పత్తికై గ్రామ్యపద

ములతో నర్థనిరూపణము గావించినఁ గావింపవచ్చును గాని ధాతువులకే
గ్రామ్యరూపముల నుదాహరించుట వాని యర్థములను సంస్కృతమున నాంధ్రమున
ను దెల్పుటయును శ్రీసూరిగారివంటి యభినివేశము లాచరింతురా? "ధాత్వా
దులకు ధాత్వాదు లనుప్రయుక్తంబులై వివక్షితార్థాభిధాయకంబు లగు
నయ్యవి శబ్దపల్లవంబులు నాఁబరఁగు." అని సూత్రించి సూరిగారు ఏగుదెం
చు, చనుదెంచు, మేలుకొను, అంకిమ్ము, చొత్తెంచు మొదలగురూపములను
సాధించిరి. కినియాం దవయవద్వయము వేర్వేఱ స్వతంత్రప్రయోగము గలది
యే. ఈ గ్రంథమునందు అగపడు మొదలగురూపములను సమాసధాతువులుగాఁ
బేర్కొని అగపడులో అగకు వ్యస్తప్రయోగము లేదనుట సూరిగారిమతమున
కు విరుద్ధముగాదా? సమాసధాతుసంజ్ఞ సూరిగారిగ్రంథమునం దెక్కడ నగ
పడదు. సమాసధాతువు లను సంజ్ఞాకరణమే దుష్టము. ప్రయోగారూఢము
లగుదేశ్యధాతువులకు మాత్ర మర్థనిరూపణము రూపనిష్పత్తియుఁ గావించు
ట గ్రంథోద్దేశమయి యుండఁగా నిందు వ్యావహారికములఁగూడ నుదాహరించి
యుండుఁ గొన్నింటికి మాత్రము గ్రామ్యము లని "గ్రా" సంజ్ఞతో సూచన
గావింపఁబడినది. సూచనావిరహితము లయ్యు గ్రామ్యము లనేకములు గలవు.
మఱియు ననేకవిధము లగుదోషము లీగ్రంథమునం దగపడుచున్నవి. వాని
నీమస్త్రాత్రముగ నీసారికి నుదాహరింతును.

అగపడు, అగుపడు- ఆమతించు, ఆమెతించు- ఎదగు, ఎదుగు- ఎదిర్చు,
ఎదిఱ్చు, ఎదిరించు, ఎదుర్కొను- ఓదార్చు, ఓదర్చు- తడవు,తడువు, తపుడు-
తపుడుకాదు, మొద లగురూపాంతరము లడుగడుగునఁ జూపఁబడినవి. కాని
యిందలిరూపాంతరములును శకటరేఫసంయోగములును గ్రంథములం దెక్కడ
ను గానరావు, కొన్ని వ్యవహారమందును మృగ్యములే. ఓటించు-ఓట్రించు;
కతకు-కతుకు, కదకు-కదుకు, తపుడు-తపుడుకాదు, మట్టగించు, మద్దటిలు-
మద్దటిలు, లోటు, లోడు అను రూపాంతరములే ప్రదేశమం దేవి వ్యవహారసిద్ధ
ములో నాకెఱుఁగినంతవఱకుఁ దెలియరాలేదు.

అర్థనిర్ణయమునందు ననేకదోషము లున్నవి. ఆమెతించు-సత్కారపూర్వ
కముగాఁ బిలుచుట, విందుచేయుట యగునేమో! క్రుచ్=కాంక్షించుట.(మట్టు
కొనుట శ. ర) అవు మొదలగునవి పొడుచుట క్రుమ్ము కాని కుమ్ముకాదు. దు
య్యానకు బాణము దూసిపాఱుట కాని పిడికిలినుండి జాఱుట కాదు. ఒకవేళ

పీఠికనుండి విడుచుట యగునేమో ? కతకు మొదలగు నాల్గురూపములకు భోజనసామాన్యమే యర్థమైనను శునకాస్వాదనమే యని నియమించుట సరి కాదు. రాపాను దోషమారోపించి తెల్పుటెంత ? వంచివేయుటకు కల్పించుట ప్రసిద్ధము. ద్రవపదార్థ మొలికించుట గ్రామ్యము. ప్రకృతిప్రత్యయ నిరూపణమందును దోషము లగపడుచున్నవి. అఱు-అఱచేతితోఁ గొట్టుట యనుచు వర్తమానార్థక ప్రత్యయము నని తెలుపుట తప్పుగాదా ? ఔడుగఱములో ఔడుగఱ ధాతువంట, చు వర్తమానార్థక ప్రత్యయమంట. ఇంతటి వైపరీత్యమెందైనఁ గలదా ?

వ్రాఁతప్రతియందు ధాతువు, సంస్కృతార్థము, ఆంధ్రార్థము, వర్తమాన భూతభావికాలికప్రత్యయములు, విశేషములు నని యేనువిభాగములు ప్రదర్శింపఁబడినను, ముద్రణమున ధాతుధాత్వర్థములు మాత్రమే ప్రకటింపఁబడినవి. అన్నిధాతువులకు వర్తమానమున చువర్ణకమును భూతమున ఇత్-ఇన్ వర్ణకములును, భావిని ఎద్, ద్ వర్ణకములును దెలుపఁబడినవి. విశేషములందు సమానధాతువులు, శాస్త్రీయములు, అస్వతంత్రములు మొదలగువిషయములు పేర్కొనఁబడినవి. అన్నింటికిని జివర డుము ప్రత్యయముతో నర్థము నిరూపింపఁబడినది.

పైయంశము లన్నింటి నాలోచించినచో బరిషత్తువారు ప్రకటించినది చిన్నయసూరికృతమేనా యనుసంశయము గలుగుట సహజము. చిన్నయసూరివంటి లాక్షణికశిరోమణిగ్రంథమం దిట్టిదోషఁగులు పొసంగునా యను శంక దుర్నివారమే యైనను గొంచె మాలోచింపఁదగును. శ్రీమత్సూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించి రనుటలో నెట్టిసంశయమును లేదు. చెన్నపురిప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమున నొకధాతుమాల చిన్నయసూరివిరచిత మగునది యుండెడిది. ఆపుస్తకము నెవ్వరో యపహరించినను దానివరుససంఖ్యయుఁ జేకను నిప్పటికిని గలదు. పరిషత్తునకు లభించినప్రతి శ్రీసూరిగారి స్వహస్తలిఖితము కాదు. వారిప్రతికిఁ బుత్రికయో పౌత్రియో యింకనువ్యవహితసంతతియో తెలియదు. ప్రతులఁ జూచి పుత్రికల వ్రాసికొన్నవారు తప్పుల దొరలించుట వింత కాదుగదా! శ్రీసూరిగారిగ్రంథములు చాల నీనడుమఁ బరిషత్తువారికి లభించినవి. వానినెల్లఁ జూచిన నీవిషయము సత్యమే యని తేలును. లోకములో వ్రాఁతతప్పులు పడుట సైజమే కాని ప్రక్షిప్తము లధికము

గాఁ దూటుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములకు సంభవించిన మహోపద్రవము. వారియందు గౌరవాతిశయమునఁ దమరేమో సాధించితి మనుతలంపున మంచిచెడ్డలారయక యథేష్టమైనగడ్డి నెల్ల గ్రంథమందుఁ జొప్పించుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములం దధికముగా నగపడును. అట్టిచీకాకులు లేకున్న నీధాతుమాల కెంతటిగౌరవము నొందెడిదో? ఇదియే కాక శ్రీసూరిగారి గ్రంథము లముద్రితము లేవియైనను మనకు నిర్దుష్టముగ లభించుట దుష్కరమే. ఎట్లయినను నేను ప్రారంభమునఁ జేర్చియున్నంత యుపయోగ మిప్పటియీగ్రంథమునకు లేకున్నను దీని కవసరము గలదనియే నావిశ్వాసము. గ్రామ్యములో గ్రాంథికములో యగుధాతువుల నొక్కచోఁ జేర్చి వానియర్థము నిరూపించుట వ్యుత్పత్సువుల కత్యంతోపకారకముగదా? అందును గ్రామ్యరూపముల వలన భిన్నదేశవ్యవహారము సుగమ మగును. కావున నీధాతుమాలను బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మహోపకార మొనరించె ననుట కావంతయు సందేహము లేదు.

నరసన్నపేట, గంజాము.
20-1-1930

కత్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ధాతుమాల.

అ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము
అక్కళించు	కుక్షినిమ్నీకరణే	*స కడుపుపల్లముచేయుట
అగలు	విదారణే	అ పగులుట
అగ్గించు	స్తుతౌ	స స్తుతియించుట
అంగలార్చు	దైన్యరోదనే	అ దైన్యముగా నేడ్చుట
అగపడు, అగుపడు	దర్శనవిషయే	అ దృశ్యమవుట
అగ్గపడు	అధీనతాప్రాప్తౌ	అ అధీనత్వమును పొందుట
అగ్గలించు	దుస్సహాధిక్యే	అ వెక్కసమవుట
అచ్చ్	ఆధమర్ణ్యే	స అప్పుపడుట
	అన్యాయదానేచ	అ అన్యాయముగానిచ్చుట
అంటు	స్పర్శే	స తాఁకుట
	సంశ్లేషణే	అ రంగు మొదలైనది వస్త్రాదులనంటుట
	అభ్యంజనే	స అభ్యంగనము సేయుట
అటమటించు, అటమరించు	వంచయిత్వాహరణే	స వంచించి హరించుట
† అటకాయించు, అడ్డగించు	నిరోధనే	స నిరోధించుట
అడఁగు	నాశే	అ నశించుట
	వినయేచ	అ వినయము పొందుట
అడుగు	యాచనాయాం ప్రశ్నేచ	స యాచించుట, ప్రశ్నసేయుట
అడుగుకొను, అడుక్కొను	సాంత్వనాయాం	స సాంత్వనసేయుట
	స్వార్థయాచనాయాం	తనకైయాచించుట
	స్వార్థప్రశ్నేచ	తనకై ప్రశ్నసేయుట
అడు	తలప్రహారే	స అఱచేతఁ గొట్టుట
అడిచిపడు	అత్యౌద్ధత్యే	అ మిడిసిపడుట

* స సకర్మకము. అ అకర్మకము.

† గ్రామ్యము = మ్లేచ్ఛము.

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
అడరు	ప్రకాశే	అ ప్రకాశించుట
అడరించు	ప్రయోగే	స ప్రయోగించుట
అడలు	ఉచ్చైరోదనే	అ గట్టిగా నేడ్చుట
	భయే చ	భయపడుట
అడుగంటు	అధోగమనే	అ క్రిందికిఁబోవుట
	అన్నాదివిదాహే చ	అన్నాదులడుగుమాఁడుట
అడ్డపడు	ప్రతిబంధే	అ ప్రతిబంధక మవుట
	తిర్యక్పతనే	అడ్డముగాఁ బడుట
	దర్శనప్రతిబంధకతయాంతరా వస్థానేచ	చూడవలసినవస్తు వగుపడకుండ నడుమనుండుట
అణఁగు, అణుగు	నాశే, వినయే	అ నశించుట, వినయముపొందుట, క్రుంగుట
	అధోవసర్పణేచ	
అణవరించు	బుద్ధికరణేనపోషణే	స బుద్ధిచెప్పి పోషించుట
అతుకు	సంయోగే	అ కూడుట
అదుకు	సంయోజనేచ	స కూర్చుట
అద్దు	ఉందనే	స నీళ్లలోఁదడుపుట
	వస్త్రాదిరంజనేచ	అద్దకము వేయుట
అందు	ప్రాప్తౌ	స పొందుట
	విప్రకృష్టస్యస్పర్శయోగ్యతాయాంచ	అ చేతముట్టఁదగుట (దూలమందెనని)
అందుకొను	గ్రహణే	స గ్రహించుట
	విప్రకృష్టస్యస్పర్శనేచ	చేతముట్టుకొనుట (దూలమందుకొను)
అందగించు	అలంకారే	అ అందమగుట
	పరోక్తిసంయోగే	అ ఒకనిమాటలోఁ గలసికొనుట
	అలంకరణేచ	స అందముచేయుట
అదుము	అధఃప్రాపణే	స క్రుంగఁజేయుట
అదరు, అదురు	కంపనే	అ కంపించుట
అదరిపడు	ఆకస్మికకంపనే	అ ఆకస్మికముగఁ గంపించుట
అదల్చు, అదలించు, అదిలించు	పశ్వాదినివారణే	స పశ్వాదులను దోలుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
అవు	చలనే	అ చలించుట
అను	ఉక్తౌ	స చెప్పుట
అనుపించుకొను అనిపించుకొను	ఉక్తే	అ చెప్పఁబడుట
అనుకొను	స్వయమనుసంధానే	స తనలోఁదాను దలఁచుట
అనఁగిపెనఁగు	సంవాసేన స్నేహంసంపాద్య కార్యేషుసహప్రవృత్తౌ	అ సహవాసముచేతస్నేహము సంపాదించుకొనియొకనితోఁగూడ బనులయందుఁబవర్తించుట—అన్యోన్యప్రీతిగానుండెననుట.
అనుచు, అనుపు అంపు, అంపించు	ప్రస్థాపనే ప్రేషణేచ	స పంపించుట
అప్పళించు	ఆస్ఫాలనే	స భుజములుమొదలైనవి చఱచుట
అప్పగించు	అర్పణే	స ఒకనివశముచేయుట
అబ్బు	లభ్యతాయాం	అ లభ్యమగుట
అమ్ము	విక్రయే	స విక్రయించుట
అమరు అమురు	శోభాయాం సిద్ధౌచ	అ శోభించుట సిద్ధించుట
అయిదుపదిచేయు	పరాగతౌ	అ వెనుకదీయుట
అరుగు	గతౌ	అ పోవుట
అరుగుదెంచు అరుదెంచు	ఆగమనే	అ వచ్చుట
అరయు	విచారణే మార్గణేచ	స విచారించుట వెదకుట
అరికట్టు	నిరోధనే	స నిరోధించుట
అఱు	నాశే హైన్యేచ	అ నశించుట తెగుట
అఱుగు	జీర్ణతాయాం,లోహాదీనాం ఘర్షణేన హైన్యేచ	అ జీర్ణించుట, లోహాదులు తోముట మొదలగువాని చేతఁ దగ్గిపోవుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
అఱచు, అఱుచు	ఉద్ఘోషే.	అ ఉద్ఘోషించుట
అలుపు	గృహాదిషు కృత్యాయాసాం, లబ్ధ్వాయాసాంచ	అ పట్టుకొనుటకుఁ గృత్యము వుట్టుట చేతికి అలుపుట, దక్కుట
అలుపుకొను	ప్రాప్తస్యజీర్ణీకరణే	స ప్రాప్తమైనదానిని జీర్ణము చేసికొనుట
అలాము	ఆక్రమణే	స ఆక్రమించుట
అలుకు	గోమయాదిలేపనే	స పేడ మొదలగువానిచే లేపనము సేయుట
అలుగు	రోషే.	అ రోషము పొందుట
అలంచు	పీడనే	స పీడించుట
అలందు	చర్చనే	స గంధము మొదలైనవి పూసికొనుట
అలంపురు	దుఃఖే	అ దుఃఖపడుట
అలము	వ్యాప్తౌ	స వ్యాపించుట
అలయు, అలియు	శ్రాంతౌ	అ శ్రాంతుఁడగుట
అలరు	వికాసే, సంతోషేచ	అ వికసించుట–సంతోషించుట
అలవడు	అభ్యస్తే	అ అలవాటుపడుట
అల్లాడు అల్లల్లాడు అల్లనాడు	అనవలంబస్పందే	అ అవలంబనము లేక కదలుట
అళుకు	భయే	అ భయపడుట
అల్లు, అల్లు	అన్యోన్యగ్రథనేన నిర్మాణే	స అల్లికగా నిర్మించుట, చాప యల్లెను
	లతాదిప్రసరణేచ	అ తీఁగ మొదలైనది ప్రసరించుట
అవు	భవనే	అ అవుట
అవియు అవిఁయు	రూపపరామర్శే	అ రూపు చెడిపోవుట
అవుడుగఱచు	క్రోధేనోష్ఠదంశనే	అ కోపముచేతఁ బెదవులు కొఱికికొనుట

ఆ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఆఁకొను	క్షుధితే	అ ఆఁకలిఁగొనుట
ఆఁగు	అనాశావస్థానే	అ నశింపక నిలుచుట
	అనాశావస్థాపనేచ	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆఁచు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆటు	కార్యరభసత్వమత్తాయాం	అ పనికిఁ దాఁటుట (ఈకత్తి యుద్ధమున కాఁటెను)
	పర్యాప్తౌచ	చాలుట (ఈయన్నమంద అకు నాఁటెను)
ఆడు	నృత్తే	అ నృత్తము చేయుట
	భాషణాదౌచ	స మాటాడుట, మాట చెప్పుట, స్నానమాడుట, స్నానము సేయుట
ఆను	పానే	స త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరుకొనుట
ఆనుకొను	ఉపధానే	స చేరుకొనుట
ఆదమఱు	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదప్పుట
ఆఁపు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆపోవు	తృప్తౌ	అ తృప్తియౌట
ఆమతించు ఆమెతించు	సత్కృత్యాహ్వానే	స సత్కారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట
ఆరగించు	భోజనే	స భుజియించుట
ఆరయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
	ఆర్తివారణేచ	ఆర్తివారించుట
ఆరాయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
ఆరు	పూర్తౌ	అ నిండుట
ఆరితేఱు	సమర్థీభవనే	అ సమర్థుండౌట
ఆఱు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమౌట, ఎండిపోవుట
	ఉష్మశాంతౌ	వేఁడిశమించినదౌట
	దీపాదీనాం నాశేచ	దీపాదులు నశించుట

ఆ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఆఁకొను	క్షుధితే	అ ఆఁకలిగొనుట
ఆఁగు	అనాశావస్థానే	అ నశింపక నిలుచుట
	అనాశావస్థాపనేచ	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆఁచు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆటు	కార్యరభసప్రమత్తాయాం	అ పనికిఁబాఁకుట (ఉకత్తి యుద్ధమున కాఁకెను)
	పర్యాప్తౌచ	చాలుట (ఈయన్నము నాకు నాఁటెను)
ఆడు	నృత్తే	అ నృత్తము చేయుట
	భాషణాదౌచ	స మాటలాడుట, మాట చెప్పుట, తానమాడుట, తానము సేయుట
ఆను	పానే	స త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరుకొనుట
ఆనుకొను	ఉపధానే	స చేరుకొనుట
ఆదమఱి	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదప్పుట
ఆఁపు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆపోవు	తృప్తౌ	అ తృప్తియౌట
ఆమతించు ఆమెతించు	సత్కృత్యాహ్వానే	స సత్కారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట
ఆరగించు	భోజనే	స భుజియించుట
ఆరయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
	ఆర్తివారణేచ	ఆర్తివారించుట
ఆరాయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
ఆరు	పూర్తౌ	అ నిండుట
ఆరితేఱు	సమర్థీభవనే	అ సమర్థుండౌట
ఆఱు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమౌట, ఎండిపోవుట
	ఉష్ణశాంతౌ	వేఁడిశమించినదౌట
	దీపాదీనాం నాశేచ	దీపాదులు నశించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
అఱ్చు, అఱచు	ఉద్ఘోషే	అ ఉద్ఘోషించుట
అఱువు	గ్రహణాదిశక్యతాయాం, లభ్యతాయాంచ	అ పట్టుకొనుటకు శక్యమవుట, చేతికి అవుట, దక్కుట
అఱువుకొను	ప్రాప్తస్యజీర్ణకరణే	స ప్రాప్తమైనదానిని జీర్ణము చేసికొనుట
అఱుము	ఆక్రమణే	స ఆక్రమించుట
అలుకు	గోమయాదిలేపనే	స పేఁడ మొదలగువానిచే లేపనము సేయుట
అలుగు	రోషే	అ రోషముపొందుట
అలంచు	పీడనే	స పీడించుట
అలందు	చర్చనే	స గంధము మొదలైనవి పూసికొనుట
అలంమురు	దుఃఖే	అ దుఃఖపడుట
అలము	వ్యాప్తౌ	స వ్యాపించుట
అలయు, అలియు	శ్రాంతౌ	అ శ్రాంతుఁడగుట
అలరు	వికాసే, సంతోషేచ	అ వికసించుట–సంతోషించుట
అలవడు	అభ్యస్తౌ	అ అలవాటుపడుట
అల్లాడు, అల్లల్లాడు, అల్లనాడు	అనవలంబస్పందే	అ అవలంబనము లేక కదలుట
అల్కు	భయే	అ భయపడుట
అల్లు, అళ్లు	అన్యోన్యగ్రథనేన నిర్మాణే	స అల్లికగానిర్మించుట, చాప యల్లెను
	లతాదిప్రసరణేచ	అ తీఁగ మొదలైనది ప్రసరించుట
అవు	భవనే	అ అవుట
అవియు, అవిసియు	రూపపరామర్శే	అ రూపుచెడిపోవుట
అవుడుగఱచు	కోపేనోష్ఠదంశనే	అ కోపముచేతఁ బెదవులు కొఱికికొనుట

ఆ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఆఁకొను	క్షుధితే	అ ఆఁకలిగొనుట
ఆఁగు	అనాశావస్థానే	అ నశింపక నిలుచుట
	అనాశావస్థాపనేచ	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆఁచు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆఁటు	కార్యారంభసక్షమతాయాం	అ పనికిఁజాలుట (ఈకత్తి యుద్ధమున కాఁటెను)
	పర్యాప్తౌచ	చాలుట (ఈయన్నమందఱకు నాఁటెను)
ఆడు	కృత్తౌ	అ కృత్యము చేయుట
	భాషణాదౌచ	స మాటాడుట, మాటచెప్పుట, తాసమాడుట, తాసము సేయుట
ఆను	పానే	స త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరఁగొనుట
ఆనుకొను	ఉపధానే	స చేరుకొనుట
ఆదమఱు	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదప్పుట
ఆఁపు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆపోవు	తృప్తౌ	అ తృప్తియగుట
ఆమతించు ఆమెతించు	సత్కృత్యాహ్వానే	స సత్కారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట
ఆరగించు	భోజనే	స భుజియించుట
ఆరయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
	ఆర్తివారణేచ	ఆర్తివారించుట
ఆరాయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
ఆరు	పూర్తౌ	అ నిండుట
ఆరితేఱు	సమగ్రీభవనే	అ సమగ్రుండౌట
ఆఱు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమౌట, ఎండిపోవుట
	ఊష్మశాంతౌ	వేఁడిశమించినదౌట
	దీపాదీనాం నాశేచ	దీపాదులు నశించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఆఱ్చు	ఉద్ఘోషే దీపాదినిర్వాపణేచ	స ఉద్ఘోషించుట దీపాదులు చల్లార్చుట
ఆఱ్పు	దీపాదినిర్వాపణే	స దీపాదులు చల్లార్చుట
ఆలకించు ఆలించు	సావధానశ్రవణే	స సావధానముగా వినుట
ఆవులించు ఆవలించు	జృంభణే	అ ఆవులింత విడుచుట
ఆవటిల్లు ఆవటించు	భూతాదీనా మావేశే	అ భూతాదులావహించుట

ఇ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఇంకు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమగుట
ఇగ్గు	ఆకర్షణే	స ఈడ్చుట
ఇగ్గులాడు	అన్యోన్యాకర్షణే	అ అన్యోన్యమీడ్చికొనుట
ఇగురు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమగుట
ఇగుర్చు	పల్లవోద్భేదే	అ చిగిరించుట
ఇగిలించు	దంతాగ్రప్రదర్శ్యావస్థానే, అశ్వఘోషేచ	అ పండ్లు తెఱచికొనియుండుట గుఱ్ఱము శబ్దించుట
ఇచ్	దానే	స దానముచేయుట
ఇచ్ఛగించు	సమ్మతౌ	స సమ్మతించుట
ఇడు	దానే, నిధానేచ	స ఇచ్చు, ఉంచు మొ॥
ఇడియు	విశ్లేషే	అ విరియుట
ఇనుకు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమౌట
ఇందు		అ భక్షింపఁబడిన యన్నాదులు దక్కుట
ఇనుమడించు ఇబ్బడించు ఇమ్మడించు	ద్విగుణీభావే ద్విగుణీకరణేచ	అ ద్విగుణమగుట స ద్విగుణము సేయుట
ఇముడు	సంకుచితస్థలేపర్యాప్తావస్థానే	అ సంకుచితస్థలంబునఁ జాలియుండుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఇమురు	జలశోషణే	అ జలము శోషించుట
ఇయ్యకొను	అంగీకారే	స అంగీకరించు
ఇరవొందు	శోభాయాం	అ శోభించుట
ఇఱియు	దృఢసంశ్లేషణే	అ కదియుట
	చూర్ణీభావేచ	చూర్ణమగుట
ఇటుకు	అంతరాసంకుచితావస్థానే	అ నడుమ సంకుచితముగా నుండుట
ఇలకటు	దంతదృఢబంధే	అ దంతములు గట్టిగా బిగఁబట్టుట

ఈ

ఈఁకు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమగుట
ఈఁగు	వ్యపనాశనే	స పోఁగొట్టుట
ఈచుకపోవు, ఈచుకొనిపోవు	పశ్వాదిగర్భపాతే	అ ఆవులు మొదలైనవి గర్భపఘాతము నొందుట
ఈడు, ఈడ్చు	కర్షణే	స లాగుట
ఈడేరు	సాఫల్యే	అ సఫలమవుట
	ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావేచ	కన్యరజస్వలయౌట
ఈడఁబోవు	పరాగతౌ	అ వెనుకదీయుట
ఈడగిలపడు	గంతుమశక్తౌ	అ నడువనశక్తుండౌట
ఈఁతకొట్టు, ఈఁదు, ఈఁదులాడు	బాహుప్లవనే	అ నీళ్లలో బాహువులచేతఁ దేలుట
ఈను	తిరశ్చాంప్రసవే	స ఆవుమొదలైనవి ప్రసవించుట
	సస్యఫలనిష్పత్తౌ	పైరు వెన్నువిడుచుట
ఈరు, ఈర్చు	కేశలిక్షాపసారణే	స తలవెంట్రుకలలో ఈళ్లు పోవునట్లు చేయుట
ఈలుఁగు	మృతౌ	అ చచ్చుట
ఈలకటు	దంతదృఢబంధే	అ దంతములు గట్టిగా బిగఁబట్టుట

ఉ

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఊంకించు	ఉద్యమే	అ ఉద్యుక్తుఁడౌట
ఉగ్గడించు ఉగ్గళించు	అతివాదే వాదారంభేచ	అ మిక్కిలి వాదించుట వాదమునకారంభించుట
ఉచ్	అంతఃప్రవేశే	స లోపలికిఁ దూఱుట
ఊచు	నిధానే	స పెట్టుట
ఉజ్జగించు	త్యాగే	స త్యజియించుట
ఉటంకించు	సారాంశగ్రహణే	స సారాంశగ్రహణము సేయు
ఉటకాడించు ఉడకాడించు ఉడుకాడించు	ప్రహాసాయబాధనే	స నవ్వులాటకై యొకని బాధ పెట్టుట
ఉడాయించు	క్షణమాత్రేణాపహరణే	స క్షణమాత్రములో నపహరించుట(ప్రాకృతతద్భవము)
ఉండు	నివాసే	అ నివసించుట
ఉడుకు ఉడికిలు	క్వాథే పరిహాసజే రోషేచ	అ పక్వమవుట అపహాసముచేత రోషయుక్తుఁడౌట
ఉడుగు	కార్యవిరమణే కార్శ్యేచ	స పనిచాలించుట కృశించుట
ఉడ్డుగుడు	శ్వాసపారవశ్యే	అ ఊపిరి త్రిప్పుకో లేక పోవుట
ఉడిపోవు	నిస్సారీభవనే	అ నిస్సారమౌట
ఉతుకు, ఉదుకు	వస్త్రాదిక్షాళనే	స వస్త్రాదులు క్షాళనము సేయుట
ఉదిరిపడు	ఆకస్మికవల్గనే	అ ఉలికిపడుట
ఉదిలపడు ఉదిలగొను	చింతాయాం	అ చింతనొందుట
ఉనుచు	నిధానే	స పెట్టుట
ఉప్పు	పిష్టవ్రీహ్యాదిక్వథనే	స పిండి, వడ్లు మొదలైనవి ఉడుకఁబెట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఉప్పొంగు	అ	ఉద్వేల్లనే	పైకిఁబొంగుట
ఉప్పతిలు, ఉప్పతిల్లు	అ	ఉద్భవే	ఉద్భవించుట
ఉప్పతించు	స	ఉత్పాతానుధ్యానే	ఉత్పాతమనియెంచుట అనఁగాఆశ్చర్యమనియెంచెననుట.
ఉబ్బు, ఉబుకు	అ	పీనతాయాం	బలియుట,
		సంతోషేచ-	సంతోషించుట
ఉబ్బరించు	అ	ఉచ్ఛూనతాయాం	ఉబ్బుగానౌట
	స	ఉచ్ఛూనీకరణేచ	ఉబ్బుగాఁజేయుట
ఉమియు, ఉమియు	స	నిష్ఠీవనే	ఉమ్మివేయుట
ఉమ్మగిలు	అ	ఊష్మణాపాకే	ఆవిరిచేతఁబక్వమౌట
ఉమ్మవించు	అ	నివాతోష్మణి	గాలిలేనందున ఉక్కగానుండుట
ఉరడించు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
ఉరియు	అ	విస్రంసే	విడిపోవుట
ఉరలు	అ	విస్రంసే	విడిపోవుట
		పతనేచ	పడిపోవుట
ఉరళించు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
ఉరుము	స	సకోపదర్శనే	కోపముగాఁజూచుట
		హుంకారేచ	హుంకారముసేయుట
ఉరియాడు	అ	కంపనే	కంపించుట
ఉఱు	అ	అర్హత్వే	అర్హమవుట
	అ	హ్రాసే	తగ్గిపోవుట
	స	బహూకరణేచ	గొప్పగాఁజూచుట
ఉఱుకు	అ	ధావనే	పరుగెత్తుట
	అ	ఊర్ధ్వభాగాత్పతనేచ	మీఁదినుండి దుముకుట
ఉటియు	అ	వర్షజలస్రావే	వాననీళ్లు స్రవించుట
ఉఱుము	అ	మేఘగర్జితే	మేఘముగర్జించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఉబ్బులాఁగు ఉబ్బూఁత లాఁగు	అ	డోలనాతిశయే కార్యాత్యుత్సాహే చ	మిక్కిలియూఁగుట పనియందు మిక్కిలి ఉత్సాహయుక్తుఁ డౌట
ఉలుకు ఉలికిపడు	అ	ఆకస్మికవల్గనే	ఆకస్మికముగా నదరిపడుట
ఉవ్విళ్ళూరు	అ	గృధ్నుతాయాం	మిక్కిలిమనసుపడుట
ఉసుము	స	వస్త్రక్షాళనే	వస్త్రక్షాళనముచేయుట
ఉసికొలుపు	స	శునాంప్రేరణాయాం	కుక్కలఁ బ్రేరేపించుట
ఉసూరను ఉసురను ఉస్సురను ఉస్సను	అ	నిర్వేదే	విసుకుట
		ఊ	
ఊఁకొను ఊఁకొట్టు	స	శ్రవణే	వినుట
ఊకించు	స	చాలనే	కదలించుట
ఊఁగు ఊఁగులాడు	అ	డోలనే	ముందటికి వెనుకకుఁ గదలుట
ఊఁచు ఊఁచిపోవు	అ	రోగేణ కేశభ్రంశే	తల రోగముచే వెండ్రుకలు లేనిదగుట
ఊఁచు	స	డోలాచాలనే నిష్ఠీవనే చ	ఉయ్యెలనూఁగఁజేయుట ఉమియుట
ఊటు	స	పశ్వాదీనాం నిశ్శేషపానే	పశ్వాదులు నిశ్శేషముగాఁ ద్రాగిపోవుట
ఊడు	అ	పలాయనే విస్రంసే చ	పలాయితుఁ డౌట విడిపోవుట
ఊడు ఊడ్చు	స	అంకురారోపణే ధూళినిస్సారే విస్రంసనే భూషణాపమోచనే	మొలకలునాటుట దుమ్ముత్రోసివేయుట వదిలించుట సొమ్ములుతీసివేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఊదు	స	ఆధ్మానే	శంఖాదులుపూరించుట
	స	అవష్టంభే	ఆనుకొనుట
	అ	ఉచ్ఛూనతాయాంచ	లావౌట
ఊను	స	అవలంబే	అవలంబించుట
ఊయు	స	నిష్ఠీవనే	ఉమ్మివేయుట
ఊర్చు	అ	శ్వాసే	నిట్టూర్పువిడుచుట
ఊరార్చు	స	అనునయే	అనునయించుట
ఊరడిలు ఊరడు ఊరడిల్లు	అ	ఆశ్వాసే	తెప్పిఱిల్లుట
ఊరడించుకొను ఊరటించుకొను	అ	స్వయమాశ్వాసే	తెప్పఱిల్లుకొనుట
ఊఱటిలు ఊఱటిల్లు ఊఱడిల్లు ఊఱడిలు ఊరడు	అ	శాంతౌ	శాంతిపొందుట
ఊఱు	అ	జలోత్పత్తౌ	నీళ్ళుపుట్టుట
	అ	కందోత్పత్తౌ	గడ్డపుట్టుట
	అ	దేహపీనతాయాం	దేహములావౌట
	అ	లవణాదిసంస్కారేచ	ఉప్పుమొదలైనవానిలో నూఱుట

ఎ

ఎక్కు	స	ఆరోహణే	ఆరోహించుట
ఎక్కుపెట్టు	స	ధనుషిగుణారోపణే	వింటనల్లెమోపెట్టుట
ఎక్కిరించు	స	అనుకృత్యోపహాసే	అనుకరించిపరిహాసముచేయుట
ఎగియు ఎగుయు	అ	ఉత్పతనే	పయికిఁబోవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఎగిసిపడు / ఎగిరిపడు	అ	అత్యూర్ధ్వతే	మిట్టిపడుట
ఎగఁజేఁపు / ఎగఁదన్ను	స	దుగ్ధానావిష్కరణే	ఆవు పాలుపైకిఁజేఁపుట
ఎగవేయు	స	కర్తవ్యకర్మాకరణే	చేయవలసినపనిచేయకపోవుట
		ఊర్ధ్వక్షేపేచ	పయిగావేయుట
ఎగు	స	బాణప్రయోగే	బాణముప్రయోగించుట
ఎంచు	స	గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
		అనుధ్యానేచ	తలఁచుట
ఎచ్	అ	ఆధిక్యే	అధికమౌట
	స	అతిక్రమణేచ	అతిక్రమించుట
ఎచ్చరించు	స	జ్ఞాపనే	జ్ఞాపకముసేయుట
ఎండు	అ	శుష్కీభావే	శుష్కమౌట
ఎడయు / ఎడవాయు	స	వినాభావే	విడిచియుండుట
ఎడలు	అ	గతౌ	పోవుట
ఎడదెగు	అ	విచ్ఛేదే	విచ్ఛిన్నమౌట
ఎత్తు	స	ఉన్నయనే	పయికిఁదీయుట
		ఉత్తంభనే	పయిగాఁబట్టుకొనుట
		గ్రహణే	గ్రహించుట
		ఆరంభే	ఆరంభించుట
ఎత్తుకొను	స	గ్రహణే	గ్రహించుట
		ఆరంభే	ఆరంభించుట
		స్వస్మిన్నారోపణేచ	తనయందెక్కించుకొనుట
ఎత్తుపడు	అ	అశక్తౌ	అశక్తుఁడౌట
ఎత్తిపొడు	స	సోల్లుంఠనే	చేసినతప్పులు దెప్పిపెట్టుట
ఎదగు / ఎదుగు	అ	వృద్ధౌ	వృద్ధినొందుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
ఎదిర్చు ఎదిఱ్చు ఎదిరించు ఎదిఱించు	స	ప్రత్యవస్థానే	ఎదురుగా నిలిచి జగడమునకుఁ బూనుట
ఎదుర్కొను		పర్యనుయోగే	అడిగినవానిమరలి యడుగుట
ఎదుర్కొను ఎదురు		ప్రత్యుద్గమనేచ	ఎదురుగాఁబోవుట
ఎన్ను	స	గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
ఎనయు	అ	సంయోగే	కలియుట
ఎనచు ఎనపు	స	పక్వశాకాదీనాందర్వ్యాదినామర్దనే	పక్వమయిన కూరమొదలయినదాని గరిటెమొదలైన దానితో మర్దించుట
ఎరియు	అ	దాహే	దగ్ధమౌట
ఎఱగు	స	నమస్కారే	నమస్కరించుట
ఎఱుఁగు	స	జ్ఞానే	తెలిసికొనుట
ఎలయించు	స	దానే	ఇచ్చుట
		సంతోషణేచ	సంతోషింపఁజేయుట
ఎలుఁగిచ్	అ	ధ్వానే	ధ్వనిచేయుట
ఎసఁగు ఎసలారు	అ	శోభాయాం	శోభించుట

ఏ

ఏకు	స	తూలాదిప్రచయకరణే	దూదిమొదలైనదాని విడఁదీయుట
		దోషప్రఖ్యాపనేచ	అ.దటయొద్దను దూషించుట
ఏకారు	అ	అనవలంబభ్రమణే	అవలంబము లేక తిరుగుట
	స	దైన్యయాచనేచ	దైన్యముగ యాచించుట
ఏగు	అ	గతౌ	పోవుట
ఏఁగుదెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
ఏచు	స	పీడనే	పీడించుట
ఏటువడు	అ	తాడితత్వే	కొట్టఁబడుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఏడు, ఏడ్చు	అ	రోదనే	రోదనముసేయుట
ఏతెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
ఏను	స	రక్షణే	రక్షించుట
ఏమఱు ఏమాఱు	అ	ప్రమాదే	ప్రమాదము పొందుట
ఏయు	స	క్షేపణాదౌ	వేయుట
ఏర్చు	స	దాహనే	దహించుట
ఏర్పడు ఏరుపడు	అ	నిష్కర్షే	నిష్కృష్టమౌట
ఏఱు, ఏఱ్చు	స	కణశోన్వేషణే	ఒక్కొక్కటిగా వెతకుట
ఏలు	స	పాలనే	పాలించుట
ఏవగించు	స	అసహనే	అసహ్యపడుట

ఒ

ఒక్కాణించు	స	ఆఖ్యానే	చెప్పుట
ఒగ్గు	అ	ఉద్యమే	ఉద్యుక్తుఁడౌట
ఒగర్చు	అ	కషాయీభవనే	ఒగరువేయుట
ఒంగు	అ	నతౌ	నమ్రమౌట
ఒంటు	అ	దేహానుకూల్యే	దేహమున కనుకూలమౌట
ఒట్టు	అ	నిర్జలీభావే	నిర్జలమౌట
ఒడ్డు	స	పణక్షేపే	పందెము పెట్టుట
		ఉద్యమేచ	పూనుట
ఒడుకు	స	తంతునిర్మాణే	దారములు నిర్మించుట
ఒడుచు	స	పరాభావనే	ఓడించుట
ఒడియు	స	హఠాద్గ్రహణే	బలాత్కారముగాఁ బట్టుకొనుట
ఒడిగట్టు	అ	అవశ్యచికీర్షాయాం	అవశ్యముగాఁ జేయవలయు నని సిద్ధమౌట
ఒడఁబడు	స	సమ్మతౌ	సమ్మతించుట
ఒడిసివేయు	స	ప్రసభక్షేపే	విసరివేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఒడివేయు	స	ప్రతివేష్టనే	మెలివేయుట
ఒత్తు	స	వ్యూహనే	ఆవలికిఁద్రోయుట
	స	శంఖాదిధ్మానే	శంఖాదులూఁదుట
	స	నిష్పీడనే	పిసుకుట
	అ	అపసరణే-(దాక్షిణాత్యానాం) క్రముకఖండనాదౌచ	ఆవలికి జరుగుట వక్కలు ఖండించుట
ఒత్తిలు, ఒత్తిగిలు, ఒత్తికిలు	అ	ఏకపార్శ్వపరివర్తనే	ఒక్కప్రక్కగాఁ బొర్లుట
ఒందు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
ఒదుగు	అ	అంగసంకోచావస్థానే	దేహము సంకుచించుకొనియుండుట
		కార్యోపయోగేచ	పనికుపయోగించుట
ఒదవు, ఒదువు	అ	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
		కార్యోపయోగేచ	పని కుపయోగించు
ఒదర్చు	స	ఉద్ఘాటనే	వెళ్ళగించుట
ఒనరు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
		సంభవేచ	సంభవించుట
ఒనర్చు, ఒనరుచు, ఒనరించు	స	కరణే	చేయుట
ఒనఁగూడు	అ	సంఘటనాయాం	సంఘటిల్లుట
ఒప్పు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
		సమ్మతౌచ	సమ్మతించుట
ఒప్పించు	స	సమ్మతికరణే	సమ్మతింపఁజేయుట
		అర్పణేచ	అప్పగించుట
ఒప్పగించు	స	అర్పణే	అప్పగించుట
ఒమ్ము	అ	ఆనుకూల్యే	అనుకూలమగుట
ఒరుము	అ	సంయోగే	కలియుట
ఒరగు, ఒరుగు	అ	పతనే	పడుట
		ఏకతోవిసమనేచ	ఒకప్రక్కగా ఒంగుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఒరయు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
ఒరియు		ఘర్షణే	ఒరసికొనుట
ఒఱయు		శాణోల్లేఖనేచ	సానపెట్టుట
ఒఱియు			
ఒఱగు	అ	పతనే	పడుట
ఒఱుగు		ఏకతోవినమే	ఒకప్రక్కగా ఒంగుట
		నమస్కారేచ	నమస్కరించుట
ఒరలు	అ	విలాపే	విలపించుట
ఒఱ్లు		బహుజల్పనేచ	తఱచు మాటలాడుట
ఒలుకు	అ	స్కందనే	చిందుట
ఒలు	స	తుషాద్యపనయనే	పైపొట్టు తొంబక మొదలైనది తీసివేయుట
ఒలయు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
ఒల్లఁబోవు	అ	ముఖవైవర్ణ్యే	వివర్ణముఖుఁడౌట

ఓ

ఓకిరించు	అ	వమనోద్యమనే	కక్కనుద్యుక్తుఁడౌట
ఓకిలించు			
ఓటించు	స	అన్యాయేనజయే	అన్యాయముగా జయించుట
ఓట్రించు			
ఓటాఱు	అ	భిన్నతాయాం	భిన్నమౌట
ఓటుపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుఁడౌట
ఓడు	అ	పరాజయే	పరాజితుఁడౌట
		భయే	భయపడుట
		జలస్రావేచ	నీళ్లుకాఱుట
ఓడించు	స	జయే	జయించుట
ఓడఁగొట్టు			
ఓదార్చు	స	అనునయే	అనునయించుట
ఓదర్చు			
ఓపు	అ	శక్తౌ	శక్తుఁడౌట
ఓము	స	రక్షణే	రక్షించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఓరసిలు ఓరసిల్లు ఓరసించు	అ	ఏకపార్శ్వగమనే	ఒకప్రక్కకుఁ బోవుట
ఓరు ఓర్చు	స	సహనే జయేచ	సహించుట జయించుట
ఓలలాడు	అ	జలక్రీడాయాం	జలక్రీడలాడుట
ఓసరిలు	అ	ఏకపార్శ్వగమనే	ఒకప్రక్కకుఁబోవుట
ఓసరించు	స	ఏకతోనోదనే	ఒకప్రక్కకుఁద్రోయుట
ఓహటించు	అ	పరాగతౌ	వెనుకదీయుట
ఔడుగఱచు	అ	కోపేనోష్ఠదంశనే	కోపముచేతఁ బెదవులు గొఱికికొనుట

క

కక్కు	స	వమనే	వమనముసేయుట
కచ్	స	అక్షవ్యాపారే	సొగటాలు మొదలైనవి నడుపుట
క్రచ్	స	కాంక్షాయాం	కాంక్షించుట
కట్టు	స	బంధే	బంధించుట
	అ	గవాదీనాంగర్భధారణేచ	ఆవులు మొదలైనవిఁజూలాలౌట
	అ	తిరశ్చామవశీకరణేచ	తిర్యగ్జాతు లవశీకరమౌట
కటకటంబడు కటకటాపడు	అ	సంతాపే	సంతాపపడుట
కడుగు	స	ప్రక్షాళనే	ప్రక్షాళనముసేయుట
కడతేరు	అ	పారగమనే	తుదముట్టుట
కడలుకొను	స	ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
కడుగొను కడఁగు కణఁగు	అ	ఉద్రేకే	ఉద్రేకించుట
కత్తిరించు	స	కర్తనే	కత్తెరతోఁ ఛేదించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కతకు కతుకు కదకు కదుకు	స	శునఆస్వాదే	కుక్కయాస్వాదించుట
కదుము	స	నోదనే	అవతలఁద్రోయుట
కదుముకొను	స	స్థలాక్రమణే	స్థలమాక్రమించుట
కదియు	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
	స	ప్రాప్తౌచ	పొందుట
కదలు కదులు	అ	చలనే	చలించుట
కదించు	స	స్వర్ణరజతశలాకా ప్రసారణే	బంగారుగాని, వెండిగానిసాఁగఁ దీయుట
కందు	అ	ఊష్మణావర్ణాంతరప్రాప్తౌ	వేఁడిచేతమాఱురూపౌట
కనలు	అ	కోపే	కోపించుట
		ఊష్మణావర్ణాంతరప్రాప్తౌచ	వేఁడిచేతమాఱురూపౌట
కను	స	దర్శనే	చూచుట
		మానుషాదీనాం ప్రసవేచ	మనుష్యాదులుఁ ప్రసవించుట
కనుపించు	అ	దర్శనవిషయతాయాం	అగపడుట
	స	ప్రదర్శనే	చూపుట
	స	ప్రసవకరణేచ	ప్రసవింపఁజేయుట
కనుఁగొను	స	దర్శనే	చూచుట
కనుక్కొను	స	ప్రయాసదర్శనే	ప్రయాసముచేతఁజూచుట
		ప్రసవేచ	ప్రసవించుకొనుట
కనుపెట్టు కనిపెట్టు	స	ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
	స	దర్శనావస్థానేచ	చూచుచునుండుట
కనుపడు కనుపట్టు కనుబ్రాము	అ	దర్శనవిషయే	అగపడుట
కప్పు కనుమొఱఁగు	స	ఆచ్ఛాదనే	ఆచ్ఛాదించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కమ్ము	స	తిరోధానే	తిరోధానము చేయుట
కముచు	స	గిళనే	మ్రింగుట
కమ్మిడీయు	అ	స్వర్ణరజతయోర్లతాకరణే	బంగారుగాని వెండిగాని కమ్మిగాఁదీయుట
		పలాయనేచ	పరుగెత్తుట
క్రమ్మఱు	అ	పర్యావర్తనే	మఱ్లుట
కమరు, కమలు, కములు	అ	ఊష్మణావర్ణాంతరప్రాప్తౌ	వేఁడిచేత మాఱురూపౌట
కరఁగు, కరుగు గ్రా	అ	ద్రవనిష్పత్తౌ	ద్రవించుట
	స	ద్రవనిష్పాదనేచ	ద్రవింపఁజేయుట
కఱ, కఱు	స	దంశనే	కొఱుకుట
కఱచు	స	అభ్యాసే	అభ్యసించుట
కలఁగు, కలతపడు, కలకపాఱు, కలఁగుడువడు	అ	కాలుష్యే	కలుషమౌట
కలుగు	అ	లాభే	లభించుట
		ఉత్పత్తౌ	పుట్టుట
		కాలుష్యేచ గ్రా	కలుషమౌట
కలియు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	అ	సంయోగేచ	కూడుట
కలుపు	స	సంయోజనే	కూర్చుట
		కలుషీకరణేచ గ్రా	కలుషముగఁజేయుట
కలువరించు, కలవరించు	అ	స్వప్నభాషణే	స్వప్నములోమాటలాడుట
కలగను	అ	స్వప్నప్రాప్తౌ	స్వప్నమొందుట
కవియు	అ	అభిముఖకలహోద్యోగే	అభిముఖముగాఁ గలహమునకుద్యుక్తుఁడౌట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కసురు, కసరు	స	ఉపాలంభే	తిట్టుట
కసుగందు	అ	పుష్పాదీనామీషత్ మ్లానౌ	పుష్పాదులు కొంచెముగా వాడిపోవుట
కాఁగు	అ	తప్తతాయాం	తప్తమౌట
కాంచు	స	దర్శనే	చూచుట
కాచు	స	ఫలనిష్పత్తౌ	ఫలించుట
	స	ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
	స	గవాదిపాలనే	ఆవులు మొదలైనవానిని పాలించుట
	అ	జ్యోత్స్నాతపయోః ప్రకాశేచ	వెన్నెలగాని, యెండగాని ప్రకాశించుట
కా	స	అపరాధసహనే	అపరాధము సహించుట
		ప్రజాపాలనేచ	ప్రజలఁబాలించుట
కాఁచు	స	తప్తకరణే	తప్తముసేయుట
కాచుకొను	స	ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
		అగ్న్యాతపసేవాయాంచ	నిప్పునుగాని యెండనుగాని సేవించుట
కాదుపడు	అ	స్మృతిభ్రంశే	స్మృతితప్పుట
కాన్పించు }	అ	దర్శనవిషయే	అగపడుట
కానిపించు }	స	ప్రదర్శనే	చూపుట
కానుపించు }	స	ప్రసవకరణేచ	ప్రసవింపఁజేయుట
కాపాడు	స	రక్షణే	రక్షించుట
కాయు	స	ఫలనే	ఫలించుట
	స	పశ్వాదిపాలనే	ఆవులుమొదలైనవానిని పాలించుట
	అ	జ్యోత్స్నాతపయోః ప్రకాశేచ	వెన్నెలగాని యెండగాని ప్రకాశించుట
కారు	అ	స్రావే	స్రవించుట
		శ్లేష్మోద్గ్రాహకంఠఖాత్కారే	శ్లేష్మమును బయటికిఁదీయుటకై కంఠమునఖాత్కారముచేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
కాఱించు	స	పీడనే	పీడించుట
కాఱ్కొను కారుకొను	స	కృష్ణతయావరణే	నల్లఁగాఁ గ్రమ్ముకొనుట
కాలు	అ	దాహే	దగ్ధమౌట
క్రాలు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
కాల్ద్రొక్కు	స	వివాహే	వివాహమౌట
కావించు	స	కరణే, కారణే చేత్యేకే	చేయుట, చేయించుట
కావరించు	అ	మదే	మదించుట
క్రిక్కిఱియు	అ	అతిసమ్మర్దే	మిక్కిలికదియుట
కికురించు	స	లాలనే	లాలనసేయుట
కిట్టు	స	ఆనుకూల్యే సన్నిధానేచ	అనుకూలించుట సమీపించుట
కినియు	అ	కోపే	కోపించుట
కిఱుపు	స	నేత్రసంజ్ఞాయాం	నేత్రముసంజ్ఞగాఁ గదలించుట
కిలారించు కిలకిలారించు కిలాఱ్చు	అ	కోలాహలకరణే. గ్రా-	కోలాహలధ్వ సేయుట
కీడ్వడు కీడుపడు	అ	కష్టప్రాప్తౌ	కష్టమునొందుట
కుక్కు	స	ప్రహారే నోదనేచ	ప్రహరించుట త్రోయుట
క్రుంగు, కుంగు	అ	భారాదినాబుధ్నాధో గమనే	భారాదులచేత మొదలు క్రిందికిఁ బోవుట-దిగఁబడెననుట
క్రుచ్	స	శలాకాదీనా మాతఃప్రవేశనే	కడ్డి మొదలగునవి లోపలికిఁ దూఱ్చుట
క్రుంచు, కుంచు	స	హీనకరణే ఆకుంచనే అధఃప్రాపణేచ	తక్కువచేయుట ఆకుంచనము చేయుట క్రిందికిఁ బొందించుట
కుట్టు	స	సీవనే వేధే దంశనేచ, (పిపీలికాదీనాం)	బట్టకుట్టుట చెవులు కుట్టుట చీమకుట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
కుంటు	అ	విషమగమనే	కుంటుగా నడుచుట
కుడు	స	భక్షణే	భక్షించుట
		స్నానేచ	చప్పరించుట, (చన్నుగుడిచెనని)
కుతిలపెట్టు	స	బాధనే	బాధపెట్టుట
కుందు	అ	మనోదుఃఖే	మనస్సున దుఃఖపడుట
		మృతౌచ	చచ్చుట
కుందుకొను	అ	స్వయమంతర్దుఃఖే	తనలోఁదాను దుఃఖించుట
కుదురు	అ	సంభవే	సంభవించుట
		సమ్యగ్భావేచ	లెస్సయౌట
కుదియు	అ	హ్రాసే	హ్రస్వమగుట
కుదించు	స	హ్రాసకరణే	తగ్గించుట
కుదియించు		చాలనవిశేషేచ	సెనగలు మొదలైనవానిని గుదిలించుట
కుదియవేయు	స	ఉత్థాప్యపాతనే- దార్వాదీనాం	ఎత్తి క్రిందవేయుట
		పరితత్య్యసంయోజనేచ	కాష్ఠాదులు మొనకొట్టివేసి కూర్చుట
కుదిలించు	స	పురగపశ్చాచ్చచాలనే	ముందటికి వెనుకకుఁ గదలించుట
కునుకు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
కుప్పించు	అ	ఉత్పతనోద్యమే	ఎగయుట కుద్యుక్తుండౌట
కుప్పటించు	స	వాసస్సంహత్యపాణిభ్యాం	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచే
కుప్పళించు	గ్రా	నిర్ణేజనే	తులతో నుదుకుట
కుమ్ము	స	అవహననే	దంచుట
		పశ్వాది విపోథనేచ	ఆవు మొదలైనవి పొడుచుట
కుముకులు	అ	అంతరేవనిర్హాహే	లోఁగానే నిశ్శేషముగాఁ గాలిపోవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కుమ్మరించు	స	కుంభాదీనవపాత్య తదం తస్థధాన్యాదినామధః క్షేపే	కుండ మొదలయినవానిని బోర్లించి దానిలోనుండు ధాన్యాదులను గ్రింద పోయుట
క్రుమ్మఱు	అ	సంచారే	సంచరించుట
కురియు	అ	వర్షస్రావే	వాన స్రవించుట
	స	వర్షణేచ	మేఘము వర్షించు
కుఱ్ఱు	స	ఉపాలంభే	తిట్టుట
కుఱుకొను	అ	త్వరాయాం	త్వరపడుట
కులుకు	అ	శృంగారచేష్టాయాం	శృంగారచేష్ట సేయుట
కుళ్ళగించు	స	కించిత్ఖననే	పాది మొదలైనవి కొంచెముగాఁ ద్రవ్వుట
కుళ్ళు	అ	ద్రవశైథిల్యే	మురిగిపోవుట
		ప్రచ్ఛన్నరోదనేచ	తనలోఁ బా సేడ్చుట
కుసలఁబడు	అ	విశీర్ణపతనే	విఱుగునట్లు పడుట
		ఉద్వేగేచ	దిగులుపడుట
కూఁకు-గ్రా	అ	అస్తమయే	అస్తమించుట
కూఁకొను-గ్రా, కూచుండు	అ	ఉపవేశనే	కూర్చుండుట
కూడు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	ఏకత్రోగణనాయాం	ఒక్కకలియఁగూడుట
		సంయోగే	కలియుట
	అ	యోగ్యతాయాంచ	యోగ్యమగుట
కూయు	అ	శ్వరవే	కుక్క యఱచుట
	స	ఆహ్వానే(దాక్షిణాత్యానాం)	పిలుచుట
కూరు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	ఖాతాదిపూరణేచ	గాతము మొ॥ పూడ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కూర్కు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
కూర్చు	స	సంయోజనే	కూడునట్లు చేయుట
		పత్రాయత్ర నిర్మాణేచ	విస్తరిగుట్టుట
కూర్చుండు	అ	ఉపవేశనే	ఉపవిష్టుఁడగుట
కూలు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
		వృక్షాదిపతనేచ	చెట్టు మొదలైనది పడుట
కూలఁబడు	అ	విశీర్ణపతనే	కుసలఁబడుట
కెడయు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
కెలుకు	స	లోడనే	కలియఁబెట్టుట, కుళ్ళగించుట
కెడలు, కెరలు, కెర్లు, క్రెళ్ళు (గ్రా)	అ	ఉద్రేకే	ఉద్రేకించుట
		కోపేచ	కోపించుట
కేకరించు	స	అంతశ్శ్లేష్మాకర్షణే	లోపలనుండు శ్లేష్మము నాకర్షించుట
కేటాయించు-గ్రా	స	పృథగ్భావే	పృథక్కరించియుంచుట
కేరు	అ	అత్యుత్సాహేనహాసే	అత్యుత్సాహముచేతనవ్వుట
కొంకు	అ	హ్రియాభయే	లజ్జచేత భయపడుట
కొట్టు	స	ప్రహారే	ప్రహారించుట
		ఛేదనేచ	ఛేదించుట (తలకొట్టు-చెట్టుకొట్టె)
కొట్లాడు	అ	కలహే	కలహించుట
కొండాడు	స	స్తుతౌ	స్తుతియించుట
కొణుగు	స	ఉపాంశుజల్పనే	మెల్లగా మాటలాడుట
కొతుకు, కొదుకు	అ	భయవికారే	భయవికారము నొందుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
కొను	స	గ్రహణే క్రయణేచ	గ్రహించుట క్రయముసేయుట
కొనుక్కొను	స	స్వార్థక్రయణే	తనకైక్రయముసేయుట
కొనియాడు	స	స్తుతౌ	స్తుతియించుట
కొనిపోవు కొంపోవు	స	గృహీత్వాగమనే	గ్రహించుకొనిపోవుట
కొఱుకు	స	దంశనే	కఱచుట
కొఱలు	అ	పూర్త్తౌ	నిండుట
కొలు	స	మానే	మానముసేయుట (ధాన్యాదులుకొలుచు)
		సేవాయాంచ	సేవించుట
క్రొవ్వు కొవ్వు	అ	మదే	మదించుట
కొసరు కొసుసు	స	అతికాంక్షాయాం ధానానంతరం పునఃకించి ద్దేయమితిప్రార్థనాయాంచ	మిక్కిలికోరుట ఇచ్చినవెనుక మరలఁ గొంచెమిమ్మనిప్రార్థించుట
కోడు	స	తండులాదివివేచనే	బియ్యము మొదలైనవానిని బృథక్కరించుట
కోపగించు	అ	కోపే	కోపపడుట
కోయు	స	పుష్పాద్యపచయే	పుష్పాదులు చెట్లలోనుండి గ్రహించుట
		లవనే	పైరుమొదలైనవికోయుట
కోరు	స	కాంక్షాయాం వరణేచ	కాంక్షించుట వరించుట
కోరుకొను	స	వరణే	వరించుట
కోరాడు	స	వరాహాదీనాంమృదాద్యుత్థాతవికిరణాదౌ	పందులుమొదలైనవి మట్టిత్రవ్వియావలనావలవెదచల్లుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
క్రోలు	స	పానే	త్రాగుట
క్రోల్పడు	అ	స్వార్థవ్యపనాశనే	పోఁగొట్టుకొనుట
క్రోల్పుచ్	స	నాశనే	నశింపఁజేయుట
క్రోలుమసఁగు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
క్రొత్తలఁజేయు	స	రణోద్యోగకరణే	రణోద్యుక్తముగాఁజేయుట
కైకొను ప్రా	స	ప్రాగన్యదీయ స్యార్థస్య కార్యస్య వా స్వవశీకరణే	మున్నొకనిదిగానున్న యర్థమునైనఁ గార్యమునైన స్వవశముగాఁ జేసికొనుట
కౌఁగిలించు	స	ఆలింగనే	ఆలింగనము చేసికొనుట

గ

గ్రక్కదలు	అ	భృశచలనే	మిక్కిలి కదలుట
గట్టించు	స	ఘట్టనయాపూరణే ఫలకేమష్యాదినా పూర్వరూపవ్యపనయనేచ	ఘట్టనచేసికూరుట పలకమీఁదమసి మొదలైనవానిచేత మొదటిరూపు మాపుట
గడు	అ	అతిక్రమణే	అతిక్రమించుట
	స	లంఘనేచ- ప్రా	దాఁటుట
గడించు, గణించు	స	అర్జనే	ఆర్జించుట
గండరించు	అ	ఆవిర్భావే	ఆవిర్భవించుట
గడిఁదేరు, గడిఁదీరు	అ	ప్రౌఢతాయాం	ప్రౌఢుఁడౌట
గతుకు	స	శునఆస్వాదే	కుక్కయాస్వాదించుట
గంతుగొను, గంతుగొట్టు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
గదుము, గదుముకొను, గదురు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
గదురుకొను	స	ధర్షణే	ధర్షించుట
గద్దించు / గదమాయించు	స	ధిక్కారే గ్రా	ధిక్కరించుట
గద్దరించు	అ	ముఖాదేరుచ్ఛ్వాచ్ఛ్వసతాయాం	ముఖము మొదలైనవుబ్బుట
గలతరించు	అ	ఆకస్మికపులకోద్గమే	ఆకస్మికముగా గగురుపాటుచుట
గలవరించు / గలబరించు	స	పాత్రజలవిలోడనే	పాత్రలో నీళ్లుకలియఁబెట్టు
గాఁడు	స	వేధనే	బాణాదులచేత గ్రుచ్చుట
	అ	విద్ధతాయాంచ	బాణాదులుఁగ్రుచ్చుకొనుట
గారవించు	స	ప్రీణనే	ప్రీతిసేయుట
గాలించు	స	పాత్రే జలేనతండులాదిషు పాషాణశోధనే	పాత్రలో జలముచేత బియ్యము మొదలైన వానిలోని రాళ్లుశోధించుట.
		మార్గణేచ	వెదకుట
గిచ్	స	నఖతోదనే	గోళ్లతోరక్కుట [ట
గింజు గ్రా	స	కార్పణ్యయాచనే	కార్పణ్యముగ యాచించు
గింజుకొను / గిజగిజలాడు	అ	ఆపదాహస్తపాదాదికర్షణే	ఆపదచేతఁ గాలుసేతులు నీడ్చికొనుట
గిట్టు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
		సమ్మతౌచ	సమ్మతమాట
గిటిగొను	స	పరివేష్టనే	చుట్టుకొనుట
గిలుబాడు.	స	చౌర్యే	దొంగిలించుట
గిల్లు	స	అంగుష్ఠతర్జనీభ్యామూర్ధ్వాదాచర్మోద్గ్రహణే	అంగుష్ఠతర్జనులచేతఁదొడ మొదలైనచోటులఁ జర్మమునుబట్టి లాగుట
		నఖక్షతకరణేచ	నఖక్షతముసేయుట. పండ్లు గిల్లెను

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
గీచు	స	రేఖాకారకృతే	రేఖాకారముగాకృతముసేయుట
గీటు	స	అసనే	చిమ్ముట
గీటుకొను	స	సంకేతే	సంకేతముసేయుట
		ఛద్మనామారణేచ	ఛద్మనగాఁజంపుట
గీటడఁచు	స	మారణే	చంపుట
గీయు గ్రా } గీరు	స	రేఖాలిఖనే	రేఖగావ్రాయుట
గీఱు	స	ఫలాద్యాస్వాదనభేదే	దంతములతో ఫలాదులనుజీఁకుట
		బాణప్రయోగే	బాణములుప్రయోగించుట
		ప్రహారేచ	ప్రహరించుట
గీఱుకొను	స	సంకేతే	సంకేతముసేయుట
గ్రుంకు	అ	హైన్యే	తగ్గుట
		మజ్జనే	మునుఁగుట
		అస్తమయేచ	అస్తమించుట
గ్రుచ్చు } గుచ్చు	స	శలాకాదీనామంతః ప్రవేశే	కడ్డీమొదలైనదానిని లోపలికి దూర్చుట
గుంజు	స	హఠాత్కర్షణే	బలాత్కారముగా నీడ్చుట
		వాసస్స్వాహస్త్యపాణిభ్యాంనిర్ణేజనేచ	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచేతులతోనుదుకుట
గుజగుజలాడు	అ	మిథోజల్పనే	ఒకవిషయమై రహస్యముగాఁ గుంపులుగూడి మాటలాడుకొనుట.
గుంజులాడు	స	హఠాదన్యోన్యాకర్షణే	బలాత్కారముగా నొకనినొకఁడీడ్చుకొనుట
గుటుక్కను గ్రా } గుంటువేయు	అ	మృతౌ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
గుంౘ్రించు	అ	పిత్తదోషేణఆంత్రభ్రమణే	పిత్తముచేతఁ బ్రేగులుదిరుగుట
గుద్దు	స	ముష్టిఘాతే	పిడికిటంగొట్టుట
గుద్దులాడు	స	అన్యోన్యముష్టిఘాతే	ఒకనినొకఁడు గుద్దుకొనుట
గుద్దలించు	స	కుద్దాలేనఖననే	గుద్దలితోఁ ద్రవ్వుట
గుదియించు	స	అవస్థాపనే	నిలుపుట
గుదగుదలాడు	అ	సగద్గదరోదనే	డగ్గుత్తికతో నేడ్చుట
		మిథోజల్పనేచ	ఒకనివిషయమైరహస్యముగా గుంపులుగూడి మాటలాడుకొనుట
గునియు	అ	ప్రీతివిస్రంభాభ్యాందమందసూచనాయాం	చనువుచేత మెల్లమెల్లగా నడుగుట
గుప్పు	స	గాఢావఘాతే	గట్టిగాదంచుట
గుప్పటించు గ్రా / గుప్పళించు	స	వాససాంహస్త్యపాణిభ్యాంనిర్ణేజనే	బట్టనుద్దగాఁజేసి రెండుచేతులతో నుదుకుట
గుంపించు	స	ఈర్ష్యయావికృతభాషణే	ఈర్ష్యచేత వికారపు మాటలాడుట
గుబాళించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
గుబుకు / గుముకు	స	ముష్టితాడనే	పిడికిట_తాడనముచేయుట
గుటుకొను	అ	ఉద్యోగే	ఉద్యోగించుట
గుఱువెట్టు / గుఱ్ఱువెట్టు	అ	నిద్రాయాంకంఠఘోషే.	గుఱకవెట్టుట
గుఱ్ఱుచు	అ	అసమ్మత్యాకోపే	అసమ్మతిచేతఁ గోపించుట
గుసగుసలాడు	అ	ఉపాంశుమంత్రణే	రహస్యముగా నాలోచించుట
గెంటు	స	నోదనే	త్రోయుట
	అ	విషమచలనేచ	ఎచ్చుతగ్గుగాఁగదలుట
గెంట్లు గ్రా	అ	విషమచలనే	ఎచ్చుతగ్గుగాఁగదలుట
గెట్టించు గ్రా	స	ఘట్టనయాపూరణే	ఘట్టనచేసికూరుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
		ఫలకేమష్యాదినా పూర్వరూపవ్యపనయనేచ	పలకమీఁద మసి మొదలైనవానిచేత మొదటిరూపు మాపుట
గెలు	స	జయే	జయించుట
గేడించు	స	బహిరపనోదనే	అవతలికిఁ ద్రోయుట
గేలించు గ్రా	స	అపహాసే	అపహాసముచేయుట
గ్రాచ్	స	ఖననే	త్రవ్వుట
గొణుఁగు } గొనుఁగు }	స	ఉపాంశుజల్పనే	తనలోఁదాను మెల్లగా మాటలాడుట
గొఱుగు	స	క్షురకర్మణి	క్షౌరముచేయుట
గోఁకు	స	కండూయనాదౌ	దురదతీరునట్లు గోళ్ళతోఁ గీచుట (కుండగోఁకెనను)
గోజు } గోజులాడు }	స	ముహుర్వివేచనే అవిమోచనేచ	మాటిమాటికి వివేచించుట విడువనివాఁడగుట
గోజారు	స	ముహుర్యాచనే	మాటిమాటికి యాచించుట
గోలించు	స	స్నేహభర్జనే	చమురుపోసి వేయించుట

చ

చక్కాడు	స	మారణే	చంపుట
చచ్	అ	మృతౌ	మృతుఁడౌట
చతికిలఁబడు } చదికిలఁబడు }	అ	విశీర్ణపతనే	కూలఁబడుట
చదియు	అ	చూర్ణీభావే	చూర్ణమగుట
చదుపు	స	మారణే	చంపుట
చదువు	స	విద్యాభ్యాసే పఠనేచ	విద్యయభ్యసించుట పఠియించుట
చను	అ	గమనే అర్హత్వేచ	పోవుట తగుట
చనుదెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
చప్పరించు	స	ఆస్వాదవిశేషే	రుచిచూచుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
చమురు	స	స్నేహలేపనే	నెయ్యి మొదలైనవి పట్టించి రాచు
చరుసు		ఆమర్శనేచ	తడవుట
చఱి	స	ఆస్ఫాలనే	అప్పళించుట
చఱు		ప్రహారే	కొట్టుట
		అయఃప్రభృతిశలాకాకర్షణే	అయస్సు మొదలగునవి పొడిగించుట
చల్లు	స	ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
		బీజావాపే	విత్తనము వేయుట
		వికిరణేచ	వెదచల్లుట
చల్లారు	అ	ఊష్మశాంతౌ	వేఁడి లేనిదవుట
		అగ్నిశాంతౌచ	నిప్పుశమించుట
చలివాపు	స	భయవారణేసాంత్వనే	భయముదీర్చి బుజ్జగించుట
చాఁచు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
చాటు	స	వీథ్యాముద్ఘోష్యసర్వేషాంజ్ఞాపనే	వీథిలోనుద్ఘోషించి యందఱకు
చాటించు			ను దెలియఁజేయుట
చాఁను	స	శాణాదిషుఘర్షణే	సాన మొదలగువానిమీఁద రాచుట
చాఁపు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
చాయు	స	ఖలాదౌసమ్మార్జన్యాదినా ధాన్యాదీనాం రాశీకరణే	కళ్ళము మొదలైనవానిలోఁ జీఁపురుకట్ట మొదలైనవానిచేత ధాన్యాదులు ప్రోగుసేయుట.
చాలు	అ	పర్యాప్తౌ	పర్యాప్తమగుట
		శక్తౌచ	శక్తుఁడగుట
చాలించు	స	కార్యవిరమణే	పని నిలుపుట
చాల్పడు	అ	యావత్పతనే	అంతయుఁబడుట
చిక్కు	అ	కార్శ్యే	కృశించుట
		లాభే	లభించుట
		శేషే	మిగులుట
		హస్తగ్రాహేచ	చేతికిఁబట్టువడుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
చిక్కుపడు	అ	తంతూనాం పరస్పరమేళనే	దారములుపరస్పరము మేళనమగుట
		కష్టప్రాప్తౌ	కష్టమునొందుట
		హస్తగ్రాహేచ	చేతికిఁబట్టుపడుట
చిక్కుకొను	అ	లగ్నతాయాం	అంటుకొనుట
		పరాధీనతాయాంచ	పరాధీనుఁడవ్వుట
చిగిర్చు, చిగిరించు	అ	పల్లవోత్పత్తౌ	పల్లవించుట
చించు	స	వస్త్రాదీనాంద్వైధీకరణే	వస్త్రములు మొదలైనవానిని రెండుగాఁజేయుట
చిచ్చికొట్టు	స	బాలానాంప్రస్వాపనే	పిల్లకాయలనిద్రపుచ్చుట
చిట్లు, చిటులు	అ	శుష్కఫలాదీనాం స్వతస్సశబ్దవిదళనే	ఎండినఫలాదులు తనకుఁదానె ధ్వనిగాఁబగులుట
చిటాలించు గ్రా	స	కోపవికృతౌ	కోపముచేతవికృతమగుట
చిత్తగించు	స	బుధ్యారోహే	బుద్ధికిఁదెచ్చుకొనుట
చితుకు, చిదుకు	అ	విశీరణే	విశీర్ణమగుట
చిదుపు, చిదుము	స	మారణే	చంపుట
		విశీర్ణకరణేచ	విశీర్ణముగఁజేయుట
చిందు	అ	స్పందనే	ఒలుకుట
చినుకు	అ	వృష్టౌ	వర్షించుట
చినుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులు బద్దలగుట
చిన్నవోవు	అ	ఖేదే	ఖిన్నుండవ్వుట
చిప్పిలు	అ	ఉద్గమే	ఉబుకుట
చింపు	స	ఛేదనే	చినుగునట్లుచేయుట
చిముడు	అ	అతిపాకదూషితే	అతిపాకముచేతఁ జెడిపోవుట
చిమ్ము	స	అసనే	మీటుట
చిరుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులుభిన్నమౌట
చిరుతలువారు, చిరుతలుగ్రమ్ము	అ	తేజోతిశయదర్శనేన చక్షుఃప్రతిఘాతే	మిక్కిలి తేజస్సును జూచుటచేతఁ గన్నులుచెదరుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
చిలుము	స	విశీర్ణకరణే	చిదుకునట్టులు చేయుట
చిఱచిఱలాడు చిఱ్ఱుముఱ్ఱాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారము నొందుట
చిలుకు చిల్కు	స	మథనే ప్రోక్షణేచ	మథించుట ప్రోక్షించుట
చిలకరించు	స	ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
చివ్వు	స	తక్షణే	చెక్కుట
చివుకు	స	శైథిల్యే ఆస్వాదవిశేషేచ	శిథిలమౌట, అవఁగాఁ బ్రాఁతగిలుట ఫలాదులాస్వాదించుట
చీకాకుపడు చీదరపడు	అ	వ్యాకులత్వే	వ్యాకులుండగుట
చీదు	స	నాసామలనిస్సారణక్రియాయాం	చీమిడి పోవునట్లు చేసికొనుట
చీరు	స	ఛేదనే	బద్దలుచేయుట
చీఱు	స	ఆహ్వానే	పిలుచుట
చీలు	స	వంశాదిదళనే	వెదురు మొదలైనవి బద్దలవుట
చీవు	స	తక్షణే	చెక్కుట
చుట్టు	స	వేష్టనే	వేష్టనసేయుట
చుట్టుముట్టు చుట్టుకొను చుట్టువేయు	స	పరివేష్టనే	పరివేష్టించుట
చుఱుపుచ్	స	దహనే	కాల్చుట
చూచు	స	దర్శనే	దర్శనము సేయుట
చూఁడు	స	దహనే	కాల్చుట
చూపట్టు	అ	దర్శనవిషయతాయాం	అగపడుట
చూపెట్టుకొను చూపట్టుకొను	స	ప్రతీక్షాయాం అనుపద్రవదర్శనావస్థానేచ	ప్రతీక్షించుట ఉపద్రవమురాకుండఁ జూచుచుండుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము
చెక్కు	స	తక్షణే	తక్షణము సేయుట
		ఉపగూహనే	దోపుట
		ఉపర్యుపరిఖననే	పయిపయిగాఁ ద్రవ్వుట
		ప్రతివపనేచ	రత్నములు చెక్కైననియును
చెక్కుచెదరు	అ	ఈషద్భంగే	ఈషద్భంగమగుట
చెంగు	అ	క్రీడాదిషుపరాభవే	ఆట మొదలైనవానిలోఁ బరాభూతుఁడగుట
చెంగలించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
చెటాయించు(గ్రా)	అ	విరోధే	విరోధమవుట
చెట్టపట్టు	స	వివాహే	వివాహమవుట
చెడు	అ	కార్యవైకల్యే	కార్యవైకల్యమగుట
చెణకు / చెణుకు	స	స్పర్శే	స్పృశించుట
చెదరు / చెదురు	అ	ఉత్పత్త్యపరితఃప్రసరణే	ఎగసియంతటను బ్రసరించుట
		సేనాపరాభవే	దండు పరాభూతమగుట
		చలనేచ	కదలుట
చెందు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
చెనయు	స	స్పర్శే	స్పృశించుట
చెప్పు	స	ఉక్తౌ	పలుకుట
చెమర్చు / చెమ్మటిలు / చెమ్మగించు	అ	ఆర్ద్రీత్వే	ఆర్ద్రీమాట
చెరువు	అ	ఉపగూహనే	దోపుట
చెరుగు	స	పరాపవనే	చేటతోఁ దవుడు మొదలైనది విడఁజేయుట
చెఱుచు / చెఱుపు	స	కార్యవైకల్యకరణే	కార్యవైకల్యము సేయుట
చెఱలాడు	అ	వప్రక్రీడాయాం	దరికోరాడు
చెఱుము	స	లేపనే	రాచుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
చెల్లు	అ	ఋణనిర్యాతనే	అప్పుదీఱుట
		అప్రతిబంధే	ప్రతిబంధములేనిదవుట
		మృతౌచ	చచ్చుట
చెలఁగు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
చెలరేఁగు	అ	అతివ్యాప్తౌ	మిక్కిలి వ్యాపించుట
		అత్యుద్ధతౌచ	మిక్కిలి నుద్ధతుండవుట
చేకుఱు		హస్తగతే	హస్తగతమగుట
చేకూఱు	అ	ఆనుకూల్యేచ	అనుకూలమగుట
చేకూడు			
చేటుమూఁడు			
చేటుమూడు	అ	దైవప్రాతికూల్యప్రాప్తౌ	దైవప్రాతికూల్యము వొందుట
చేడ్పడు			
చేఁదు	స	నికురణే	భావి మొదలైనదానిలోనుండి నీళ్ళు చేఁదుట
చేఁపు	అ	క్షీరప్రస్నవే	పాలు ఉబుకుట
	స	క్షీరప్రస్నవకరణేచ	ఆవు పాలుబుకఁజేయుట
చేపడు	అ	హస్తగతే	హస్తగతమగుట
చేపట్టు	స	అవలంబే	అవలంబించుట
		వివాహేచ	వివాహమగుట
చేమోడ్చు	అ	ప్రణామే	మ్రొక్కుట
చేయు	స	కరణే	సలుపుట
చేరు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	ఉపధానే	ఆనుకొనుట
	అ	హస్తగతేచ	హస్తగతమగుట
చేరుచు	స	పుష్పాదిధారణే	పుష్పాదులు ధరించుట
చేర్చు		ప్రాపణేచ	పొందించుట
చొక్కు	అ	మత్తతాయాం	మత్తుగొనుట
		శ్రాంతౌ	బడలుట
		మృతౌచ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
చొచ్ } చొత్త్రించు }	స	అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
చొనుపు	స	అంతఃప్రవేశనే	లోపలికిఁ బ్రవేశింపఁజేయుట
		బాణప్రయోగేచ	బాణములు ప్రయోగించుట
చొప్పడు	అ	ఆనుకూల్యే	అనుకూలమవుట
చొప్పిల్లు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
చొరవేయు	అ	అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
	స	అంతఃప్రవేశనేచ	లోపలికిఁ బ్రవేశింపఁజేయుట

జ

జంకు	అ	భయే	భయపడుట
జక్కించు	అ	అనవమృశ్యకరణే	విచారింపక చేయుట
జడియు	అ	భయే	భయపడుట
జడనుపడు	అ	బలహాన్యామాంద్యే	బలహానిచేత మందపడుట
జరుగు	అ	మనాగపసర్పణే	మెల్లగా నావలఁబోవుట
		కాలగతౌచ	కాలము గడచుట
జల్లించు	స	తితఉభ్రామణేనశో	జల్లెడచేఁ ద్రిప్పి పరిశోధించుట

ధనే

జల్లను } జల్లుమను } జలపరించు }	అ	అనిష్టదర్శనశ్రవణాది జన్యకంపస్వేదపులకోద్భేదాదౌ	అనిష్టవస్తువును జూచుటవలనైన వినుటవలననైన శరీరము కంపస్వేదరోమాంచములుగలదౌట
జవుకు	అ		కురుపు మొదలైనది మెత్తగిలుట
జవురు	స	రజ్వాదినాతాడనే	త్రాడు మొదలైనవానిచేఁ గొట్టుట
		సమూహనేచ	ప్రోఁగుగాఁజేయుట
జవురుకొను	స	సమూహ్యాగ్రహణే	ప్రోగుగాఁజేసి యెత్తికొనుట
జాడించు	స	జలేవస్త్రాదిప్రక్షిప్య మాలిన్యాపనయనే ప్రహారేచ	జలమునందు బట్ట మొదలైనదానిని వేసి మైలవోఁగొట్టుట కొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
జాఱు	అ	పలాయనే	పలాయితుఁడౌట
		గ్రంథివిస్రంసే	ముడివిడిపోవుట
		పాదాదిస్ఖలనభేదే	కాలు మొదలైనది స్ఖలనమగుట
		జలస్రావే	నీళ్ళు స్రవించుట
		అపరాధే	తప్పుట
	స	విసర్జనేచ.గ్రా	విడుచుట మాటజాఱితినని
జాల్గొను	అ	ప్రవాహే	ప్రవహించుట
జితపడు	అ	అభ్యాసే	అభ్యస్తమగుట
		అనుకూల్యేచ	అనుకూలించుట (ఒంటెవచుట)
జిలుగు	స	శ్లిష్టసూక్ష్మలిఖనే	ఒకదానితోనొకటి కలియునట్లు సన్నముగావ్రాయుట
జీరు జీరాడు జీరుకాడు	అ	లంబనే	వ్రేలుకాడుట
జుణగు జుణుగు	అ	పరాగతౌ	వెనుకఁదీయుట
జుఱ్ఱు	స	చోషణే	పాయసము మొదలైనది నోటితో ధ్వనిగా గ్రహించుట
జేవురించు జొత్తిల్లు	అ	అరుణీభావే	ఎఱ్ఱవవుట
జొబ్బిల్లు	అ	ఉద్గమే	ఉబుకుట
జోకొట్టు	స	బాలాననుసీయ ప్రస్వాపనే	పిల్లకాయల నూరార్చి నిద్రపుచ్చుట
జోకు	స	ఉపాలంభే	తిట్టుట
జోడించు	స	ద్వితీయేనసంయోజనే	రెండవదానితోఁగూర్చుట
జోపు	స	అపనోదనే	అవలఁద్రోయుట
జోలవాడు	స	బాలాననునీయ స్వాపనే	పిల్లకాయలనూరార్చి నిద్రపుచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
		ట	
టక్కు టక్కుచేయు టక్కులాడు	స	ప్రతారణే	వంచనసేయుట
		డ	
డగ్గఱు	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
డమ్మను గ్రా	అ	మృతౌ	చచ్చుట
డయ్యు	అ	బలహానౌ	బలహీనుఁడగుట
డాఁగు	అ	అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యుండవుట
డాపలించు	అ	పార్శ్వదేశప్రాప్తౌ	ప్రక్కఁజేరుట
డాయు	స	సన్నిధానే	సమీపించుట
డిగు డిగ్గు	అ	అవతరణే	దిగుట
డించు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
డించుపడు	అ	బలహానౌ	బలహీనుండవుట
డిల్లపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
డీకొను	స	కలహాభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
డీలుపడు	అ	బలహానౌ	బలహీనమవుట
డుయ్యు	అ	ముష్ట్యాదితో నిస్సరణే	పిడికిలి మొదలైనదానివలన జాఱిపోవుట
		పరాగతౌ	వెనుకదీయుట
		విస్రస్తౌ చ	విచ్చిపోవుట
డుల్లు	అ	పతనే	పడుట
డులుచు	స	అవస్రంసనే	వదిలించుట
		పాతనే చ	పడవేయుట
డెక్కు	స	అవరోధనే	అడ్డగించుట
డోంకు	అ	హైన్యే	తగ్గిపోవుట
డొల్లు	అ	పతనే	పడుట
		పరివర్తనే చ	పొర్లుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
త			
తక్కు	అ	శేషే	మిగులుట-తక్కినదియని
		పరిహారేచ	పరిహారించుట-పోకతక్కనని
తగు	అ	అర్హతాయాం	అర్హుఁడవుట
తగ్గు	అ	హ్రైస్వే	తక్కువగుట
తగులు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స	స్పర్శే	అంటుట
	అ	లగ్నేచ	పట్టుపడుట
తగుల్పడు	అ	లగ్నే	పట్టువడుట
తగులుకొను	అ	లగ్నే	పట్టువడుట
		దగ్ధేచ	కాలుట
తగలవేయు	స	దహనే	కాల్చుట
		వ్యతిషంజనేచ	అంటునట్లుచేయుట
తగలఁబడు	అ	దగ్ధే	కాలుట
త్రచ్	స	మథనే	మథించుట
తట్టు	స	తాడనే	తాటించుట
తటాయించు గ్రా	స	నిర్భిద్యగమనే	భేదించుకొనిపోవుట
తడయు	అ	ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
తడియు	అ	ఆర్ద్రీభావే	ఆర్ద్రీభవుట
తడవు, తడుము	స	ఆమర్శనే	అంతటస్పృశించుట
తండు	స	దేయార్థోద్గ్రహణే	ఈవలఁయునర్థమును రాఁబట్టుట
తడఁబడు, తత్తఱిలు, తత్తరిల్లు, తత్తరపడు, తత్తరకొను	అ	సంభ్రమే	తొట్రువడుట
తందరిలు, తందరిల్లు	అ	సంభ్రమే	తొట్రువడుట
తన్ను	స	పాదతాడనే	పాదములతోఁగొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తనకు తనరు తనర్చు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తనియు	అ	తృప్తౌ	తృప్తినొందుట
తన్నుకాడు	అ	పిష్టపేషణేనావిమోచనే	పట్టినదిపట్టుగా విడువనివాఁడౌట
		స్వయంస్వపాదతాడనే	తన్నుఁదానుదన్నుకొనుట
		అన్యోన్యస్యపాదతాడనేచ	ఒకనినొకండు తన్నుకొనుట
తన్నులాడు	అ	అన్యోన్యస్యపాదతాడనే	ఒకనిచేతనొకండుతన్నువడుట
తప్పు	స	అతిక్రమే	అతిక్రమించుట
తమకు	అ	చలనే	కదలుట
		పరాగతావిత్యేకే	వెనుకకుఁదీయుట
తమకించు	స	అత్యనురాగే	మిక్కిలియనురాగమువొందుట
తరలు	అ	చలనే	చలించుట
		నిర్గమనేచ	బయలువెళ్లుట
తర్లు	అ	ప్రస్థానే	పయనమగుట
తరు	స	మథనే	మథించుట
తరతరలాడు	అ	అతిసంభ్రమే	మిక్కిలిసిదొట్రుపడుట
తఱుగు	స	హీనతాయాం	తక్కువౌట
		ఫలాదీనామవఖండనేచ	ఫలాదులు రెండుచేతులతోఁబట్టుకొని కోయుట
తఱుము	స	ధావతోనుధావనేన వేగజననే	పరుగెత్తువాని వెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట
		ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
		శాణోల్లేఖనే	తఱిమెనపట్టుట
తఱుము	స	ధావతోనుధావనేనవేగజననే	పరుగెత్తువాని వెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తఱయు	స	ప్రవేశే	ప్రవేశించుట
తఱలు	అ	నిర్గమనే	బయలువెళ్ళుట
		భయేచ	భయపడుట
తఱమిడు	స	భ్రామణే	గిఱగిఱఁద్రిప్పుట
తఱిగొను	అ	ఉద్యోగే	ఉద్యుక్తుండవుట
తఱయుఁజొచ్	స	సమ్యగంతఃప్రవేశే	లెస్సగా లోను బ్రవేశించుట
తలఁ	స	స్మరణే	స్మరించుట
		విచారేచ	విచారించుట
తలఁకు	అ	భయే	భయపడుట
తలఁగు	అ	అపసర్పణే	తొలఁగుట
	స	వ్యపనాశనేచ	పోఁగొట్టుట
తలరు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
తలిర్చు	అ	పల్లవోత్పత్తౌ	పల్లవించుట
తలపెట్టు	స	ఆరంభే	ఆరంభించుట
తలపడు	అ	కార్యాతిప్రవేశే	వి. క్లిష్టియుఁబనిలోఁబ్రవేశించుట
తలపోయు తలపోసికొను	స	యావద్దుఃఖావేదనే	ఉన్నదుఃఖ మంతయుఁ జెప్పుకొనుట
తల్లడిలు తల్లడిల్లు తల్లడించు తల్లటించు తల్లడపడు	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
తళుకొత్తు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
త్రవ్వ తవ్వ	స	ఖననే	ఖననముచేయుట
తవుడు తవుడుకాడు	స	ఆమర్శనే	అంతట స్పృశించుట
తవులు తాఁకు	స	స్పర్శే ప్రాప్తౌచ	స్పృశించుట పొందుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తాగు త్రాగు	స	పానే	పానముసేయుట
తాఁచు	స	పాదతాడనే	తన్నుట
తాటించు	స	తాల్యాదివాదనే	దవుడలు మొదలైనవానిని జప్పుడు చేయుట
తారు	స	నిలీయదర్శనే విహ్వాలతాయాంచ	పొంచుట సొలిసిపోవుట
తార్చు	స	ప్రాపణే	పొందించుట
తారసిలు తారసిల్లు తారసించు	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
తార్కాణించు	స	నిదర్శనే	నిదర్శనముసేయుట
తారుమారవు	అ	వైకల్యే	చెడిపోవుట
తాఁటు	అ	ధావనే	పరుగెత్తుట
	స	నిలయనే హారణేచ	డాఁగుట హరించుట
తాటించు	స	ధావనకరణే	పరుగెత్తించుట
తాల్చు	స	ధారణే శూర్పాదీనాంతండులాదిషుఫలీకరణాద్యాకరణే	ధరించుట చేట మొదలైనవానిచేత బియ్యము మొదలైన వానియందలి తవుడు మొదలైనది పోఁగొట్టుట
తాళు	స	సహనే	సహించుట
తాలించు తాళించు	స	శాకాదిసంస్కారే	కూర మొదలైనవానికిఁ దాలింపుచేయుట
త్రావు	స	పానే	పానముసేయుట
తిగుచు	స	గ్రహణే	గ్రహించుట
తిట్టు	స	శాపే	శపించుట
తిను	స	భక్షణే	భక్షించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
త్రివ్వు తివ్వు	స	పర్యావర్తనే భ్రామణే	మళ్ళించుట తిరుగఁజేయుట
	అ	పిత్తదూషితేచ	పిత్తదూషితమగుట
త్రిమ్మరు	అ	సంచారే	సంచరించుట
తిరుచు	స	కార్పణ్యయాచనే	కార్పణ్యముగ యాచించుట
తిరివడు తిరుగుడువడు	అ	మనఃకాలుష్యేణ సంభ్రమే	మనస్సు కలఁతపొంది తొట్రువడుట
తిరుగఁబడు తిరగఁబడు	అ	రోషేణాభ్యుత్థానే మనఃకాలుష్యే పునరారంభేచ	రోషముచేత నెదిరించుట. మనస్సునఁ గలఁతనొందుట మళ్ళి యారంభింపఁబడుట
తిరుగు	అ	పర్యావృత్తౌ సంచారేచ	మళ్ళుట సంచరించుట
తిఱుగు	అ	భ్రమణే	భ్రమించుట, గిఱగిఱఁ దిరిగనని
తిలకించు	స	దర్శనే	చూచుట
తివుచు తివియు	స	గ్రహణే	గ్రహించుట
తివురు	స	కాంక్షాయాం	కోరుట
తీండ్రించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తీయు	స	గ్రహణే చందనాదిఘర్షణే అపహరణే	గ్రహించుట గంధము నూఱుట అవతలఁబెట్టుట
	అ	వ్రణాదివేదనాయాంచ	తీపుదీయుట
తీరు	అ	నాశే	నశించుట
తీఱు		కార్యాంతరాభావే వివాదనిష్కర్షే నిష్ణాతే ఋణనివృత్తౌ	వేఱుగాఁ బనిలేని దవుట వివాదము నిష్కర్షమవుట నేర్పరియవుట అప్పు నివృత్తించుట
తీవరించు	స	త్వరాకరణే	త్వరచేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
త్రుంగు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
		శకలీభావేచ	తునియలవుట
తుటాయించు గ్రా	అ	విచ్ఛేదే	విచ్ఛిన్నమవుట
తుడు	స	ఆమర్శనే	తడువుట
		ఆర్ద్రితాద్యపనయనేచ	తడి మొదలైనవానిని బోఁగొట్టుట
తునుగు	అ	శకలీభావే	తునియలవుట
		సాహసేచ	సాహసించుట
తునుము	స	శకలీకరణే	తునియలుసేయుట
		మారణేచ	చంపుట
తునియు	అ	శకలీభావే	తునియలవుట
		సాహసే	సాహసించుట
	స	శకలీకరణేచ	తునియలుసేయుట
తుమ్ము	అ	క్షుతే	క్షుతముచేయుట
తురుము	స	ఫలాదిచూర్ణీకరణే	ఫలాదులు చూర్ణముచేయుట
తుఱుము	స	పుష్పాదిధారణే	పుష్పాదులను ధరించుట
తుఱంగలించు / తులకించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
త్రుళ్లు / తుళ్లు	అ	గర్వే	గర్వించుట
		కార్యాత్యుత్సాహేచ	పనికి మిక్కిలియుత్సాహపడుట
తూఁగు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రవొందుట
		తులితేచ	తూనికెయవుట
తూఁచు	స	తోలనే	తూనికసేయుట
తూఁటాడు	స	ఛిద్రకరణే	ఛిద్రములగునట్లుచేయుట
తూఁటుకట్టు	అ	ఛిద్రీభవనే	ఛిద్రమవుట
తూర్పెత్తు / తూర్పారఁబెట్టు	స	ధాన్యాద్యుత్క్షిప్య వాయునాతత్ర ధూళ్యాద్యపనయనే	ధాన్యాదులు పొడుగుగా నెత్తి గాలిచేత వానియందుండునట్టి దుమ్ము మొదలైనదానిని బోఁగొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
తూఱు	స	అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
తూలు	అ	లంబనే	వ్రేలుకాడుట
		పిత్తాద్యున్మాదేనచలనే	పిత్తాద్యున్మాదముచేఁ గదలుట
		బలహానౌచ	బలహీనుండవుట
త్రెక్కొను	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
తెగు	అ	త్రుటనే	ఛిన్నమవుట
		సాహసేచ	సాహసించుట
తెగించు	అ	సాహసే	సాహసించుట
తెగుచు	స	మారణే	చంపుట
		ఛేదనేచ	తెగఁదీయుట
తెగడు	స	నిందాయాం	నిందించుట
తెగటాఱు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
త్రెంచు	స	ఛేదనే	ఛేదించుట
	అ	వైధవ్యప్రాప్తౌచ	వైధవ్యమునుబొందుట
తెచ్	స	ఆనయనే	ఆనయనముసేయుట
తెండు	అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
తెనిఁగించు	స	ఆంధ్రభాషయావివరణే	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట
తెప్పిఱు	అ	స్వాస్థ్యే	స్వస్థుండవుట
తెప్పిఱులు		ప్రమాదనివృత్తౌచ	ప్రమాదమునుబోఁగొట్టుకొనుట
తెప్పఱులు			
తెప్పఱ్ఱు			
తెమలు	అ	చలనే	కదలుట
తెరలు	అ	విశ్లేషే	విచ్చిపోవుట
		చలనేచ	చలించుట
తెఱలు	అ	ఉల్బణతాయాం	ఉల్బణమవుట
తెఱ్లు		క్వథితక్షీరాదివిష్యందేచ	కాఁగినపాలు మొదలైనవి పైకిఁ బొంగుట
తెఱకొను			

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తెఱ తెఱు	స	కవాటపిధానాద్యుద్ఘాటనే	తలుపుమూఁత మొదలైనవానినుద్ఘాటించుట
తెలియు	అ	విదితే	విదితమవుట
తెలిసికొను	స	జ్ఞానే	ఎఱుఁగుట
తెలవాఱు తెల్లవాఱు	అ	నిశాత్యయే శ్వేతీభవనేచ	రాత్రి వేఁగుట తెలుపవుట
తెలిఁగించు	స	ఆంధ్రభాషయావివరణే	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట
తెలతెలపోవు	అ	ముఖవైవర్ణ్యే	వివర్ణముఖుఁడవుట
త్రెళ్లు	అ	పతనే	పడుట
తేజరిలు తేజరిల్లు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తేణ్చు తేన్చు	అ	ఉద్గారే	ఉద్గారముసేయుట
తేఱు	అ	వ్యసనాంతగమనే	కడతేరుట
తేఱు	అ	నిర్మలీభావే	నిర్మలమవుట
తేలు	అ	జలప్లవనే నిష్కృష్టేచ	నీళ్లలో పయినుండుట నిష్కృష్టమవుట
త్రొక్కు తొక్కు	స	పాదనిష్పీడనే మర్దనేచ	కాళ్లతోనదుముట మర్దించుట
తొంగు	అ	నిద్రాయాం లంబనేచ	నిద్రించుట వ్రేలుకాడుట
తొంగిచూచు	స	ముఖమాత్రం ప్రసార్యదర్శనే	మొగముమాత్రము ప్రసరింపఁజేసి చూచుట
తొంగుండు	అ	శయనే	శయనించుట
తొట్రిలు తొట్రుపడు తొడిఁబడు	అ	సంభ్రమే	తడఁబడుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తొడఁగు	అ	అభిముఖాయత్తీభవనే	అభిముఖగానాయత్తుండౌట
	స	కవచాదిధారణే	కవచాదులుధరించుట
		బాణసంధానే	బాణముసంధించుట
		ఆరంభేచ	ఆరంభించుట
తొడుగు	స	కవచాదిధారణే	కవచాదులు ధరించుట
తొడరు	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		స్పర్శేచ	స్పృశించుట
తొండాడు గ్రా	స	పునఃపునః స్త్వరాకరణే	మాటిమాటికిఁద్వర చేయుట
తొణుకు	అ	జలాదీనామవస్కందనే	నీళ్ళుచిందుట
తొణఁగు	స	ఆరంభే	ఆరంభించుట
తొన్నండు	అ	శయనే	శయనించుట
తొరలు	అ	సంయోగే	కలియుట
తొరవడు	అ	త్వరాయాం	త్వరనుబొందుట
తొరగు	అ	స్రావే	నీళ్లుజాఱుట
తొఱఁగు	అ	విశ్లేషే	వీడుట
తొలఁగు / తొలుగు	స	వినాభావే	విడిచియుండుట
	స	యుద్ధవైముఖ్యేచ	యుద్ధమునందు విముఖుఁడౌట
తొలు	స	పాత్రాదీనాంజలేన శోధనే	పాత్రలు మొదలైనవానిని నీళ్ళతో శుద్ధిచేయుట
		దార్వాదౌరంధ్రకరణేచ	కొయ్య మొదలైనవానియందుతొలుచుట
తొలుకరించు / తొల్కరించు / తొలకరించు	అ	వర్షారంభే	వర్షారంభముసేయుట

ధాతువు			సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
తొవ్వ	గ్రా	స	ఖననే	ఖననముసేయుట
తోకొను		స	సహాయనే	వెంటఁబెట్టుకొనుట
తోఁగు		అ	నిద్రాయాం	నిద్రించుట
తోచు		అ	స్ఫురణే	స్ఫురించుట
త్రోఁచు		స	అపనోదనే	అవలికిఁబోఁజేయుట
తోఁడు		స	కూపాదిజలోద్ధరణే	బావిమొదలైనవానిలోనుండినీళ్ళు మొదలైనవి వైటికిఁదీయుట
	గ్రా		వ్యర్థబహుదానేచ	వ్యర్థముగ నిండుగనిచ్చుట
తోడుకొను		అ	ఆతక్తే	పాలుపేరుట
		స	సహాయనే	వెంటఁబెట్టుకొనుట
			కూపాదితోజలోద్ధరణేచ	బావిమొదలైనవానినుండి నీళ్ళు బైటికిఁ దీయుట
తోతెచ్		స	ఆనీయాగమనే	పిలుచుకవచ్చుట
తోతెంచు		అ	ఆగమనే	వచ్చుట
త్రోపాడు		స	నోదనే	తోయుట
తోము		స	పాత్రాదిషుభస్మాదినా ఘర్షణే	పాత్రాదులయందు బూడిదమొదలైనవానిచేతఘర్షణముసేయుట
			తైలేనాంగమర్దనేచ	తైలాదులచేతదేహము చమురుట
త్రోయు తోయు	}	స	అపనోదనే	అవలికిఁబోఁజేయుట
తోలు		స	పశ్వాదిప్రాజనే	పశ్వాదుల నావలఁబోఁజేయుట
			ధావనకరణే	పరుగెత్తించుట
			ప్రస్థాపనేచ	పంపుట

ద

దక్కు		అ	స్వవశీభావే	స్వవశమవుట
దక్కొను		స	గోపనే	దాఁచుట
దగ్గు		అ	కాసే	కాసముసేయుట

ధాతువు			సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
దంగు		అ	ముసలఘాతేన వ్రీహ్యాదీనాం వైతుష్యే	రోఁకంటిపోటున వడ్లు మొదలైనవి పొట్టువీడినపాట
దంచు		స	అవహననే	వ్రీహ్యాదులను రోఁకఁటఁగుప్పుట
దండెత్తు		అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
దద్దరిల్లు		అ	సంభ్రమే	తొట్రపడుట
దద్దురించు / దద్దరించు		అ	దద్రురోగే	దద్దుకుగలదవుట
దండనచేయు		అ	వృథాకాలయాపనే	వ్యర్థముగాఁ గాలముగడుపుట
దబాయించు	గ్రా	స	తర్జనే	బెదరించుట
దరికొను		అ	దాహే	కాలుట
దళమెత్తు		అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
డాకొను		అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
			నిలీయావస్థానేచ	డాఁగియుండుట
డాక్కొను	గ్రా	అ	నిలీయావస్థానే	డాఁగియుండుట
డాఁగు		అ	నిలయనే	అగపడకయుండుట
డాఁచు		స	గోపనే	గోపనముసేయుట
			పాదాదిప్రసారణేచ	కాళ్లు మొదలైనవిచాఁపుట
డాపలించు / డాయు		అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
డాపు		స	పాదాదిప్రసారణే	కాళ్లుడాపుట
ద్రాపు		స	నోదనే	తోయుట
దిగు		అ	అవతరణే	అవతరణముసేయుట
			ఆవాసకరణేచ	ఆవాసముసేయుట
దిగాలుపడు		అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
దిగవేయు		స	కర్తవ్యేధ్యేతవ్యేవా మధ్యే కించిత్పరిత్యాగే	చేయవలసినదానిలోఁగాని చదువవలసినదానిలోఁగాని సదుమఁ గొంచెము విడిచిపెట్టుట
దిగఁదుడు		అ	దృష్టిదోషవారణాయహారిద్రాజలాదీనాంభ్రామణే	దృష్టికిదిగఁదుడుచుట

ధాతువు			సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
దిగఁబడు		అ	పఙ్కాదావధోగమనే	బురద మొదలైనవానిలోఁ గ్రుంగుట
దిట్టపడు		అ	నిష్ఠురే	నిష్ఠురుష్టమవుట
దిద్దు		స	లిఖితలిపివ్యభ్యాసా యపునర్లేఖనే	వ్రాసినవ్రాఁతలోఁ నేర్పుటకై మరల వ్రాయుట
			తిలకాదీనాం సమ్యక్కరణేచ	బొట్టు మొదలైనవానిని లెస్సగాఁ జేయుట
ద్రిమ్మరు		అ	సంచారే	సంచరించుట
దీకొను		స	కలహాభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
దీటుకొను			సామ్యే	సరియవుట
దీవించు		స	ఆశీర్వాదే	ఆశీర్వాదముసేయుట
ద్రుంగు		అ	న్యూనతాయాం	తక్కువవుట
దుగ్ధపడు	గ్రా	అ	మనోవ్యసనే	మనస్సున వ్యసనపడుట
దున్ను		స	కృషౌ	కృషిసేయుట
దుముకు		అ	ఊర్ధ్వాదధః స్వైర పతనే	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడుట
			ఉత్ప్లుత్యపతనేచ	ఎగసిపడుట
దురటిల్లు		స	మనోదుఃఖే	మనస్సున దుఃఖపడుట
దువ్వు		స	కేశప్రసాధనే	వెండ్రుకలు నివురుట
			ఆమర్శనేచ	అంతటఁ దడవుట
దువాళించు		అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
దుసికిలు		అ	స్రంసే	జాఱిపోవుట
దూకొను		స	అంతఃప్రవిశ్యాగమనే	లోపలికిఁజొచ్చి వచ్చుట
దూఁకు	గ్రా	అ	ఊర్ధ్వాదధఃస్వైర పతనే	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడుట
			ఉత్ప్లుత్యపతనేచ	ఎగిసిపడుట
దూయు			స్రంసే	జాఱుట
			పరాభవే	పరాభవించుట
			ముష్టినాశాఖాదిత్వక్పత్రాదికర్షణేచ	పిడికిట నాకులు మొదలైనవిదూయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
దూరు	స	అంతః ప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
		నిందాయాంచ	నిందించుట
ద్రెక్కొను	స	అభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
దెప్పు	స	దోషప్రత్యభిజ్ఞాపనే	తప్పులెత్తిపొడుచుట
దెబ్బటించు దెబ్బడించు	స	తాడనే	కొట్టుట
ద్రెయ్యు	అ	ద్వైధీభావే	తెగుట
దెర్లించు	స	ఉష్ణానామపాంసమీకరణే	వేఁడినీళ్లుపాట్లుచేయుట
దేకు	అ	ఉపవిశ్యాపసరణే	కూర్చుండి జరగుట
దేబిరింగు గ్రా	అ	కార్పణ్యయాచనావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచునుండుట
దేవు	స	హస్తేనజలలోడనే	చేయిపెట్టి నీళ్ళుకలియఁజాచుట
దేవురించు దేవరించు దేవిరించు	అ	కార్పణ్యయాచనావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచు నుండుట
దొంగిలు దొంగిలించు	స	స్తేయే	చౌర్యముచేయుట
దొప్పదోఁగు	అ	మజ్జనే	మునుఁగుట
ద్రొబ్బు దొబ్బు	స	పతననోదనే	పడఁద్రోయుట
దొరయు	అ	సామ్యే	సరియౌట
		శోభాయాంచ	శోభించుట
దొరలు దొర్లు	అ	పర్యుల్లుంఠనే	పొర్లుట
		అవాక్పతనే	తలక్రిందుగాఁబడుట
		మృతౌచ	చచ్చుట
దొర్లుకాడు	అ	పర్యుల్లుంఠనే	పొర్లుకాడుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుఁగర్థము.
దొరకొను	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		ఆరంభేచ	ఆరంభించుట
దొరుక్కొను గ్రా	స	ఆరంభే	ఆరంభించుట
దొరకు } దొరుకు }	అ	లాభే	లభించుట
		దృష్టేచ	అగపడుట
దోఁకు	స	ఖననవిశేషే	దోఁకుడుపాఱతోఁద్రవ్వుట
దోఁగు	అ	ఆర్ద్రీభావే	తడియుట
		జానుచంక్రమణేచ	పిల్లకాయమోఁకాళ్లతోనడచుట
దోఁగాడు	అ	జానుచంక్రమణే	పిల్లకాయమోఁకాళ్లతోనడచుట
దోఁచు	స	బలాదపహారే	కొల్లపెట్టుట
దోపు	స	అవగూహనే	గుచ్చిపెట్టుట
దోయిలించు	అ	పానాద్యాంజలికరణే	త్రాగుటకై దోసిలిపట్టుట
దొరు	స	మృతౌ	చచ్చుట
		ఏకత ఆనమనేచ	ఒఱగుట
దొరగిలు } దొరగిల్లు }	అ	ఏకత ఆనమనే	ఒఱగుట
		ఫలపరిపాకేచ	కొంచెముగఁబండుట
ధావంతపడు	అ	పరితాపే గ్రా	పరితపించుట

న

నక్కు	అ	నిలయనే	దాఁగుట
నగు	అ	హాసే	నవ్వుట
నంగు	అ	నాసికయోచ్చారణే	ముక్కుతోమాటలాడుట
నచ్	ఫ	విస్రంభే	నమ్ముట
		ఆలస్యేచ	ఆలస్యముసేయుట
నంజు	స	అనిష్టభోజనే	అనిష్టముగాభుజించుట
నంజుకొను	స	ఉపదంశనే	అన్నమునకుసహాయము ఊఱుఁగాయ మొదలైనవి తినుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
నట్టుకొను	అ	స్థానావిమోక్షే	తావువిడువక యుండుట
నట్టువడు	అ	కార్యవిఘాతే	పనిసాగక పోవుట
నట్టుచేయు	అ	ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
నడు	అ	పాదన్యాసే	అడుగులుపట్టుట
		గమనే	పోవుట
		భవనేచ	అవుట
నడుపు	స	అక్షవ్యాపారే	సొగటాలు మొదలైనవానినిఁ కచ్చుట
		భావనాయాంచ	కావలసినదానిఁ గావించుట
నడిపించు	స	అక్షవ్యాపారే	సొగటాలు మొదలైనవానినిఁ కచ్చుట
		భావనాయాం	కావలసినదానిని గావించుట
		పదన్యాస	అడుగులు పెట్టించుట
		ప్రయోజనేచ	
నడతెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
నత్తమిల్లు	అ	శయనే	శయనించుట
నత్తు	అ	పవనవ్యాధినాసం భ్రమోక్తౌ	నత్తిచేతఁ దడఁబడి మాటలాడుట
ననయు / ననచు	అ	పుష్పోత్పత్తౌ	పుష్పించుట
		పల్లవోత్పత్తౌచ	పల్లవించుట
ననుపు	అ	భక్షితస్యదేహప్రా తికూల్యాభావే	భక్షింపఁబడ్డవస్తువు దేహమునకు బ్రతికూలింపనిదగుట
నమలు / నములు	స	చర్వణే	చర్వణముసేయుట
నమ్ము	స	విస్రంభే	విశ్వసించుట
నరియు	అ	పలితే	తల ముదిమిచేత శుక్లకేశమగుట
నఱుకు	స	ఛేదనే	కత్తిని ఛేదించుట
నల్తాడు	అ	సంచారే	సంచరించుట
నలుచు			

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
నలుగు / నలియు	అ	అవధ్వంసే	చూర్ణమవుట
		రోగపీడాయాంచ	రోగపీడితుండవుట
నవయు / నవియు	అ	రోగపీడాయాం	రోగపీడితుండవుట
నవ్వు	అ	హాసే	నగుట
	స	అపహాసే	అపహాస్యముసేయుట
నసగొట్టు	అ	అసమ్మత్యావిప్రలాపే	సమ్మతిలేక వేమాఱు విరుద్ధపు మాటలాడుట
నాకు	స	జిహ్వయాలేహనే	నాలుకచేత లేహనము చేయుట
నాచుకొను	స	అపహారే	అపహరించుట
నాటు	స	అంకురాదిప్రతిరోపణే	మొక్కలు మొదలైనవి నాటుట
		బాణాదివేధనే	బాణాదులచేత గ్రుచ్చుట
	అ	విద్ధేచ	బాణాదులు గ్రుచ్చుకొనుట
నాటించు	స	అంకురాదిప్రతిరోపణకరణే	మొలకలు మొదలైనవి నాటఁజేయుట
		బాణాదివేధనే	బాణాదులు గ్రుచ్చుకొనఁజేయుట
నాడాఱు	అ	బలక్షయే	బలక్షీణుండవుట
నాను	అ	జలనివాసే	నీళ్ళలో నుండుట
నిక్కఁబొడు	అ	అవినతావస్థానే	వంగకయుండుట
నిక్కు / నిగుడు	అ	ఉన్నతావస్థానే	పొడుగవుట
నిగడఁదన్ను	స	దూరతఃపాదప్రసారణే	దూరముగాఁ గాళ్ళుచాఁపుట
నిగ్గు	అ	కార్యనిర్వాహే	పని నిర్వహింపఁబడుట
నించు	స	పూరణే	పూర్తిసేయుట
నిట్టవోడు	అ	ఉద్వేల్లనే	ఉప్పొంగుట
నిండు	అ	పూర్తౌ	పూర్ణమగుట
నిండించు / నింపు	స	పూరణే	పూర్తిసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
నిభాయించు గ్రా	అ	నిర్వాహే	నిర్వహించుట
నిక్కిసీలుగు	అ	భృశతనుభంగే	మిక్కిలి యొడలువిఱుచుకొనుట
నిలు	అ	విరామే	విరమించుట-పని నిలిచెనని
		అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండక యుండుట
		అవస్థానే	ఉండుట
		శేషేచ	మిగులుట
నిలుచుండు	అ	అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండక యుండుట
నిలుపు	స	అనుపవేశావస్థాపనే	కూర్చుండక యుండఁజేయుట
		అవస్థాపనే	ఉంచుట
		అవరోధనే	అడ్డగించుట
		విరమణే	చాలించుట
		శేషణేచ	మిగులఁజేయుట
నిలువరించు నిలవరించు	స	నిర్వాహే	పని నిర్గించుట
నివాటించు నివ్వటిల్లు	అ	అతిశయే	అతిశయించుట
నివాళించు	స	నీరాజనే	నీరాజనముచేయుట
నివురు నిమురు	స	ఆమర్శనే	అంతటఁదడవుట-దువ్వెనుట
నీలుగు నీల్గు	స	మృతౌ	చచ్చుట
		జృంభణే	ఆవలించుట
		తనుభంగేచ	ఒడలు విఱిచికొనుట
నీళ్ళాడు	అ	ప్రసవే	ప్రసవించుట
నుగ్గు	స	చూర్ణీకరణే	చూర్ణముసేయుట
		యథేష్టవాదేచ గ్రా	యథేష్టముగా వాదించుట
నుగ్గాడు	స	మారణే	చంపుట
నుడువు	స	ఉక్తౌ	చెప్పుట
నుఱుము	స	అవధ్వంసనే	చూర్ణముసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
నురుముచేయు	స	మారణే	చంపుట
నులిగొను	స	పరివేష్టనే	చుట్టుకొనుట
నుఱు నులుచు నులుపు	స	ధాన్యాదీనాంపశ్వాదిపదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁద్రొక్కించుట
నుసలు నుసులు	అ	మత్తతాయాం	మత్తుగొనుట
నూఁకు	స	కంఠగ్రహణనోదనే	మెడవట్టిత్రోయుట
నూఱు	స	దృషదిపేషణే	సన్నికంటఁ బేషణముసేయుట
నూర్చు గ్రా	స	ధాన్యాదీనాంపశ్వాదిపాదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁద్రొక్కించుట
నూలుకొను	అ	విజృంభణే జ్ఞప్తౌచ	విజృంభించుట తెలిపొందుట
నెక్కొను	స	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
నెగడు నెగుడు	అ	వృద్ధౌ ప్రవృత్తౌచ	వృద్ధినొందుట ప్రవర్తించుట
నెగయు	అ	ఉడ్డయనే	పక్షియెగియుట
నెగ్గు నెట్టు	స	బలాన్నోదనే	బలాత్కారముగఁ ద్రోయుట
నెట్టుకొను		అభిముఖసన్నాహే	ఎదురుగా సన్నద్ధుండవుట
నెమకు	స	మార్గణే	వెతకుట
నెమురు	స	స్నేహమర్దనే	తైలాదులు పట్టించి రాచుట
నెరము	అ	నాడీవేదనాయాం	నరమునొచ్చుట
	స	విధ్యాయుధప్రతివేష్టనేచ	పొడిచి ఆయుధము మెలికపెట్టుట
నెరయు నెరియు	స	వ్యాప్తౌ పలితేచ	వ్యాపించుట పలితమవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
నెఱియు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట, నిండుట
నెఱవేఱు	అ	నిర్వాహే	నిర్వాహమవుట
నెలకొను	స	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
		అవస్థానేచ	నిలుచుట
నేము	స	తండులాదిషుస్థూల సూక్ష్మవిభాగాయ శూర్పచాలనే	బియ్యము మొదలైనవానిలో సన్నవిడి, పెద్దవిడి యేర్పడుట కై చేట కదిలించుట
నేయు	స	వస్త్రాదినిర్మాణే	వస్త్రాదినిర్మాణము సేయుట
నేరు, నేర్చు	స	అభ్యాసే	అభ్యసించుట
నొక్కు	స	ప్రచితాపచయే	ఉబ్బణఁచుట
నొగులు	అ	పీడాయాం	పీడితుఁడవుట
నొచ్	అ	వ్రణాదివేదనాయాం	పుండు మొదలైనది వేదన సేయుట
నొంచు	స	వ్రణాదివేదనాకరణే	నొప్పించుట
నొచ్చుకొను	స, అ	మనోవ్యథాయాం	మనస్సున వ్యథపొందుట
నొడుచు	స	వ్రణాదివేదనాకరణే	నొప్పించుట
నొడువు	స	ఉక్తౌ	చెప్పుట
నోచు, నోము	స	వ్రతకరణే	నోముసేయుట
		వ్యసనాశనేచ	పోఁగొట్టుట

ప

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పకపకలాడు	అ	సహాసభాషణే	మిక్కిలి నవ్వుచు మాటలాడుట
పగులు, పగులు	అ	విదీర్ణతాయాం	బద్దలవుట
పంగటించు, పంగడించు, పంగలించు	స	యుక్తమూలాగ్రవిస్తారే	పంగలఁగాఁజేయుట
పచరించు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
	అ	ప్రచారేచ	సంచరించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పంచు	స	విభజనే	విభజించుట
		ప్రస్థాపనే	అంపించుట
		నియోజనే	నియోగించుట
		భాగహారేచ	భాగహారముసేయుట
ప్రజ్వరిల్లు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
పట్టు	స	గ్రహణే	గ్రహించుట
		స్పర్శే	స్పృశించుట
		ఆరంభే	పనిపూనుట
		అంగసంవాహనే	కాళ్ళు మొదలైనవి మర్దించుట
	అ	బుద్ధ్యారోహే	మనస్సునకు వచ్చుట
		ప్రవేశపర్యాప్తౌ	ప్రవేశించుటకుఁ జాలుట
		సంశ్లేషేచ	అంటుట
పట్టుపడు	అ	గృహీతే	గృహీతుండవుట
పట్టుకొను	స	హస్తగ్రహణే	చేతగ్రహించుట
		అన్విష్యగ్రహణే	వెదకి గ్రహించుట
	అ	లేపనదృఢీభావే	లేపనము దృఢమౌట
		అస్థిసంధిచలనవేదనాయాంచ	ఎముకలసంధి కదలుటచే నొచ్చుట
పడు	అ	పతనే	పతనమవుట
		సహనేచ	సహించుట
పండు	అ	పరిపాకే	పరిపక్వమవుట
		సస్యాదిఫలనిష్పత్తౌ	పయిరు మొదలైనవి పండుట
		శయనేచ	శయనించుట
పండుకొను / పడుక్కొను	అ	శయనే	శయనించుట
పడయు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
పడుపు / పడుపుకొను	స	విటసంగత్యా ధనార్జనే	విటునితోఁ గలియుటచేత ధనము సంపాదించుకొనుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పడిపోవు	అ	స్వతఃపతనే	తనకుఁ దానే పడుట
		మరణేచ	చచ్చుట
ప్రతగించు	స	ప్రతిజ్ఞాయాం	ప్రతిజ్ఞసేయుట
పదఱు	స	వృథాజల్పనే	వ్యర్థముగా మాటలాడుట
		ధర్షణేచ	గదురుకొనుట
పన్ను	స	కర్షణాయ హాలప శ్వాదిసన్నహనే	దున్నుటకై నాఁగలి పశువులు మొదలైనవానిని సన్నద్ధము గాఁ జేయుట
		కార్యసన్నహనేచ	పని సన్నద్ధముగాఁజేయుట
పనుచు	స	ప్రస్థాపనే	పంపించుట
		నియోజనేచ	నియోగించుట
పనవు	స	పరివేష్టనే	పరివేష్టించుట
పనివిను	అ	గమనే	పోవుట
పనిదీర్చు	స	మారణే	చంపుట
పనిపడు / పనుపడు	అ	అభ్యాసే	అలవాటగుట
పంపు / పంపించు	స	ప్రస్థాపనే	అంపించుట
పంబు	స	సంయోజనే	కూర్చుట
	అ	వ్యాప్తౌచ	వ్యాపించుట
ప్రబ్బు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
ప్రబలు	అ	వృద్ధౌ	వృద్ధిపొందుట
పరికించు	స	మార్గణే	వెదకుట
		పరిశీలనేచ	పరిశీలించుట
పరగు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
పరిగొను	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		వేష్టనేచ	చుట్టుకొనుట
పరుగెత్తు	అ	ధావనే	ధావనముసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పఱ	స	వస్త్రాదిపర్యాస్తరణే	వస్త్రాదులు నేలవిస్తరింపఁజేయుట
		వ్యాప్తౌచ	వ్యాపించుట
పఱుండు	అ	శయనే	శయనించుట
పరిమార్చు	స	మారణే	చంపుట
పర్వు	స	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
	అ	శోభాయాంచ	శోభించుట
పరవంజు	అ	ప్రసరణే	ప్రసరించుట
పరపు	స	పూర్తికరణే	నిండించుట
పరిసిపోవు	అ	ఉపద్రవభ్రంశే	ఉపద్రవము తప్పిపోవుట
పఱగించు	స	బాణప్రయోగే	బాణములు ప్రయోగించుట
పఱిగొను	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		వేష్టనేచ	చుట్టుకొనుట
పఱ	అ	పలాయనే	పరుగెత్తుట
		ప్రవాహేచ	ప్రవహించుట
పఱతెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
పఱపు	స	ధావనకరణే	పరుగెత్తించుట
		బాణప్రయోగే	బాణము ప్రయోగించుట
		బాధనేచ	బాధించుట
పఱివోవు	స	ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
	అ	అసమ్యగ్భావేచ	చెడిపోవుట
పలుకరించు, పల్లరించు, పలకరించు	స	జ్ఞాపనే	జ్ఞాపకముసేయుట
పల్లటిల్లు	అ	బలహానౌ	బలహీనుండగుట
పలవించు	స	ప్రలాపే	ప్రలాపించుట
పలువరించు	స	స్వప్నభాషణే	కలవరించుట
పవ్వళించు	అ	శయనే	శయనించుట
పసావడు, పసాడు	స	భోజనే	భోజనముసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ప్రాఁకు పాఁకు	అ	ఉరోవష్టంభేనసర్పణే	ఱొమ్ముయొక్క అవష్టంభముచే తజరుగుట
		లతావిసర్పణేచ	తీఁగెయల్లుకొనుట
ప్రాఁకొను పాఁకొను	అ	మాలిన్యోపశ్లేషే	పాఁచిపట్టుట
పాఁచు	అ	కాలతోదూషితే	కాలముగడచిచెడిపోవుట
పాటిల్లు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
పాటించు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		కించిన్నిషేధవ్యవహారే	కొంచెమునిషేధముగా వాడుకొనుట
		సమ్మతౌచ	సమ్మతించుట
పాడు	స	గానే	గానముసేయుట
పాఁతు	స	నిఖననే	క్రిందనాటుట
ప్రాఁతగిలు పాఁతగిలు	అ	ప్రాచీనతాయాం	ప్రాచీనమౌట
పాతరలాడు పాతర్లాడు	అ	నటనే	నాట్యముసేయుట
		నిరవలంబభ్రమణే	అవలంబములేకతిరుగుట
		అన్వేషణేచ	వెదకుట
పాదుకొను	అ	బద్ధమూలతాయాం	లెస్సగానాటుకొనుట
ప్రాము	స	అనులేపనే	అలఁదుట
పాయు	స	వినాభావే	విడిచియుండుట
	అ	కాలతోదూషితేచ	కాలముగడచి చెడిపోవుట
పారాణించు	స	పాదయోర్లాక్షాద్యలంకారే	పాదములయందు లత్తుక మొదలైనవానిచేత నలంకరించుట
పారు	అ	గతౌ	పోవుట
	స	అత్యుచ్చారేచ	పాసనముసేయుట
పారవేయు	స	దూరక్షేపే	దూరముగవేయుట
పారుకాడు	అ	ముహుస్సంచారే	వేమాఱుసంచరించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పాఱు	అ	పలాయనే	పరుగెత్తుట
		ప్రవాహేచ	ప్రవహించుట
పాఱుతెంచు	అ	శీఘ్ర మాగమనే	శీఘ్రముగావచ్చుట
ప్రాల్మాలు ప్రాలుమాలు పాలుమాలు	అ	కర్తవ్యాలసతాయాం	పనిసేయుట కలసుండవుట
పాల్పడు	అ	ప్రాతిభావ్యే	పూఁటపడుట
పాలుపడు	అ	ప్రాధాన్యేచ	ఆలాయమవుట
పాపుకొను	స	ఆతురతయాతిభక్షణే	ఆతురతపడి నిండుగాఁదినుట
పిక్కు	స	వంచనయార్థగ్రహణే	వంచనచేత నర్థమునుగ్రహించుట
పిక్కటిల్లు	అ	అతిశయే	అతిశయించుట
పిగులు	అ	స్యూతివిశ్లేషే	కుట్లువీడుట
పిచ్చిలు పిచ్చిల్లు	అ	నిష్పీడనేన రసోద్గమే	పిసుకఁగ రసము బైటికివచ్చుట
పిచ్చలించు	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
పించమణంచు	స	మారణే	చంపుట
		గర్వప్రతిఘాతేచ	గర్వముపోఁగొట్టుట
పిడు	స	వస్త్రాదినిష్పీడనే	వస్త్రాదులునిష్పీడనముచేయుట
పిండు	స	రసస్రావణే	రసము స్రవింపఁజేయుట
పితుకు పిదుకు	స	దోహనే	దోహనముసేయుట
ప్రిదులు	అ	గ్రంధివిస్రంసే	ముడివీడిపోవుట
పిరిగొను	స	వేష్టనే	చుట్టుకొనుట
పిలు	స	ఆహ్వానే	ఆహ్వానముసేయుట
పిసుకు	స	ముష్టిమర్దనే	పిడికిటమర్దించుట
పీకు	స	ఉత్పాటనే	పెల్లగించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పీకులాడు	స	ముహురాకర్షణే	వేమాఱులాగుట
పీచమణఁచు	స	మారణే	చంపుట
		గర్వప్రతిఘాతేచ	గర్వముపోఁగొట్టుట
పీలు పీల్చు	స	రసాకర్షణే	రసమునాకర్షించుట
పుక్కిలించు	స	జలేనముఖాంతశ్శోధనే	నీళ్లచేతఁ బుక్కిలిశోధించుట
పుచ్	అ	జంతుదూషితే	కాయమొదలైనవి జంతువులచేతఁ జెడిపోవుట
		ప్రస్థాపనే	అంపించుట
		నియోజనేచ	నియోగించుట
పుచ్చుకొను	స	గ్రహణే	గ్రహించుట
		పానే	త్రాగుట
		భక్షణేచ	భక్షించుట
పుట్టు	అ	జననే	జనించుట
పుడుకు	స	దానే	ఇచ్చుట
పుణుకు	స	స్పర్శే	స్పృశించుట
		అపర్యాప్తదానే	చాలకుండనిచ్చుట
		పంచభిరంగుళీభిర్గ్రహణేచ	అయిదువ్రేళ్లతోఁబుచ్చుకొనుట
పుణకరించు	స	అపర్యాప్తదానే	చాలకుండనిచ్చుట
		ముమూర్షోర్హస్తచేష్టాయాంచ	చావఁబోవువాఁడు చేతులు పుణకరింతలు వెట్టుట
పుత్తెంచు	స	ప్రస్థాపనే	పంపించుట
పుయిలోడు	అ	దాక్షిణ్యే	దాక్షిణ్యపడుట
పురణించు	స	తిరస్కారే	తిరస్కరించుట
పురికొను	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
పుఱివిచ్	అ	పరాగతౌ	వెనుకఁదీయుట
		విశ్లేషేచ	విడిపోవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పులకరించు	అ	జ్వరే	జ్వరించుట
పులుము	స	క్షాళనే	క్షాళనముసేయుట
పులియు	అ	ఆమ్లీభావే	ఆమ్లమవుట
పుల్లవడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టితుండవుట
పూ	అ	పుష్పోత్పత్తౌ	పుష్పించుట
పూడు	అ	ఖాతాపిరోహే	గోయ్యిమొదలైనవి పూడిపోవుట
పూను	స	కార్యోద్యమనే	ఉద్యుక్తుండౌట
		వహనేచ	వహించుట
పూన్చు	స	ఉద్యోజనే	ఉద్యోగింపఁజేయుట
		ధారణేచ	ధరించుట
పూయు	స	రూషణే	రూషణముసేయుట
పెకలు	అ	మూలోద్గమే.	పెల్లగిలుట
పెచ్చుపెరుగు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
పెంచు	స	వర్ధనే	వృద్ధిపొందించుట
పెట్టు	స	నిధానే	ఉంచుట
		పరివేషణేచ	వడ్డించుట
పెట్లు	అ	స్ఫోటే	స్ఫుటితమగుట
పెనఁగు పెనుగు పెనఁగులాడు పెనుగులాడు పెనుగొను పెనయు	అ స	అన్యోన్యవేష్టనే	అన్యోన్యముచుట్టుకొనుట
పెనఁచు పెనుచు	స	శుల్బకరణే వర్ధనేచ	పేనుట వృద్ధిపొందించుట
పెంపఱు	అ	క్షయే	క్షయించు
పెంపారు	అ	వృద్ధిప్రాప్తౌ	వృద్ధిపొందుట
పెరుగు	అ	వృద్ధౌ	వర్ధిల్లుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
పెఱుగు	స	శల్యకస్యదేహ విధూననే	ఏదుపందిమొడలు విదిలించుట
పెఱుకు / పెల్లగించు / పెళ్లగించు	స	మూలోత్పాటనే	పెకలించుట
పెల్లగిలు / పెళ్లగిలు	అ	మూలోద్గమే	పెకలుట
పేటాడు	అ	అతిసంచారే	మిక్కిలిసంచరించుట
పేకు / పేను	స	శుల్బకరణే	త్రాడుపెనఁచుట
పేర్కొను / పేరుకొను	స	స్తుతౌ	స్తుతియించుట
		నామ్నాహ్వానే	పేరుపెట్టి పిలుచుట
	అ	ఘనీభావేచ	ఘనీభవించుట
పేరుచు / పేర్చు	స	ఉపర్యుపరిని ధానే	ఒకదానిమీఁదనొకటియుంచుట
		విజృంభణేచ	విజృంభించుట
పేరు / పేఱు	స	ఘనీభావే	ఘనీభవించుట
ప్రేరేపించు / ప్రేఁజేఁచు	స	ప్రేరణాయాం	ప్రేరణసేయుట
ప్రేలు	స	వృథాబహుజల్పనే	వ్యర్థముగా తెలుచు మాటలాడుట
పేలు	అ	ఘర్మవిస్ఫోటే	చెమటకాయలులేచుట
పైకొను	అ	ఉపర్యాగమనే	మీఁదికివచ్చుట
పొక్కు	అ	మనోదుఃఖే	మనస్సునదుఃఖించుట
		ఊష్మణోచ్ఛూనేచ	వేఁడిచేత బొబ్బపోవుట
పొంగు	అ	ఉద్వేల్లనే	ఉబుకుట
పొగడు	స	స్తుతౌ	స్తుతియించుట
పొగయు / పొగియు	అ	ధూమోత్పత్తౌ	పొగగలిగినదవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పొగచూరు	అ	ధూమమాలిన్యే	పొగచేతమలినమవుట
పొగలు	అ	పరితాపే	పరితపించుట
పొంచు	స	నిలీయనిరీక్షణే	దాఁగి నిరీక్షించుట
పొటకరించు } పొటమరించు }	అ	ప్రణాదీనామావిర్భావే	ప్రణాదులావిర్భవించుట
పొట్లు	అ	కుంకుమాదీనాం వర్ణవైకల్యే	కుంకుమము మొదలైనవి వర్ణవికలమవుట
పొడుగు	అ	దీర్ఘీభావే	దీర్ఘమవుట
పొడు	స	వేధనే	గ్రుచ్చుట
	స	మారణే	చంపుట
	అ	ఉదయేచ	ఉదయించుట-చుక్కపొడిచెనని
పొడము	అ	ఉత్పత్తౌ	పుట్టుట
పొడకట్టు	అ	స్ఫూర్తౌ	స్ఫురించుట
పొడగను } పొడగాంచు }	స	ప్రథమదర్శనే	మొనటఁజూచుట
పొడసూపు	అ	ప్రథమదృష్టే	మొదటనగపడుట
పొందు	స	ప్రాప్తౌ	చెందుట
పొదలు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
పొదుగు } పొదువు }	స	ఆక్రమణే అంతఃప్రవేశ్యాఛాదనేచ	ఆక్రమించుట లోఁగాఁబ్రవేశింపఁజేసికప్పుట
పొనరు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
	స	దానేచ	ఇచ్చుట
పొరయు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
పొరవోవు	అ	శీతజలాదీనాం నాడ్యంతరప్రవేశే	త్రాగినసీళ్లు మొదలైనవి నాడ్యంతరములోఁబ్రవేశించుట
పొరివోవు	అ	మృతౌ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
పొరిగొను పొరిమార్చు పొరివుచ్	స	మారణే	చంపుట
పొరలు పొర్లు	అ	పర్యుల్లుంఠనే	లుఠితమవుట
పొర్లుకాడు	అ	ముహుః పర్యుల్లుంఠనే	వేమాఱుపొర్లుట
పొఱుటు			
పొలయు	అ	అభిముఖాగమనే	అభిముఖముగావచ్చుట
పొలియు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
పొలుచు పొలిచు	అ	శోభాయాం సంచారేచ	శోభించుట సంచరించుట
పొలివోవు	అ	కించిద్భంగే	కించిద్భంగమవుట
పొలుపు			బట్టమొదలైనవి మట్టిమొదలైనవానిలోఁ బొర్లించుట మంచుఉంటమొదలైనవి పేలపిండిమొదలైన వానిలోఁ బొర్లించుట
పొసుకు పొసఁగు	అ	సంభవే	సంభవించుట
పోకార్చు పోఁగొట్టు	స	వ్యపనాశనే	పోఁజేయుట
ప్రో	స	పాలనే	పాలించుట
పోచు పోజు	స	వల్లవిపాటనే	నారచీల్చుట
పోట్లాడు	అ	కలహే	కలహించుట
పోటొగ్గు	అ	రణోద్యోగే	యుద్ధోద్యుక్తుండవుట
పోయు	స	ఆవర్జనే	నీళ్లుమొదలైనవానిని గ్రుమ్మరించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
పోరు పోరాడు	స	కలహే	కలహించుట
పోరచు	స	దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తినియాచించుట
పోలు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
	స	అనుకరణేచ	అనుకరించుట
పోవు	అ	గమనే	ఏగుట

బ

బడలు బడలుపడు	అ	శ్రాంతౌ	అలయుట
బడియు	స	దృష్టిదోషవారణాయ హరిద్రాజలాదీనాం పురుషోపరిభ్రామణే	దిగఁదుడుచుట
బతిమాలు	స	దైన్యయాచనే	దైన్యముగయాచించుట
బ్రతుకు బతుకు బ్రదుకు	అ	జీవనే	జీవించుట
బదిలించు బదలాయించు గ్రా	స	ప్రతినిధికరణే	బదులువైచుట
బద్దకించు	అ	అలసతాయాం	అలసుండవుట
		మూత్రపురీషనిరోధేచ	బద్ధకోష్ఠియగుట
బమ్మరిల్లు	అ	సంభ్రమే	తొట్రుపడుట
బ్రమయు బ్రమియు	స	భ్రమే	భ్రమించుట
బరుకు	స	నఖపాటనే	గోళ్లతో గీయుట
బలియు	అ	పీనతాయాం	లావవుట
బాదు	స	తాడనే	కొట్టుట
బాశిసమరు	స	మారణే	చంపుట
బిగియు	అ	దార్ఢ్యే	దృఢమవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
బ్రిదిలు	అ	విస్రంసే	వదులుట
బిద్దు	అ	జలస్రావే	నీళ్లుకారుట
బిలుకుమార్చు	స	మారణే	చంపుట
బిలుకుటు	అ	శ్వాసపారవశ్యే	ఊపిరి త్రిప్పుకో లేకపోవుట
బీజారు	స		ధాన్యము గడ్డి మొదలైనవి పైపైకి కుప్పచేయుట
బ్రుంగు	అ	మజ్జనే	మునుఁగుట
		మృతౌచ	చచ్చుట
బుగులుకొను	స	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
బుజ్జగించు	స	సాంత్వనే	సాంత్వనసేయుట
బురణించు	స	తిరస్కారే	తిరస్కరించుట
బుసకొట్టు	అ	కోపశ్వాసే	కోపముచేత నిట్టూర్పువిడుచుట
బుసిపోవు	అ	ఈషద్భంగే	ఈషద్భంగమవుట
బెగడాయించు గ్రా	అ	విరోధే	విరోధించుట
బెట్టించు	స	నిరసనే	చిమ్ముట
బెడియు, బెడాయించు	అ	కార్యవైకల్యే	కార్యవైకల్యమవుట
బెణకు, బెణుకు	అ	అస్థ్యాదీనాంస్థానత శ్చలనే	ఎముక మొదలైనవి స్థానము వల్లఁ జలించుట
బెదరు, బెదురు	అ	ఆకస్మికభయే	ఆకస్మికముగ భయపడుట
బెరయు	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
బెల్లించు, బేలించు	స	సాంత్వనే	సాంత్వనసేయుట
బొక్కు, బొక్కులాడు, బొక్కులాడు గ్రా	స	ముఖమాపూర్యచ ర్వణే	నోటినిండఁ బోసికొని నములుట
బొంకు	స	అపలాపే	అపలపించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము
బొబ్బరించు	అ	ఉత్క్రోశే	గట్టిగా నఱచుట
బొల్లు	స	అసత్యభాషణే	అబద్ధపుమాటలాడుట
బ్రో	స	పాలనే	పాలించుట
భోంచేయు గ్రా	స	భోజనే	భుజించుట
బోరగిలు	అ	అవపత్యాశయనే	బోర్లపండుకొనుట
బోర్లించు	స	కుంభాదీనామవపాతనే	కుండ మొదలైనవానిని దలక్రిందుగాఁ జేయుట

మ

మ్రగ్గు, మగ్గు	అ	పరిపాకవిశేషే	పండు మొదలైనవి పరువుతగిలి పండుటఁ బడిపోవుట
		న్యూనతాయాం	తగ్గిపోవుట
		పాకదూషితేచ	మిక్కిలి ఉడికినందునఁ జిమిడిపోవుట
మగుడు	అ	పర్యావృత్తౌ	మఱలుట
మట్టు	స	పాదఘాతే	కాళ్ళతోఁ ద్రొక్కుట
మట్టగించు	స	అనురూపఖండనే	సరిగా ఖండించుట
మట్టువడు	అ	రోగాదినివృత్తౌ	రోగాదులు నివర్తించుట
మట్టుపఱచు	స	పర్ణాదీనాం సమవక్లప్తౌ	ఆకులు మొదలైనవానిని సరిగా చేర్పఱుచుట
		అనురూపఖండనేచ	సరిగా ఖండించుట
మండు	అ	ప్రజ్వలనే	ప్రజ్వలించుట
మండిపడు	అ	అతిక్రోధే	మిక్కిలి క్రుద్ధుండవుట
మడచు	స	ఆకుంచనభేదే	మడతపెట్టుట
మడియు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
[illegible], మొణఁగు	అ	వినమనే	కత్తిమొనమొదలైనవి వంగుట
మండలించు	స	ఉక్తౌ	చెప్పుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగర్థము.
మదాళించు	అ	సస్యాదీనామఫల వృద్ధౌ	పైరు మొదలైనది వ్యర్థముగా బలియుట
మ్రందు	స అ	దాహే	దహించుట
మద్దటిల్లు మద్దటిలు	అ	ఆతపాదిశాంతౌ	ఎండ మొదలైనది శమించుట
మను మన్ను	అ	జీవనే	బ్రతుకుట
మన్నించు	స	బహుమతౌ	మన్ననసేయుట
		అపరాధసహనేచ	తప్పుసహించుట
మన్నిగొను	స	మారణే	చంపుట
మప్పు	స	అభ్యాసనే	అలవఱుచుట
మరఁగు మరుగు	స	వాసనయాసక్తౌ	వాసనచేత నాసక్తుండవుట
మరలు మఱలు	అ	పర్యావృత్తౌ	మళ్ళుట
మఱఁగు మఱుగు	అ	తప్తతాయాం	కాఁగుట
మఱ మఱు	స	విస్మృతౌ	విస్మృతిపొందుట
మఱుపడు	అ	అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యమవుట
మలఁగు	అ	స్వయంవేష్టనే	చాప మొదలైనది చుట్టుకొనుట
		పర్యావృత్తౌచ	మళ్ళుట
మలుఁగు	అ	దీపనిర్వాణే	దీపము చల్లారుట
మల మలు	స	పాషాణతక్షణే	రాయిచెక్కుట
		తండులాదిషులోష్టాదిపృథక్కరణేచ	బియ్యము మొదలైనవానిని జేటలోఁ బోసికొని మంటిగడ్డలు మొదలైనవాణిని వేఱుచేయుట
మల్లాడు	అ	అన్యోన్యవేష్టనే	పెనఁగుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
మల్లచఱి మల్లచఱుచు మల్లచఱు	స	భుజాద్యాస్ఫాలనే	భుజాద్యాస్ఫాలనముసేయుట
మల్లు	అ	పర్యావృత్తౌ	మరలుట
మళ్ళఁబడు	స	అభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
మళ్ళఁదోలు	స	పశ్వాదిపర్యావర్తనే తృణకాష్ఠాదివృద్ధ యే క్షేత్రస్య పశ్వా దిభ్యో రక్షణే చ	పశ్వాదులఁ దిరుగఁదోలుట తృణకాష్ఠాదులు వృద్ధిపొందుట కై క్షేత్రమును బశ్వాదులవల న రక్షించుట
మసఁగు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
మసలు మసులు	అ	జలమదనే ఆలస్యే మదపారవశ్యే సంచారే చ	నీళ్లుపొంగునట్లు కాఁగుట ఆలస్యము సేయుట మదముచేతఁ బరవశుఁడవుట సంచరించుట
మాఁగు	అ	ఫలాదిపరిపాకే	ఫలాదులు పరిపక్వమవుట
మాటు	స	గోపనే	దాఁచుట
మాటుపడు	అ	అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యమవుట
మాట్లాడు గ్రా	స	భాషణే	భాషించుట
మాడు	అ	విదాహే	అన్నాదులు దగ్ధమవుట
మాను	అ	పరిహారే వ్రణాదిశాంతౌ చ	పరిహరించుట కురుపు మొదలైనది శమించుట
మానుకొను	స	బుద్ధిపూర్వత్యాగే	బుద్ధిపూర్వముగ విడుచుట
మ్రాన్పడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
మాయు	అ	మలినీభావే నాశే చ	మలినమవుట నశించుట
మారుమసలు మ్రారుమసులు	అ	ప్రతివాదే	ప్రతివాదించుట
మారుపడు	అ	వ్యత్యాసే	వ్యత్యాసమవుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మాఱ్చు మాఱ్పు	స	మారణే	చంపుట
మాఱు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
మాఱుపడు	అ	అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యమవుట
మాఱుకొను	స	అభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
మాలు	స	త్యాగే	త్యజించుట-సిగ్గుమాలెనని
మాలుగు	అ	అలసతాయాం	అలసుండవుట
మ్రింగు మింగు	స	కబళనే	కబళించుట
మిగులు	అ	శేషే	శేషించుట
మించు	స	అతిశాయనే	అతిశయించుట
మిటకరించు	అ	అప్రతిపత్త్యాతూష్ణీమవస్థానే	ఏమియుందోఁపక యూరకయుండుట
మిటారించు	అ	శృంగారవికారే	కులుకుట
మిటమిటలాడు	అ	పునఃపునరుత్పతనే	మాటిమాటికి నెగయుట
మిట్టు మిట్టిపడు మిడియు మిడిసిపడు	అ	హఠాదుత్పతనే	ప్రసభముగా నెగయుట
మిడుకు	అ	వ్యసనే	వ్యసనపడుట
మిడు	స	ద్రవద్రవ్యస్య ఈషత్పరివేషణే	నెయ్యి మొదలైనదానిఁ గొంచెముగా వడ్డించుట
మిణకరించు	అ	అప్రతిపత్త్యాతూష్ణీమవస్థానే	ఏమియుఁదోఁపక యూరకయుండుట
మినమినలాడు మిలమిలలాడు మిసమిసలాడు	అ	మసృణకాంతౌ	మెఱుఁగుకాంతి గలదవుట
మీటు	స	నిరసనే వీణాగుణవాదనేచ	చిమ్ముట వీణతంత్రులవాయించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మీఱు	స	అతిక్రమణే	అతిక్రమించుట
ముక్కు	అ	శ్వాసాధఃప్రాపణే	ఊపిరి క్రిందికిఁబోఁ జేయుట
		ధాన్యాదిషు ప్రాచీనతాదోషేచ	ధాన్యాదులు ప్రాఁతగిలి చెడిపోవుట
ముగ్గు	అ	ధాన్యాదిషు ప్రాచీనతాదోషే	ధాన్యాదులు ప్రాఁతగిలి చెడిపోవుట
ముగియు	అ	సమాప్తౌ	సమాప్తమగుట
ముచ్చిలు ముచ్చిలించు	స	స్తేయే	దొంగిలించుట
ముంచుకొను	స	ఆవరణే	ఆవరించుట
		ఉంధనేచ	బావి మొదలైన వానిలోఁ బాత్రను నీళ్ళతోఁ బూరించుట
ముట్టు	స	స్పర్శే	తాఁకుట
		అవరోధనే	ముట్టడివేయుట
		పరప్రేషితార్థలాభేచ	ఒకఁడు పంపిన సొమ్ము లబ్ధమవుట
ముట్టించు	స	స్పర్శే	స్పృశింపఁజేయుట
		వహ్నిసంయోజనేచ	నిప్పు తగిలించుట
ముడు	స	గ్రంధికరణే	ముడివేయుట
		ఆకుంచనే	ఆకుంచనము సేయుట
		పుష్పాదిధారణేచ	పూలు మొదలైన వానిని ధరించుట
ముండమోయు	అ	వైధవ్యప్రాప్తౌ	వైధవ్యమును బొందుట
ముడుఁగు ముణుఁగు	అ	మజ్జనే	మగ్నుండవుట
ముణుచు	స	ఆకుంచనే	ఆకుంచనముసేయుట
ముదియు	అ	జడపశ్వాదీనాం స్థవిరీభావే	చెట్టు, ఆవు మొదలైనవి ముదిమి పొందుట
ముదురు	అ	వృక్షాదీనాం స్థవిరీభావే	చెట్టు మొదలైనవి ముదిమిపొందుట
ముదలకించు	స	జ్ఞాపనే	ఎచ్చరించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మునుఁగు	అ	మజ్జనే	మగ్నుండవుట
మునుకొను	అ	ప్రథమభావే	ముందుమించుట
మున్మడించు	అ	త్రిగుణీభావే	త్రిగుణమవుట
	స	త్రిగుణీకరణేచ	త్రిగుణముసేయుట
ముఱుగు	అ	ద్రవశైథిల్యే	క్రుళ్ళిపోవుట
మురమురలాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారముగానుండుట
ముఱియు	అ	శృంగారచేష్టాయాం	కులుకుట
ముఱియు	స	శకలీకరణే	తునియలుసేయుట
ముసరు ముసురు మూఁగు	స	పరివేష్టనే	అంతటఁజుట్టుకొనుట
ముసించు	అ	బుద్ధిమోహే	బుద్ధిమోసపోవుట
మూచూచు గ్రా	స	ఆఘ్రాణే	ఆఘ్రాణించుట
మూడు	అ	అంతకాలప్రాప్తౌ	అంతకాలము ప్రాప్తమౌట
మూదలించు	స	జ్ఞాపనే	ఎచ్చరించుట
మూయు	స	పిధానే	మూఁతవేయుట
మూర్కొను	స	ఆఘ్రాణే	ఆఘ్రాణించుట
మూలుగు	అ	కుంథనే	కుంథనముసేయుట
మెక్కు	స	భక్షణే	భక్షించుట
మెచ్చ్	స	శ్లాఘాయాం	శ్లాఘించుట
మెట్టు	స	పాదఘాతే	కాళ్ళతోఁద్రొక్కుట
మెత్తు	స	సాంద్రలేపనే	దట్టముగ లేపనముసేయుట
మెదుగు	అ	అవఘాతేన నిస్తుషీభావే	వడ్లు దంగి పొట్టువిడుట
		మృదితేచ	మర్దించుటచేత మెత్తనవుట
మెదలు మెదులు	అ	చలనే	చలించుట
		దర్శనవిషయేచ	అగపడుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మొయికొను	స	హస్తావలంబనే	చేపట్టుట
మిరమిరలాడు	అ	మనోన్యూనతాయాం	మనస్సునఁ దక్కువగానుండుట
మెఱయు మెఱియు	అ	అతిప్రకాశే	మిక్కిలి ప్రకాశించుట
మెలఁగు మెలుగు	అ	అన్యోన్యమేళనే	అన్యోన్యము కలియుట
		ఉపాయేన ప్రవృత్తౌచ	ఉపాయముగఁ బ్రవర్తించుట
మెసఁగు మెసవు	స	భక్షణే	భక్షించుట
మేకొను	స	హస్తావలంబనే	చేపట్టుట
మేయు	స	పశ్వాదిభక్షణే	పశ్వాదులు-భక్షించుట
మేలుకొను మేల్కొను	అ	నిద్రాప్రబోధే	నిద్రవిడిచిలేచుట
మేల్లను	అ	ప్రమాదత్యాగే	ప్రమాదమును విడుచుట
మేళవించు	స	సయూథ్యకరణే	జతచేయుట
మైకొను	అ	సమ్మతౌ	సమ్మతించుట
మైగిలుపు	అ	అంగభంగే	ఒడలువిఱుచుకొనుట
మ్రొక్కు మొక్కు	స	నమస్కారే	నమస్కరించుట
మ్రొక్కుకొను మొక్కుకొను	స	దేవప్రార్థనాయాం	తాఁగోరిన పనియైన దేవునికి పలానిపని చేయుదునని ప్రార్థించుట
మొక్కవోవు	అ	అస్త్రభంగే	కొనవిఱిగిపడుట
మ్రొగ్గు మొగ్గు	అ	భారాదేకతోవిషమనే కార్యోద్యమేచ	బరువుచేత నొకతట్టుగావంగుట పూనుట
మొగుచు మొగుడ్చు	స	ముకుళీకరణే	ముకుళించుట
మొట్టు	స	పర్యస్తాంగుళిపర్వప్రహారే	వ్రేళ్ల వెలికణుపునఁ గొట్టుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మొత్తు	స	ముఖప్రహారే	ముఖమునఁగొట్టుట
మొనయు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
మొనదేలు	అ	కార్యప్రథమప్రవృత్తౌ	పనియందందఱిలోను ముందఱఁ బ్రవర్తించుట
		వ్రణపరిపాకేచ	కురుపు మొనగట్టుట
మొరయు	అ	ధ్వానే	ధ్వనించుట
మొఱుగు	అ	శ్వరవే	కుక్కగూయుట
మొఱఁగు	అ	శ్వరవే	కుక్కగూయుట
		అదృశ్యతాయాంచ	అగపడకయుండుట
మొఱలాడు, మొఱమొఱలాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారమునొందుట
మొలచు	అ	ప్రరోహణే	అంకురించుట
మోకరిల్లు, మోకరించు, మోకాలించు	అ	జాన్వాకుంచనే నోపవేశనే	మోఁకాళ్లు ముణిచికూర్చుండుట
మ్రోగు	అ	ధ్వానే	ధ్వనించుట
మో	స	భారవహనే	బరువువహించుట
మోటుకొను	అ	కార్యోద్యమే	పనికిఁబూనుట
మోటించు	స	కార్యోద్యోజనే	కార్యోద్యుక్తునిఁ జేయుట
		కలహసన్నహనేచ	కలహసన్నద్ధునిం జేయుట
మోటుపాఱు	అ	నిష్పల్లవీభావే	చిగుళ్ళులేనిదవుట
		జడతాయాంచ	జడమవుట
మోట్రించు గ్రా	స	భగ్నస్తంభాదీనాం దార్వాదిభిరవష్టంభే	విఱిగిన గుంజ మొదలగువానిని కొయ్య మొదలైనవానిచేత నిలువఁబెట్టుట
మోటుపడు, మోడుపడు, మోడుచఱ	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుఁడవుట
మోదు	స	ప్రహారే	కొట్టుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
మోదుకట్టు	అ	రక్తబంధే	రక్తముకట్టుకొనుట
మోపు	స	భారారోపణే	ఒకనిమీఁదబరువుఁద్రోయుట
మోపెట్టు	స	ధనుషిగుణారోపణే	వింటనల్లెయెక్కుపెట్టుట
మోయు	స	వహనే వైధవ్యప్రాప్తౌచ	వహించుట వైధవ్యమునుబొందుట
మ్రోయు	అ	ధ్వానే	ధ్వనించుట
మోసపోవు	అ	వంచనాపరిజ్ఞానాభావే	వంచనఁదెలిసికొనలేకపోవుట
మోహరించు	అ	రణోద్యోగే	రణోద్యోగముసేయుట

ర

రక్కరించు	స	రక్షణే	రక్షించుట
రక్కు	స	నఖతోదనే	గోళ్ళతోఁగిచ్చుట
రక్కొను	స	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
రప్పించు	స	ఆకర్షణే	ఆకర్షించుట
రవులు	అ	దాహే	కాలుట
రవులుకొను	అ	దాహారంభే	కాలమొదలుపెట్టుట
రవాళించు	అ	వృథోద్ఘోషే	వ్యర్థముగనుద్ఘోషించుట
రహించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
రాచు	స	ఘర్షణే లేపనేచ	ఘర్షణముసేయుట లేపనముసేయుట
రాఁజు	అ	ధూమోత్పత్తౌ	పొగయుట
రాణించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
రాపాడు	స	దోషానారోప్యగణనే	దోషములారోపించి లెక్కవెట్టుట
రాఁబట్టు	స	ధనాదేరుద్గ్రహణే	రావలసిన ధనాదులను రాఁజేయుట
రాయు (గ్రా)	స	ఘర్షణే లేఖనేచ	ఘర్షణముసేయుట వ్రాయుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
రాలు	స	దంతఫలాదీనాంపతనే	దంతములు ఫలములు మొదలైనవి పడుట
రావించు	స	ఆకర్షణే	ఆకర్షించుట
రిత్తవోవు	అ	వైయర్థ్యే	వ్యర్థమవుట
రుంజు	స	నాసయాకర్షణే	ముక్కుననాకర్షించుట
రుద్దు	స	సమ్యగ్గ్రీవద్రవ్యలేపనే	తలను చమురు రుద్దుట - ఒకలు రుద్దెనని
రుబ్బు	స	ద్రవపిష్టాదిపేషణే	ద్రవమైనపిండి మొదలైనదానిఁ బేషణముసేయుట
రూపాణించు గ్రా	స	నిరూపణే	నిరూపించుట
రెచ్	అ	గవాదీనాంమదే	గవాదులు మదించుట
రెట్టించు	స	ద్విగుణీకరణే	ద్విగుణముసేయుట
	అ	ద్విగుణీభావే	ద్విగుణమవుట
	స	పర్యనుయోగేచ	మాటకెదిరించుట
రెమ్ము	స	ఆచ్ఛేదనే	ఒడిసి తీసికొనుట
రేకెత్తు	అ	వృద్ధౌ	వృద్ధిపొందుట
రేఁగు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
రోఁజు	అ	అత్యుచ్ఛ్వాసే	మిక్కిలినిట్టూర్పులువిడుచుట
రోయు	స	నిర్వేదే	విసుగుట

ఱ

ఱెక్కొను	అ	పక్షశాఖోత్పత్తౌ	ప్రక్కకొమ్ములుపెట్టుట
ఱంపిల్లు	అ	ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగానేడ్చుట
		వృథాజల్పనేచ	వ్యర్థపుమాటలాడుట
ఱవఱవలాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారమునొందుట
ఱిచ్చవడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
ఱువ్వు / ఱువ్వు	స	దూరక్షేపే	దూరముగఁబడునట్లు వేయుట

ధాతువు			సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
త్రెక్కొను		అ	పక్షిశాఖోత్పత్తౌ	ప్రక్కకొమ్మలుపెట్టుట
ఱొప్పు		స	హుంకారే	హుంకారముసేయుట
			శీఘ్రప్రాజనే	శీఘ్రముగాఁదోలుట
			ప్రహారేచ	కొట్టుట
ఱోయు		స	మార్గణే	వెదకుట
			నిర్వేదేచ	విసుగుట
ఱోలు		అ	ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగా నేడ్చుట
			ల	
లాగు		స	కర్షణే	ఈడ్చుట
లాఁచు		స	కాంక్షాయాం	కాంక్షించుట
లాయు		అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
లావఱు		అ	బలహీనా	బలముతగ్గుట
లుటాయించు	గ్రా	స	బలాదపహారే	కొల్లపెట్టుట
లెక్కించు		స	గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
లే		అ	ఉత్థానే	ఉత్థితుండవుట
లొగ్గు / లొంగు		అ	నమ్రత్వే	నమ్రుఁడవుట
లొట్టవేయు		స	అసత్యకరణే	అబద్ధముచెప్పుట
		అ	ఆస్వాదనే జిహ్వాశబ్దేచ	చప్పరించునపుడు నాలుకతో ధ్వని సేయుట
లోడుపు / లోడపెట్టు		స	లోడనే	కలియఁబెట్టుట
లోడుపుకొను		స	పరధనస్య స్వయంసర్వగ్రహణే	ఒకనిసొమ్ము దానంతయుఁ దీసికొనుట
లోడాడించు	గ్రా	స	వృథోచ్చైర్బహుభాషణే	వ్యర్థముగా-గట్టిగా-నిండుగా మాటలాడుట
లొళ్ళు	గ్రా	అ	శ్వరవే	కుక్కగూయుట
లోగు		అ	పరాగతౌ	వెనుకదీయుట

ధాతువు.			సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
లోటు	గ్రా	స	గృహేసర్వకార్యకరణే	ఇంటిలోనన్నిపనులుసేయుట
లోడు		స	లోడనే	లోడపెట్టుట

వ

వ్రక్కలించు		స	విదళనే	బద్దలుసేయుట
వగ }		అ	మనోదుఃఖే	మనస్సునదుఃఖపడుట
వగు }			ఆలోచనే	ఆలోచించుట
			మనోదుఃఖాభినయేచ	మనస్సున దుఃఖమున్నట్లభినయించుట
వగియు	గ్రా	అ	మనోదుఃఖాభినయే	మనస్సున దుఃఖమున్నట్లభినయించుట
వగలాడు		అ	మనోదుఃఖాభినయే	మనస్సున దుఃఖమున్నట్లభినయించుట
			శృంగారచేష్టాయాంచ	కులుకుట
వగదెగు		అ	వివాదనిష్కర్షే	వ్యాజ్యముదీఱుట
			సమాప్తౌచ	సమాప్తమౌట
వగిరించు		అ	వంచనయాజల్పనే	వంచనపుమాటలాడుట
			శునామత్యుచ్ఛ్వాసేచ	కుక్కరొప్పుట
వంగు		అ	నతౌ	నమ్రమవుట
వంచు		స	నమనే	వంగఁజేయుట
			పాత్రానమనేనజలస్రావణేచ	పాత్రమువంచి నీళ్లుస్రవింపఁజేయుట
వంచివేయు		స	పాత్రానమనేన నిశ్శేషజలస్రావణే	పాత్రమువంచి నిశ్శేషముగా నీళ్ళుస్రవింపఁజేయుట
వచ్		అ	ఆగమనే	చనుదెంచుట
వ్రచ్		స	విదళనే	బద్దలుసేయుట
వంచోడించు	గ్రా	స	ధాష్ట్యేనదర్శనే	ధాష్ట్యముచేతఁజూచుట
వట్టు		అ	జలశోషణే	నీళ్ళుశోషించుట
వట్రిల్లు		అ	శోభాయాం	శోభించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
వట్రపెట్టు	స	లక్ష్యీకరణే	లక్ష్యము సేయుట
వటించు	అ	దేహకార్శ్యే	దేహము కృశించుట
వండు	స	పచనే	పాకము సేయుట
వడ్డించు	స	పరివేషణే	అన్నాదులు భోజనార్థముగా విస్తరిలోఁ బెట్టుట
వడలు	అ	పుష్పాదీనాంమ్లానౌ	పుష్పాదు వాడుట
వడియు	అ	స్రావే	స్రవించుట
		నిశ్శేషీభవనే	నిశ్శేషమవుట
		బలాద్గ్రహణేచ గ్రా	బలాత్కారముగా గ్రహించుట
వడివేయు	స	ప్రతివేష్టనే	మెలివేయుట
వడుకు	స	తంతునిర్మాణే	దారము నిర్మించుట
		ఉపాలంభేచ	తిట్టుట గ్రా
వడఁకు, వణఁకు, వణుకు	అ	కంపే	కంపించుట
వంతవేయు	అ	లిప్సయాదృష్టిపాతే	లభింపవలయునని కన్నువేయుట
వందు, వందురు	అ	చింతాయాం	చింతపడుట
వదరు, వదురు	స	వృథాజల్పనే	వ్యర్థపు మాటలాడుట
వదలు, వదులు	అ	విశ్లేషే.	విడిపోవుట
		గ్రంథేరుచ్ఛ్వసనే	ముడివిడుట
	స	వినాభావేచ	విడిచిపెట్టుట
వదవదలాడు	అ	శీతాళుతయాకంపనే	చలి తాళలేక వణఁకుట
వనరు	అ	మనోదుఃఖే	మనస్సునదుఃఖపడుట
వ్రయ్యు	అ	విదళనే	బద్దలవుట
వరియు గ్రా	స	శాణోల్లేఖనే	సానపెట్టుట
వరగలించు, వరలు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెలుఁగర్థము.
వలయు	స	ఇచ్ఛాయాం	ఇచ్ఛయించుట
వల్లించు	స	విద్యామ్రేడనే	రువ్వలు వేయుట
వల	స	అనురాగే	మోహించుట
		పరిమళేచ	పరిమళించుట
వలు గ్రా	స	అనురాగే	మోహించుట
వలగొను	స	వేష్టనే	చుట్టుకొనుట
వలిగొను	అ	శీతాభితాయాం	చలిగొనుట
వలవలలాడు	అ	రోదనే	ఏడ్చుట
వాక్రుచ్	స	ఉక్తౌ	చెప్పుట
వాకరించు	అ	వమనోద్యమనే	కక్కనుద్యుక్తుండవుట
వాఁగు	అ	శబ్దే	శబ్దించుట
వాచారు	అ-స	దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తిగా యాచించుట
వాచు	అ	శ్వయథౌ	ఉబ్బుట
		అతికాంతౌయాంచ	మిక్కిలి కాంతించుట
వాఁచు	స	వాదనే	వాయించుట
వాంచు	స	నమనే	వంచుట
వాచర	స	దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తిగా యాచించుట
వాడు	అ	పుష్పాదీనాంమ్లానౌ	పుష్పాదులు వడలుట
	స	కార్యోపయోజనే	పనికుపయోగింపఁజేయుట
		వ్యవహారేచ	వ్యవహరించుట
వాడ్చు	స	అగ్నౌపర్ణాదితాపనే	నిప్పుమీఁద నాకులు మొదలైన వానిని దపింపఁజేయుట
వాను	స	సృష్టౌ	సృజించుట
వాపోవు	అ	ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగా నేడ్చుట
		వృథాజల్పనేచ	వ్యర్థపుమాటలాడుట
వ్రాయు	స	లేఖనే	లిఖించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
వారు	స	సమూహానే	కుప్పచేయుట
		తాళపత్రాదిషుఛురిక	తాటాకు మొదలైన వానియందు
		యాకతువిదారణే	సురియచేతఁ బ్రక్కలుచీల్చుట
	అ	తృణపుంజాదావ	గడ్డిమోపు మొదలైనవానియందుఁ
		తుసమీకరణే	బ్రక్కలు చక్కఁజేయుట
		జలోచ్ఛ్రేషణేనపాకే	వార్పుగాఁబక్వమవుట-వడిబియ్య
		చ	ము వారెనని
వారుకొను	స	సమూహ్యగ్రహణే	కుప్పచేసి యెత్తికొనిపోవుట
వారు వార్చు	స	జలోచ్ఛ్రేషణేపచనే	జలము మిగులునట్లు పాకముసే
			యుట-వడిబియ్యమువార్చెనని
		జలస్రావణే	నీళ్ళుస్రవింపఁజేయుట
		సంధ్యావందనాద్యను	సంధ్యావందనాద్యనుష్ఠానముసే
		ష్ఠానే	యుట
		ప్రతీక్షణేచ	కనిపెట్టుట
వారడు	స	విరామే	చాలించుట
వాలుచు			
వాలు	అ	ఆనతౌ	వంగుట
		ఉపరిదేశాదాగత్యా	మీఁదినుండివచ్చినిలుచుట-పక్షి
		వస్థానేచ	చెట్టుమీఁదవాలెనని
వాలాడు వాలలాడు	గ్రా అ	జలక్రీడాయాం	ఓలలాడుట
విక్కు	అ	అంగభంగే	ఒడలువిఱుచుకొనుట
		హిక్కాయాంచ-గ్రా-	ఎక్కిళ్లిపొందుట
వింగడించు	స	విభాగే	విభజించు
విచ్చు	అ	విస్రంసే	వీడుట
	స	విస్రంసనేచ	వీడఁజేయుట
విచ్చేయు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
విడు విడిపోవు	అ	స్వతోవిశ్లేషే	తనకుఁదాన విడిపోవుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
విడు విడిచిపెట్టు	స	త్యాగే, మోచనేచ	త్యజించుట
విడియు	అ	వాసే	వసించుట
		సేనావతరణేచ	సేవదిగుట
విఘుగు	అ	వికాసే	వికసించుట
విత్తు	స	బీజావాపే	విత్తులు మొలవనేయుట
విదలు విదులు	అ	లఘుత్వాత్తత్రతత్రా ధఃపతనే	లఘుత్వముచేన క్కడక్కడ రాలుట
విద్రు	స	విధూననే	విదిలించుట
విను వినుచు	స	శ్రవణే	శ్రవణముసేయుట
		శ్రావణే	వినఁజేయుట
వినిపించు వినుపించు.	అ	శ్రుతౌ	వినవచ్చుట
	స	శ్రావణేచ	వినఁజేయుట
విన్నపించు విన్నవించు	స	విజ్ఞాపనే	విజ్ఞాపనముసేయుట
విన్నఁబోవు	అ	ఖేదే	ఖేదమొందుట
విప్పు	స	విస్రంసనే	విడఁజేయుట
విడియు	అ	విశ్లేషే	విడిపోవుట
		వికాసే	వికసించుట
		వ్యాప్తౌచ	వ్యాపించుట
విరవిరవోవు	అ	పిష్టాదీనాముపిండీభవనే	పిండిమొదలైనవి కలిసికొనకపోవుట
విరుగు విఱుగు	అ	ద్వైధీభావే	కట్టెమొదలైనవి రెండవుట
		క్షీరాదిసంవర్తనే	పాలువిఱిగిపోవుట
		సేనాభంగేచ	దండువాఱిపోవుట
విరిచికట్టు విఱిచికట్టు	స	హస్తపాదమావ మ్యబంధనే	చేతులు కాళ్లు వంచికట్టుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెలుఁగర్థము.
విఱ్ఱవీఁగు	అ	అతిపీనతాయాం	అతిపీనుండగుట-మిక్కిలి బలిసి ననుట్లు
విలు	స	విక్రయణే	అమ్ముట
విలవిలలాడు	అ	విపదాస్వహస్తపాదాకర్షణే	విపత్తుచేతఁ దనచేతులు కాళ్ళు దన్నుకొనుట
వినుకు విసువు	అ	నిర్వేదే	నిర్విణ్ణుండవుట
విసరు విసురు	అ	వాయోర్వేగగతౌ	వాయువు వేగముగాఁ గదలుట
		పరిభ్రామ్యదూరక్షేపణే	కత్తిమొ॥ త్రిప్పి దూరముగావేయుట
	స	ఘరట్టాదిభ్రామణే	తిఱుగల్లుమొదలైనదానిం ద్రిప్పుట
		తాళవృంతాదివీజనే	విసరుగఱ్ఱతోఁగాలిగలుగఁజేయుట
వీఁగు	అ	శ్వయథౌ	ఉబ్బుట-అనఁగా లావవుట
		పరాగతౌచ	వెనుకఁదీయుట
వీ	అ	వాయుగతౌ	వాయువువిసరుట
		ప్రతిపద మనిష్టాగమావేదనేచ	వేమాఱు అనిష్టమురాఁగలదని తెలియఁజేయుట
వీటిపుచ్చు-			
వీడు	అ	విశ్లేషే	విడిపోవుట
		బంధశైథిల్యే	ముడివదలుట
		త్యాగేచ	విడిచిపెట్టుట
వీడ్వడు	అ	వ్యత్యాసే	వ్యత్యాసమవుట
వీడ్కొను	స	త్యాగే	విడిచిపెట్టుట
వీడ్కొల్పు	స	ప్రస్థాపనే	పంపించుట
వీతెంచు	అ	వాయ్వాదేరాగమనే	వాయువుమొదలైనది వచ్చుట
వీలవ్వడు	అ	హస్తప్రాప్తౌ	చేకూరుట
వీలు	అ	విశ్లేషే	విడిపోవుట
	ల	త్యాగేచ	విడిచిపెట్టుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
వీసరవోవు	అ	కించిద్భంగే	కించిద్భంగమవుట
వెక్కిరించు	స	అపహాసే	అపహాసము చేయుట
వెక్కు గ్రా	అ	హిక్కాయాం	ఎక్కిలిపొందుట
వెచ్చల్లు	స	సర్వతోవికిరణే	అంతటఁజల్లుట
వెడలు	అ	నిర్గమనే	బయిలువెళ్ళుట
వెతకు వెతుకు వెదకు వెనుకు	స	అన్వేషణే	అన్వేషించుట
వెతుకులాడు వెనుకులాడు	స	అన్విష్యతస్సంచారే	అన్వేషించుచు నీవల నావలఁ దిరుగుట
వెన్నడు వెన్నాడు	స	ధావతోనుధావనేన వేగజననే	తఱుముకపోవుట
వెంపరలాడు	స	అన్విష్యతస్సంచారే	వెనుకులాడుట
వెంబడించు	స	అనుగమనే	అనుసరించిపోవుట
వెఱ వెఱచఱ	అ	భయే	భయపడుట
వెలుఁగు	అ	దీప్తౌ	దీపించుట
వెలయు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
వెలియు	అ	వృష్టేరపగమే	వానపోవుట
వెలవెలఁబోవు	అ	వైవర్ణ్యే	వివర్ణుండవుట
వెల్లచఱ	స	కుడ్యాదౌసుధాలేపనే	గోడ మొదలైనవానియందుఁ బాలగారచేయుట
వెల్లకిలు వెల్లఁతిలు	అ	ఊర్ధ్వముఖశయనే	ఊర్ధ్వముఖముగాఁ బండుకొనుట
వెలార్చు	స	వ్యపనాశనే	పోఁగొట్టుట
వెలువడు వెల్వడు	అ-స	నిర్గమనే	బయిలువెళ్లుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
వెల్లు	అ	ధావనే	పరుగెత్తుట
		గతౌ	పోవుట
		బహిర్నిర్గమనేచ	బైటికివచ్చుట
వెల్లుకొను	అ	మృతౌ	చచ్చుట
		బహిర్నిర్గమనేచ	బయిలు వెళ్లుట
వేఁగు	అ	భృష్టే	భర్జనమవుట
		నిశాత్యయేచ	రాత్రిగడచుట
వేఁగించు	స	జాగరణే	మేలుకొనియుండుట
		శ్రమక్షమతాయాంచ	శ్రమమునకు శక్తుండై యుండుట
వేచు	స	పీడనే	పీడించుట
		ఉద్రేకేచ	ఉద్రేకించుట
వేఁచు	స	భర్జనే	భర్జనముసేయుట
వేంచేయు	అ	గతౌ	పోవుట
		ఆగతౌచ	వచ్చుట
వేఁడు	స	ప్రార్థనాయాం	ప్రార్థించుట
ప్రేయు వేయు	స	పాతనే	క్రిందవేయుట
		వేధనే	శక్తిని బాణమునవేయుట
		కరణే	జడవేయుట
		క్షేపణే	విసరివేయుట
		నిర్మాణే	గోడవేయుట
		మారణేచ	మారవేసినని
వేయించు	స	భర్జనే	వేఁగునట్లుచేయుట
		పాతనవేధనాది	పడునట్లుచేయించుట- శక్తిని
		ప్రేరణాయాంచ	బాణముతోఁ బడునట్లుచేయించుట- ఇత్యాది
ప్రేలు వ్రేలు	అ	లంబనే	పయినొకదానింబట్టుకొని క్రింద నేరుకు లంబనములేక యుండుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
వ్రేలుకాడు వేలుకాడు వ్రేలాడు వేలాడు	అ	ముహుర్లంబనే	వేమాఱులంబితమవుట
వేలు వేల్చు వ్రేలు వ్రేల్చు	స	హోమే	హోమముసేయుట
వేవు	అ	నిశాత్యయే	తెల్లవాఱుట
వేసఱు వేసాఱు	అ	నిర్వేదే	విసుకుట
వై	స	పాతనాజ్ఞా	వేయుట

స

సకిలించు	అ	అశ్వశబ్దే	అశ్వముశబ్దించుట
సగ్గు	అ	ద్రవశైథిల్యే	క్రుళ్లుట
	అ	హ్రైస్వ్యేచ	తగ్గుట
స్రగ్గు	అ	హ్రైస్వ్యే	తగ్గుట
సడించు	స	తాడనే	కొట్టుట
		తండులాదిషూపలావన యనేఫలీకరణావఘాతేచ	బియ్యము మొదలైన వానియందు రాళ్లుపోగొట్టుట తవుడుపోవునట్లు దంచుట
సడలు	అ	హ్రైస్వ్యే విశ్లేషేచ	తగ్గుట విడిపోవుట
సతపోరు	అ	అవిముచ్యకలహే	విడువకకలహించుట
సాతరించు	స	భయసంత్రాణే	భయమువలనరక్షించుట
సంతసించు సంతసిలు	అ	సంతోషే	సంతోషించుట
సదించు	స	అయశ్శలాకాకరణే	ఇనుముకడ్డిగాఁజేయుట
సాదడించు	అ	విస్తృతౌ	విస్తరించుట
సన్నగించు సన్నగిల్లు సన్నగిలు	అ	కార్శ్యే	కృశించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
సమాళించు	అ	అనుపహాసీకరణే	చెడకుండఁ జేయుట
		మనఃప్రణిధానేచ	మనస్సును సావధానముగఁ జేయుట
సమయు	అ	నాశే	నశించుట
సముకట్టు	అ	ఉద్యోగే	ఉద్యుక్తుఁడవుట
	స	ఉద్యోజనేచ	ఉద్యోగింపఁజేయుట
సమర్తాడు	అ	ప్రథమరజోదర్శనే	ప్రథమమూరజస్వలయౌట
సమకూడు సమకూరు	అ	ఆనుకూల్యే	అనుకూలమవుట
సముంచు			
సరబడించు	అ	స్నేహే	స్నేహమవుట
సరియు సరుదు సరుసు	స గ్రా	అసమాప్తస్యపర్యాప్తస్యవా వస్తునస్స ద్వేధావిభజనే	చాలని వస్తువునైనను చాలిన వస్తువునైనను అందఱకు సరిగాఁ బంచిపెట్టుట
సరిపోవు	అ	సమీభావే	సమమవుట
		కాలక్షేపే	కాలముగడచుట
		అసందిగ్ధభవనేచ	సందేహము పోయినదగుట
సరిపుచ్చు సరిచేయు	స	సమీకరణే	సమముగాఁ జేయుట
		కాలనయనే	కాలముగడపుట
		అసందిగ్ధకరణేచ	సందేహము పోయినదానిగాఁ జేయుట
సరివచ్చు సరిపడు	అ	సామ్యే	సమమవుట
		అసందిగ్ధభవనే	సందేహముపోయినదవుట
		అనురూపతాయాంచ	తగినదవుట
సరితీయు	స	రజ్జుస్వర్ణలతాదేర్దీర్ఘీభవనాయకర్షణే	త్రాడు- బంగారుతీఁగ- మొదలయినవానినిపొడుగుచేయుటకై లాగుట
సలుపు	స	కరణే	చేయుట
		నయనే	గడపుట-మాటలుసలిపినని
		వేదనావిశేషేచ	తీపులుతీయుట గ్రా.

		సంస్కృతార్థము.	తెనుఁగర్థము.
స[illegible]రించు గ్రా.	అ	జ్వరారంభే	జ్వరము వచ్చుటకారంభించుట
		పులకోద్గమేచ	రోమాంచితమవుట
	అ	శైథిల్యే	శిథిలమవుట
		గతౌచ	పోవుట
[illegible]రించు	స	యథాస్థాననివేశనే	యథాస్థానముగా నుంచుట
		సమ్యక్కరణేచ	బాగుచేయుట
	స	పోషణే	పోషించుట
	అ	గతౌ	పోవుట
		నిర్వృత్తౌ	నెఱవేఱుట
		ప్రసరణేచ	ప్రసరించుట-అనఁగాఁ బొడుగయ్యెననుట
సాఁగించు	స	యాపనే	పోవునట్లుచేయుట
		నిర్వర్తనేచ	నెఱవేఱ జేయుట
సాఁచు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
సాతాళించు	స	మృదుబీజాదీనాం స్వల్పస్నేహేనపచనే	మెత్తనివిత్తులు మొదలైనవానిని జముదు కొంచెముగా వేసి పక్వముసేయుట
సాఁపు	స	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
సాపడు సాపాడు సాబడు	స	భోజనే	భోజనముచేయుట
సిగ్గుపడు			
స్రుక్కు	అ	బలహానౌ	బలహీనుఁడవుట
		హైన్యేచ	తగ్గుట
సుడియు సుఱుసు(గ్రా)	అ	అగ్నిసంయోగావస్థానే	ఎదుటనిలుచుట
		భస్మీభూతే	కాలుట
		వేష్టనేచ	చుట్టుకొనుట
సుడిగొను	అ	వేష్టనే	చుట్టుకొనుట